

M. Törl. F.
~~7.~~ 5.

M. Törl. F.
7. 5.

COMITATVS
MOSONIENSIS,
PARS PRIOR
GENERALIS.

PROOEMIUM.

HUNGARIAM TRANS-DANUBIANAM, quod DEVS bene vertat ! post longam cessationem, eo ingredimur alacriores, quo efficacius, benignum AVGVSTISSIMAE PRINCIPIS numen, isthuc nos inuitat. *Trans-Danubianam* dicimus, quod *Pisonii*, & citeriore hac ora degentibus, aduerso fluminis latere obiacet. Regio, si qua Hungariae alia, cum fertilis, tum amoena, atque antiquorum in primis laudibus celebrata: quippe quam, *Pannoniarum, Superioris & Inferioris*, nomine, insigniebant; tametsi hodie arctius iam coeat, quam olim diffundebatur.

Tom. V.

A

Nam,

M.ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

G.TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

Nam, cum prisca illa ætate, inde a *Cætiis* montibus, ad *Arabonem Superior*; hinc, ad *Sauum* vsque *Inferior*, protenderetur; vicinarum simul, in meridiem & occidentem æstium, prouinciarum finibus, vltra subductis: nunc, ab occasu quidem, *Austria Styriaque*; *Croatia* a meridie; ab ortu *Sclauonia*; perpetuo *Danubii* alueo, a septentrione, determinatur. Innumeri, & hoc terrarum tractu, atque tristes ii quidem ac funesti euentus, litteris erunt recolendi. quorum tamen commemorationem, situum, qui occurrent, elegantia, vrbium celeberrimarum vestigiis, atque Romanarum antiquitatum, quæ exstant, ruderibus, solabimur, saltem mitigabimus. Designationis exordium, a *Comitatu Mosoniensi*, vt faciamus, res ipsa poscit; quando, amnem *Pisonio* transmittentibus, primus ad peragrandum obiicitur: tum, pedem, prout se inuicem prouinciæ excipiunt, porro prolaturi. Iaciamus ergo aleam!

MEMBRVM PRIVS PHYSICVM,

DE

Situ, Natura, & Opportunitatibus Comitatus Mosoniensis.

SYNOPSIS.

<i>Prouinciola denominatio: eius termini: amplitudo.</i>	§. I.	<i>Aer salubris.</i>	§. V.
<i>Regionis campestris habitus: montes Leütberg, qua procurrant.</i>	§. II.	<i>Natura regionis: frumenti feracitas.</i>	§. VI.
<i>Nemora & siluula: lucus Iesuiticus: nemuscula Fél-Torrensia: vinarium Lébenense: Köptsénienfe.</i>	§. III.	<i>Vini cultura.</i>	§. VII.
<i>Fluuii, Danubius: Laita, lacus Peiso: lacuna aliæ.</i>	§. IV.	<i>Armenta: feræ.</i>	§. VIII.
		<i>Piscatio, & aucupium.</i>	§. IX.
		<i>Auri lotura.</i>	§. X.
			§. I.

§. I.

MOSONIENSIS prouincia, prima est, Prouincia-
la denomi-
natio: quæ *Pisonii* Danubium traicientibus, obii-
citur. Hungari *Mosonyvármegye* adpellant,
a *Moson* oppido; quod Germani *Wiselburg*
vocant; atque inde regiunculam, *die Wi-
selburger-Gespannschaft*. Ab occidente æsti-
uo, *Austriam* adtingit; intra *Danubium* & eius termi-
ni: *Peisonem*, ad *Jaurinensium* fines, qui in
meridiem recedunt, protensa. Itaque, a

septentrione quidem & oriente, *Danubio*; limitibus *Sempronensium*,
& eximia lacus, quem diximus, parte, ab occidente brumali, di-
rimitur. Traicit tamen *Danubium*, oramque sibi vindicat, minoris amplitudo.
insulæ *Schütt*, Hungaris *Sziget-Köz*, haud exiguam. Ab huius an-
gulo, maxime orientali, in occidentalem limitem progressis, quem
pagus *Vinden* definit, milliaria plus minus quinque longa fuerit;
lata autem, nunc tria, nunc plura, inter *Peisonem* & *Danubium*,
metientibus.

§. II.

Regio campestris est, neque nisi ea parte, qua lacui se insinuat, Regionis ha-
bitus cam-
pestris: modice & sparsim, siluis aspera. At vbi propius ad lacum
accedit, in ripas definit, molliter decliues, & hic vite, alibi
dumetis, infellas. Ultra iterum planities, reliqua illa multo humi-
lior, ad lacum vsque pertingit, pabuli & frumenti, dum ab exce-
dentibus aquis non inundatur, fertilis. Ergo, præter oram *Peisonis*,
quæ natura decliuior est, cetera omnia editiora, sed plana tamen
sunt. Et quamquam ex eo fine, quo *Austriæ*, & *Sempronensi Co-
mitatui* opportune committitur regio, in iuga, *Leütbergi* montes, quos montes
Leütberg,
qua pro-
currant:
alibi descripsimus, exsurgunt, perguntque mollibus fastigiis ad oc-
casum incurua: tamen, vt rursus depressa fiunt versus lacum; ita,
sinu quasi quodam formato, intra *Vinden*, & *Iois* oppidum, rece-
dunt iterum a lacu, atque perpetua planitie ad orientem versa, tan-
tam ibi se in latitudinem effundunt, quantam ripæ, accedentis *Laitæ*
fluvii, admittunt. Inde, cum aliquatenus, ob amnis alueum, de-
pressius processerunt campi, erigunt se iterum in agros editos, at-
que, vbi obliqua hac positione, fines *Austriæ*, ad aliquot mille
passus, disternarunt, relicto monte *Ambergensi*, recta procurrunt
ad *Danubium*, & sicut ille demanat, ita ripas ei perpetuo porrigunt.
Ob hanc effusam planitiem, Germani, *die Haad*, regionem, crasso
ore adpellant: nam molliore dialecto, *die Heide* pronunciare debe-
rent. Recte ita vocarent campos nostros, si natiua simul eiusdem
vocis notio, iis congrueret. Reuera enim, *die Heide*, campum
sterilem, & ericis tectum, Germanis significat. quod in regionem
istam

istam non quadrare, infra docebimus. Hungari, *Nyulas-Mező*, hoc est, leporinum campum, vocant. sicuti postea recognoscemus. Ista, de mediterraneis dicta sunt. Habet tamen oræ quidpiam *Comitatus*, & trans *Danubii* alucum illum, qui *Iaurinum* versus defluit. Par & hic terræ positus est, planus scilicet, & inter *Meandros* amnis, longius quam laxius, diffusus. Reductis hinc terminis, per fines *Comitatus Iaurinensis*, ad *Peisonem* iterum limites redeunt, qui solidam hic regionem, aquis & lacunis designant.

§. III.

Nemora, & siluula:

lucus Iesuiticus:

nemuscula Fel-Tornensia.

Planitiem, quam descripsimus, luci, atque nemuscula, sed rariora ea, insident. Præcipuam, in his laudem meretur, nemus illud, quod vulgo, *Iesuiticum* vocant, ab *Nicolao Pálffy*, nuper Regni Hungariæ *Palatino*, gentis suæ iuribus accensum. Nempe, inter vastos ramosque campos, siluula est, prope *Laitam*, pulcherrimarum arborum umbra, & proceritate, spectabilis. Distat ab amne in occasum, passibus plus minus sexcentis, loco paullo erectiori, propter viam regiam, intra vicos *Gáta*, *Ujsalu*, & *Laitafalu*. Manibus positam ferunt, quadrata forma, sed spatio, ut nunc est, forte maiori. Nam, situ quidem, vix orgyias octo & quinquaginta complectitur. Deceuisse puto, cum bellorum, tum adcolarum, iniuriis. Nunc sollicitè curatur, ne nocere ei possit, prætereuntium manus: estque adhuc, quod viatorem aduertat; siue ad spectandum frondosum nemus, siue ad umbram capeffendam, in primis sub canicula, planitiem hanc, nimio opere incendente. *Locus*, non alius opportunior *Phasianorum* viuario, si maior esset. Post hanc siluulam, *Fél-Tornyensés*, siue *Halb-Thurnensés* lucos, nemorosos illos, nominare fas est: tum, quod amœnitatem habeant singularem; tum in primis, quod venatorio, D. Cæsaris CAROLI VI. secessu, propemodum quotannis, olim frequentabantur. Quid? quod passim, auium viuaria, *Phasianorum* potissimum, instruere cœperint vicorum possessores, nemorum adducti opportunitate. In his, *Lébenensés*, suo merito, recensueris. Siluula est, mille passus longa lataque. Hanc, loci herus, *Comes Carolus Zichy*, dum viueret, circumsepsit, ac domo auiaria, commode instruxit; deditque, hac sua diligentia exemplum, nihil non esse, siue deliciarum, siue adparatus, ad vitam, cum commoditate transigendam, quod non sibi *Hungaria* sufficiat, si cultus accesserit. Iam, & ad *Köptsénium*, instructus est luculus auiarius, successu, ultra spem, felici: nisi *Danubii* eluiones existerent noxiæ. Id in eo, merito possis desiderare; quod, quisquis eius fuerit metator, cum nihil temere neglexerit, quæ ad designandos rite xystos, & umbriferos secessus alios, existimabat pertinere; vix tamen, per totum nemus, ambulacrum instruxerit, unde regia *Pisoniensis*, edito loco, trans *Danubium*, amœne obiacens, queat prospici.

§. VI.

§. IV.

TAmetsi vero, plana est patensque regio, aquis tamen, quibus rigetur, adfluit. Ab ortu solis,

I. DANUBIVS, vario flexu, oram eius, a *Pisoniensi*, vt ostendimus, *Comitatu*, disternit. Nam vt accedit ex *Austria*, ante, *Comitatum Mosoniensem*, quam *Pisonium*, subluit. Illic demum, regionem spatiosiore fortitus, triplici diuortio, in totidem alueos, secedit. quorum dexter, multifariam dispersus, regionem nostram, partim perstringit, partim incingit. Scilicet, *Pisio* digressus, in meridiem vertitur. Ac primo quidem, *Caroloburgo* salutato, vbi ad *Rajkam* oppidum venit, finditur iterum, insulamque molitur, *Mosoniensibus* admensam. Tunc *Bezenye* vicum adluit: post, pone *Tekete-Erdő*, oppidum *Hálász*, & *Kálnok*, ad *Ovár* delatus, castrum huius, accedente illic *Laita*, coniunctis vndis, pulchre circumdat, & munit. Ultra, *Mosony* est oppidum, ad medium ferme lapidem remotius, quod vna cum vico *Kálnok*, e regione posito, interfluens, infra pagos geminos, *Horwáth*, & *Magyar Kémle*, ac demum vicum *Mecser*, in *Fauriensem* agrum excedit. Multum nocet huic oræ, dum effunditur. Nam, quod terra *Pisoniensis*, ad arcem collina est, hanc subluens, nequit excedere, ob ripas altiores; verum vniuersam aquarum molem, si qua intumuit, in partes nostras exonerat, factaque eluione, inundat campos patentes tantopere, vt aliquot stadiorum spatio, tumuli duntaxat emineant, veluti totidem insulæ exiliores. Fieri hoc solet, exeunte in primis hieme, quum glacie fracta, aperiri flumen coepit, & niue diffugiente, adaugeri excedereque alueum. Qui casus, non vitiat modo agros, & pabula; sed accolis quoque obest, dum eos, partim exturbat hospitibus, partim domos ipsas subruit, atque damnis adficit non vulgaribus. id quod, dum hæc vltimis curis recognoscimus, *Caroloburgo* accidisse, infra dicemus.

II. LAITA, fluuiorum alter est, elegans & hic, magnaque riparum fertilitate eximius. Aduenit ex *Austria* tractu, postquam fines *Comitatus Sempronensis*, longo meatu designauerat. Ad nos, pone *Mannerstorffum*, atque inde, ad oppidum Austriacum *Pruck*, delatus, attingit primum *Paczneüsfedel*, vicum sibi cognominem; quippe quem, Hungari *Laitafalu* vocant. Ultra, mola est frumentaria, depressiori loco posita, cuius rotas, plus quam duodenas agit, insigni cum fructu possessoris. Inde ad *Gáta* properat, vicum, multis magnatum & nobilium domiciliis, spectabilem. cuius agros, postquam satis humectasset, facta inferius insula, iterum molæ adfunditur, vtilitate, priori illi, vix quidquam concedente. Illic, & vicus occurrit, *D. Nicolao* sacer; inferius *Samaria*, quam, a rudibus *Romane* olim coloniae, Hungari *Hegyes-Halom* dicunt. At, vbi ad *Ovarinum* peruenit, cinctis huius moenibus, *Danubio* con-

funditur. Aquas vehit, non alvei modo æqualitate, sed liquore etiam, memorabiles: quippe, iusto tractu ex *Austria* adlabens, nudum hoc solum, & ob id, nimis solibus obnoxium, lentioribus vndis ita irrigat, ut, nisi ultra modum exundet, & pratis prosit, & pabulo. Quod in plano manantis alveum, nulli torrentes incurrunt, ubique sui similis, idemque liquidissimus, & potari saluber, delabitur. ingenti omnino beneficio, in torrida hac planitie rustantium. Hospitalis est piscibus, *Luciis* nimirum, ac *Cyprianis* maxime: utrosque enim, & sapos fouet, & molis non exiguae. Idem, & cancrorum est preconium. Ex ea parte, qua in occidentem spectat regio,

III. *Lacus Peiso:*

III. *LACU Peisone*, nobili illa palude, quam apud *Sempronenses* describemus, terminatur. Quatuor in longitudinem milliaria, regioni nostræ circumfusa, profundo alveo, & non nisi ad stadium vnum, vada tenente, speciem æquoris exhibet. Et, uti statuto tempore, nunc adcrevit, nunc iterum fit exilior; ita, non sine damno offundit vicinos declivesque agros; tametsi, nec parum prosit, aquis iterum in alveum redeuntibus. Nam, terra ob humorem resudante non segetes modo proficiunt, prataque virent; sed etiam, arundo magis conualescit. cuius usus accolis, ob ligni inopiam, insignis esse consuevit. Pridem est, cum & hoc margine, piscibus caret lacus. quod alii *nitroso*, intra paludem limo, alii caussis nescio quibus, adscribunt. Illud certum est, totum hoc litus, quod *Comitatus* nostro prætenditur, excoquendo *Nitro* esse opportunum. Adiacent ei oppida vicique, momenti potioris, *Winden*, *Iois*, *Neüsfedel*, *Weiden*, *Padersdorff*, *Ilmicz*, *Apedlen*, & *Pambaken*. nonnullis paullo remotioribus; quibus tamen, fere par ex eo utilitas.

IV. *Lacus nae alia.*

IV. *LACVNAE Peisoni* adfines, haud exiguum partem *Comitatus*, ex eo latere, quo *Fauriensi* vicinus est, conficiunt. Campus est, ut alibi (a.) narrabimus, arundine, & per locorum intervalla, gramine tectus; ceterum aquis, ex vicino lacu subeuntibus, suspensus. Id, mollis & vliginosa terræ extremitas condocet, quæ modice pedibus tacta, cedit illico, & decipit vestigia, ideoque transitu in primis difficilis. Vnde, familiare accolis est in ea regione, *flutas* pisces, e terra, subtus proluta, effodere. Mirabile id non modo, sed a fide alienum etiam, cum multis aliis, tum *Iulio Caesari Scaligero*, (b.) acerrimo *Cardani* censori, visum est: quippe, pisces *ὀρυκτοί*, seu fossiles, dari in rerum natura, negantibus. Neque tamen id habendum in portentis est, cum facile sit, ut suspensam humum, pisces subeant, quos remoto cespite, alii quidem tridente confodiunt, alii reticula interceptos, extrahunt. Ita *Polybius* (c.) grauiissimus scriptor, &

ex

a.) In *Comitatu Sempronensi*, Parte Gener. Membr. Physico §. IV.

b.) Exercitat. in *Cardanum* CCXVIII. p. m. 688.

c.) *Histor. Fragmentis*, e variis Scriptori-

bus, per *Fulvium Vrsinum* & *Isaacum Casaubonum*, collectis. Libr. XXXIV. Edit. *Iac. Gronovii*, Amstelod. Tom. II. p. 1496.

EX CO ATHENAEVS, (d.) scribit, ultra Pyrenem, ad Narbonem vsque, campos esse, per quos Illiberis & Ruscino flumini, iuxta ciuitatem eiusdem nominis, a Celtis habitatas, decurrunt: ac in iis campis, fossiles, quos vocant, pisces, reperiri: eius namque loci solum tenue esse, ac subnascente multo gramine, herbosum; sub eo vero, cum ad duos tresue cubitos arenosa terra sit, quam admonent aquam flumini, labi, & cum effusa illa, pisces sub terra meantes, pabuli causa, quod radice graminis impense delectentur, subterraneis piscibus, uniuersam illam oram, implere. Ad eum plane modum, se res habet, nostra hac ora. Aquae enim, quas hinc Lacus Peiso, illinc lacunæ, ex Rabo amne propagatae, suffundunt, pisces, quemadmodum sub glaciem, secum rapiunt, escæ itidem cupiditate illectos. Ceterum, lacunosa hæc regio, Hanság, Hungaris, der Wasen, Germanis dicitur, emittitque, quas longe lateque occultauerat, aquas, amplo satis alueo, cui Rabczæ nomen est. Præter cannas, foenum etiam sufficit regio, præsertim cælo arido. quod hieme, ubi gelu induruit suspensa humus, commode euehitur.

§. V.

COeli temperies, utique salubris est: quippe quod, & torporem aeris, venti leuant, & frigus, plani regionis positus temperant. *Austria* nimirum, ventis obnoxia, quos nequit suis terminis cohibere, in hos fines emittit. Itaque, aquilonibus, corisque, campos perflantibus, non potest nocuus esse paludum vapor. Adeo enim vehementes nonnunquam spirant, ut formidini sint viatoribus, ne cum vehiculis simul subuertantur. Hieme in primis, molesti sunt transeuntibus; nam, cum nigente cælo irruunt, quidquid niuis in campis iacet, passim conuerrunt. quod ubi cumulatum est, in collium species adsurgit. Interdum turbo niue mistus, pene obruit aurigas, ut vestigium, quod sequantur, vix inueniant. Ista, aquilones, & cori, efficiunt. Vtrosque, austri mitigant, verque prouinciæ reddunt, maturius multo, quam id, montanis regionibus, fieri experimur. Itaque, *Peiso* non minus, ac *Danubius*, quin & mediterranea, accolae habent viuidos, roboris præterea eximii, atque tolerantes ætatis, ac nescio quid referentes, priscae illius, siue ea *Gothica* sit, siue *Boica*, indolis.

§. VI.

TOtius oræ, multiplex & varia natura est. Circa lacum, rara arbor, frequentior vitis, quæ, nec largos semper, nec mites ubique fructus, exhibet. Reliquum solum, passim pingue est: quippe, occultis aquarum meatibus, egregie id grauidantibus. Quæ

B 2

ulte-

d.) Lib. VII. Plura de pisce fossili, vide apud LVDVICVM NONVM, Diætetici

Libr. III. cap. XL. p. 402. seqq.

frumenti
feracitas.

ulterius recedunt, vasta planitie ferunt segetes, si latamine subigantur liberaliori; cetera, partim foeno seruiunt, partim cedunt pabulo, & armentorum pascuis. *Laita* regio fertilis præcipue, & frumenti abundans est, ob irriguas eius ripas; si annus rusticationi faueat. Quod *Danubio* accedit, pratis luxuriat magis, propter excedentes vndas. Itaque, *foenum*, in præcipuis *Mosoniensium* redditibus censetur. *Triticum*, qua feritur, ex sententia coloni proficit. Solum enim planum, pullum & resolutum, lætatur omni frumento, in primis tritico. Sine latamine tamen, vix vsquam conualescit. Id certe maximi æstimatur, quod hic prouenit. *Siligo* mista, large succrescit: neque fraudant colonum, *hordeum*, *auena*, & reliqua seminia. E leguminibus, amat in primis *ocymum*, seu *speltam*. Et vti est terra pinguis, ita leuiter subuersa, fert omnia, quæ concepit, vbertim nunc, iterumque fructu tenuiore. Aratio profecto, multo hic, quam in crassa tenacique humo, expeditior est, quod alii frequentius repetitis operis adscribunt; nos simul, terreni habitui. Vidimus non raro, vnico boum iugo, aratrum, moderante id puero puellulaue, promoueri: quod in interiore *Hungaria*, longe fit aliter; vbi tria, quin & quatuor iuga, præiungi necesse est, ob remissiorem operarum, in exarandis agris, diligentiam, atque, quod caput rei est, glutinosiorem multo humum.

§. VII.

Vini cultura.

Vinum, per decliua gignitur, prope lacum. Nam, vt aquæ depressius resederunt; ita regio, quo propior ad eas accedit, eo magis surrecta est, & littorum similis. Scilicet, tota illa ora, quæ a *Vinden*, versus *Halb-Thurn* procurrit, riparum habet speciem. quæ, vti longe, & molliter decliues sunt, austroque subiacent; ita perpetua vite, qua id commodè fieri potest, vestiuntur. Operas vineaticas, exercent rustici, ad modum *Semproniensium*. Vuarum tamen species, diuersa est, quodque pinguiori solo deponitur, citius, quam illic, demi solet. Nam, cum ibi, ad *D. Martini* diem vindemia possit quandoque prorogari; hic, nisi *Septembri* inclinante perficiatur, putredine vitata, deficit. Ergo, quam primum coeperunt vux flaccescere, decerpi volunt: quocirca, licet vinum gignant nobile, forte, & gustus grati: tamen, non est durabile, sed accescit, lentescitque, nisi mature bibatur. qua re fit, vt vilissimo pretio veniat. Anno MDCCXXVII. tantopere vitis exuberavit, vt singulis crucigeris, sextarii singuli, immo etiam vilius, veniuerint. Colore sunt albo, pauciora rubello. Eodem tractu, pomorum genera diuersa obseruauimus. Prunis, pyris, persicis, & id genus, quæ per vinearum calces, & interordinia crescunt, adfluunt incolæ, si annus amicus fructibus exstitit. Peponibus non oblectantur; sed deponunt cucurbitas, quæ incrementa capiunt eximia. His ad porcorum

corum saginam potissimum vtuntur. Reliquus hortorum cultus, tenuis est, & pro culinæ ingenio, factus.

§. VIII.

Armenta campestria, non hic, vt alibi, videas, pascuis inerrare, emanereque extra vicos, vbi ea nox sera occupauerit; est tamen colono domesticum pecus, ex *Hungarico* & *Austriaco* genere, mixtum, tanto numero, qui, & rusticationi sufficiat, & vitæ sustentandæ. Ergo, habet, quo vescatur rusticus, lac puta, butyrum, & bubulum caseum. *Ouium* autem greges, vix alios reperiās, quam, qui ex *Austria* deducuntur. Proficit hoc quoque genus egregie, lanamque præbet, pannificio haud incommodam. *Equi*, sicubi, ista certe prouinciola, generosi proueniunt: tametsi molis subinde, quam quæ decora in equis existimatur, tenuioris. Præcipuum *Féltornense* equitium est, quod peregrino etiam seminio instrui, D. CAROLVS VI. Cæsar, iam pridem curauit, eo successu, qui in re, non plane noua, esse potest optimus. Nempe, educatur iam isthic varium genus, quodque *Hispanicum*, *Neapolitanum*, *Anglicum*, *Danicum*, atque *Bohemicum*, si non æquare, certe æmulari posse videtur. Etsi enim, multum de patria indole retinet, aliunde huc deductum pecus; tamen, accipit quidpiam generositatis, ex *Hungarico* cælo, quæ, vbi cum natiua indole permixta est, equos producit, & roboris eximii, & venustatis, ac stabulis etiam augustis, haud indignos. Quæ autem post inopina fata *Cæsar*is optimi, rei rusticæ hanc partem, fors, siue iam maneat, siue porro sit mansura, euentui permittimus. Suppar illi *Szent-Miklósiense* armentum creditur: quod *Comes Carolus Zichy*, summa cura instituit. Feras maiores non generat *Comitatus* noster: quippe siluis, vbi lateant, defectus. Si qui *cerui*, & *damæ* sunt, partim ex *Austria*, partim ex insulis *Danubii*, in arundineta immigrant. Isthic & *apri*, montanis tamen exiliores, hospitantur. *Luporum* multitudo tanta est, vt ob eorum ferociam, aliæ etiam feræ diminuantur. Vnica laus in *leporibus* ponitur. Nam, quod venatus vetitus est, adeo multiplicantur, vt felium instar oberrent. Nos ipsi iter ad lacum facientes, vix iugerum vnum, emensi sumus, dum plures conspiceremus, circum regiam occurrentes. Certe, ambigo, an non ob *leporum* hanc copiam, nomen, campestri illi tractui, *Hungari* indiderint. Namque, *Nyulas-Mező*, sua dialecto vocauerunt, quod *campum* significat, *leporum diuitem*, si non plane *leporarium* ipsum. [Totus interim *Comitatus*, prohibitus venatione est, & ideo, pictis columnis passim interstinctus, vt esset signum, abstinendi a feris. Iam, & *viuaria* institui occipiunt. Principem in his locum, *Cæsareum*, quod est in *Féltornensi* agro, obtinebat, dum in viuus adhuc Cæsar CAROLVS VI. versaretur. Secundum ab hoc, *Lébenense*, cuius paullo ante meminimus, quodque *Comes Carolus Zichy* posuit, iure

cenferi potest. Quin, & ad *Köptsénium*, amoena in siluula, *Phasianis* itidem educandis, multæ iucunditatis viuarium, sicuti supra diximus, instrui videas. qua quidem diligentia (e.), propemodum luxuriare incipiunt *Hungari*.

§. IX.

Piscatio &
aucupium.

Pisces exhibent, *Danubius* & *Laita* fluuii. Vtrinque capiuntur, & specie eximii, & sapore. Lacus piscibus defecit, quamuis plures ante annos, abundasse feratur. Caussam, supra sumus suspicati. Cui addere possis, torridas æstates aliquot, quæ se mutuo exceperunt annis superioribus. Hoc enim cæli vitio, multum inaruit lacus, ingenti piscium, qui inerant, intertrimento. Aues omnis generis inuolitant: in primis, quæ campis lætantur. Largius iam *Phasiani* incipiunt foetificare; in agro *Féltornensi* potissimum, & vicinis circum dumetis. quos, vna cum leporum gregibus, venaticis AVGVSTI auocamentis, sollicitissima cura, non educabant modo; sed custodiebant etiam, auarii illi excubitores, dum CAESAR viueret. *Tardarum* præterea, & *tetraonum*, insignis est frequentia. *Attagines* contra, non nidificant ista ora. quorum inopiam, copiosi *turdi*, *gallinagines* varii generis, & circa lacunas, *anates*, *anser*, atque *fulicæ*, vbertim compensant. Est & aliquod gallinæ genus, quod Germani, *Heid-Hahn* vocant; hoc, per interualla temporum, conspicitur inter segetes: gustu alias excellens, & rarum; *rusticularum* speciem aliquam dixerim. *Vanellos*, Germanis *Gibitz*, Hungaris *Bibets*, æstate, tanta copia conspicias, vt obumbrare campos videantur; & cum alias difficiles deiectu sint, a viatoribus, quadrigis iter facientibus, paruo negotio, traiciuntur; quippe, sine formidine currus, circa viam oberrantes.

§. X.

Auri lotura.

Metallis caret regio plana, quali nec aurum gignitur, nec argentum, nec id genus aliud. Vehit tamen aurum *Danubius*, olim, in insula *Citunorum* multifariam elutum; sed quæ quidem operæ, cessauerunt iam inter adcolas hodiernos. Antea, in agro *Carloburgensi*, id operæ factitatum fuisse, ex supremo Comitæ, *Carolo Zichy*, accepimus, qui nobis, aurum huius, maiorum suorum procuratione elutum, quodque in cimeliis habebat, spectandum æstimandumque aliquando miserat. Forte, non male prouinciæ consulerent magistratus, si *Transiluanorum* ritu, vagum illud, & furtis viuere aduetum, genus, quos *Zingaros* vulgo dicunt, his operis aduefacerent. Ita enim, præterquam quod ab otio, & furtis, abstraherentur, facerent simul fructus quidpiam, his, quorum ditiones, harpigiæ similes, inerrant. Non dubito, quin & lacus *Peisô*,

e.) Vide Tomum I. in Hist. Comit. Mosoniensis, Parte Generali, Membr. I. §. XIII. p. 36., vbi nihil dubitauimus,

Phasianas aues, vernaculas *Hungaria*, pronunciauisse.

Peiso, aliquid melioris metalli, littoribus suis adfundat : quippe , quod arenæ ipsius , non planè sint inelegantes. Sed, nondum in eam sententiam venire adcolæ , vt purgamenta æstuantis paludis , vestigatione scrupulosiore dignarentur. *Salis Nitri* officinas passim videas, quod e humo lacus excocoquunt : neque alia melior laboris aquatici, incolis occasio est.

MEMBRVM POSTERIVS POLITICVM,

D E

Incolis & Magistratibus Comitatus Mosonienfis.

SYNOPSIS.

Prisci regionis incolæ , horum fata : Hungari , incolarum ultimi, qua sint vsi fortuna : eorum indoles.

§. I.

Fuit priscis regibus , regio hæc in deliciis : Petri regis, fata iniqua : Salomonis fortuna : hodierna regiuncule felicitas.

§. IV.

Germani , unde orti , & quo sint ingenio : eorum laus.

§. II.

Axioma Supremorum Comitum, a regibus gestum.

§. V.

Croatæ : mixta nationes aliæ.

§. III.

Familia , & ditiones Mosonienfes.

§. VI.

§. I.

Inter veterrimos incolas, qui regionem hanc tenuerunt, *Pannonios* sæpe nominauimus. Ab his acceptam *Romani*, coloniis exornarunt. Vno enim tractu, per ripam *Danubii* posuerunt : *Gerulatam*, *Adflexum*, *Limusam*. quarum rudera *Carloburgum*, *Ovárurum* item, & *Mosonium* iam ostendunt. Erat & *Ad muros* colonia quædam, inter *Limusam*, & *Quadratam*,

Prisci regionis incolæ :

in cuius vestigiis, *Samaritam* ob iter, Germanis *Somarein an der Straß*, ponit *Lazius*. (a.) Pulsis post *Romanis*, variæ gentes, tota *Pannonia*, hospitabantur. Proximi ad nostram ætatem, *Hungari* fuere, qui post *Hunos* & *Auares*, consobrinos populos, sedem isthic fixerunt. Supererant tamen ex *Germanis*, siue *Gothorum* eos reliquias dixeris, siue *Boiorum*, qui, sub asperrimæ gentis dominatu, agrum colerent. Constituta postea republica, ita sibi regionem adseruerunt *Hungari*,

horum fata :

C 2

vt

Hungari,
incolarum
ultimi:

qua sint usi
fortuna:

vt subinde, nihil dubitarint vicinos laceſſere; ſiue id, prædandi libidine facerent; ſiue, depellendarum iniuriarum; ſiue prorogandorum finium cauſſa. Neque iſta bella tunc ceſſauere, cum fidem CHRISTI amplexi ſunt. Regnantibus certe, S. STEPHANO, PETRO, ABA, SALOMONE, COLOMANNO, & reliquis, multifariam vaſtata hæc limitanea regio, incolæ ſæpe amiſit. Itaque, nunc iterum *Hungari* occuparunt nudata arua, nunc *Germani*. Turcis, gemina Viennensium obſidione, graſſantibus, adeo exinanita fuit regio, vt non ſuperellet vicus, hoſpitio tranſeuntium idoneus. De *Solymani*, ad obſidendam urbem profectione, ISTVÁNFFYVS. (b.) Omnia fere loca ultra *Laitam* flumen, in *Austriæ* finibus, aut incendio, flammisque concremata, aut vacua relinquebantur: ſic, vt adculati, per miſeros agricolas, & in horrea, ad faciendam ſementem, congeſti farris, hordei, tritici, acerui, ac alii, omnis generis commeatus, hoſtibus affatim ſuppeterent, & ab iis cuncta, impune atque atrociter diriperentur. Iſta anno MDXXIX. euenere. Eadem fata iterum, anno MDCLXXXIII. prouinciolæ incubuerunt; dum *Turcæ*, ad iterandam *Viennæ* obſidionem, cum immani illa multitudine, commigrarent. Tunc enim, longe lateque effuſis velitibus, totam ditio-nem igni concremarunt. Credidiſſes, flammæ vomere planitiem, viciis in vniuerſum omnibus, dies noctesque, conflagrantibus. Deſæuiente dein tumultu, rediere ad ſedes priſtinas, quos, melior fortuna cladi illi, ſubduxerat. Difficile fuit, in tanta, & hominum, & pecorum iactura, inſtaurari vicos. Itaque, diu inculta iacuit ora, dum poſtliminio ad ſe rediret: atque, vbi paullatim conualuit, eo, quo nunc viſitur, habitu, collectis coloniis, vicisque poſitis, effloſceret. Et effloruiſſet omnino, niſi motibus *Rakóczi* vltimis, noua iterum clade fuiſſet adſlicta. Quod enim limitanea *Auſtriacis* eſt regio, non potuit non lacerari euarique, quoties impreſſiones, vltro citroque fiebant. Ceterum, *Hungari*, gentis ſuæ mores imitantur, rebusque ad vitam neceſſariis ſtudere malunt, quam luxuriæ. Et, licet natura cupiant excellere, faciunt tamen officium iis, quibus par eſt: multum enim accedunt, ad vitæ elegantiam, ob viciniam eorum, quos non male æmulari poſſe putant. Nunc, vti ſunt tempora, quaſi poſtliminio, arma tractare incipiunt. Veſtem retinent *Hungaricam*, paucis *Germanicam* præferentibus. Domicilia exſtruunt, more propemodum *Germanorum*, ſi hos excipias, quibus ſatis eſt, aeris iniurias, factis, quomodocunque caſulis, depellere. Liberos, vbi ſuſcepere, ſic educant, ne deſciſcant ab auita indole. Itaque, ſtiua plerisque, & agricolatio, paucis artes manuales, atque omnium pauciſſimis, literæ placent.

eorum in-
doles.

§. II.

Germani,
unde orti,
& quo ſint
ingenio:

Hungaros, *Germani* numero antecedunt: quippe, totam per regionem ſparſas *Gothorum*, & *Boiorum* eſſe reliquias, quæ poſteritatem diminutam omnino, ad ætatem vſque noſtram

propagauerint, alibi (c.) dicemus. Sed, vti sæpe deletam regionem, coacti sunt deferere; ita fieri non potuit, quin reducibus nonnullis, *Austriaci*, ob viciniam se coniungentes, aliquam colonorum partem, quasi in supplementum arcessiti, conficerent. Id enim, non sermonis modo; sed ingeniorum quoque indoles, hodieque condoceret. Quid? quod prouincia *Mosonensis*, in iis diu fuerit, quæ per hunc limitem *Hungariae*, iam tum BELÆ IV. temporibus, ducibus *Austriæ*, pignori fuerunt oppositæ. Ergo, nihil fieri potuit facilius, quam, vt nouæ *Austriacorum* familiæ immigrarent in prouinciam. Alioquin, gens industria est, & singulari, ad rusticandum, cum feruore, tum etiam peritia. Ita semper existimaui, nullam, tota *Hungaria*, prouinciam esse, quæ incolas haberet, æque solertes, & ad rem intentos. Enim vero, præterquam, quod in omni agriculturalis genere, excellunt; maiorem in modum elaborant, vt rusticanis opibus, quantum in se est, adfluant. Itaque, colonum isthic vnum alterumue habuisse, pluris sit a possessoribus, quam alibi vicos integros, a deside plebe infessos. Auget quandoque, rei cum lucro faciendæ, opportunitatem, vicina *Austria*, in quam, sine cessatione, merces domesticas inuehunt, redeuntque ex eo quæstu, hilares; sed non raro etiam damni, quod fecere, acerbè memores. Vicos, ita instructos habent, vt oppidis videri possint consimiles. Muratas enim plerique ædes inhabitant, quas lautiores, supellectile ornant, nobilium etiam hospitibus, non plane indigna. Amictus fere cunctis, ex fusco cæruleus est, idemque *Hungarici* moduli, sed laxioris. Lacerinas, quas amant *Hungari*, auersatur *Germanorum* istud genus: quippe quod, more, ad ciuicum proxime accedente, vestitur. Feminis, idem, qui viris, color, quin & violaceus, probatur. Capitibus vittas obnubunt, quas demum elegantioribus stropholis, decore subcingunt. Reliquus earum cultus, plus refert munditei, quam id de agresti genere existimes: cum primis virginum, quibus lautiores parentes obtigere. Facie pleræque sunt, vltra rusticum modum, venustæ. Vtrique, mares & feminae, solido compactoque sunt corpore: statura proceri magis, quam exiles. Capillus, viris fere crispus est, quorum non pauci, barbam alunt, promissam, & auito ritu, circumtonsam, resectamque ad decus. quod, qui non curant, hirtum iis asperumque os est. In vicis, concorditer viuunt mutuo, dantque operam, ne quid inuicem admittant iniuriarum. Id, si ab impotentis animi hominibus fieri, senes aduertant, operam interponunt sollicitiorem, vt in gratiam, quam primum, redeant litigaturi. Parentes cum egent, a liberis aluntur liberaliter. Illi contra, curam adhibent, vt & litteris, quantum satis est rustico, imbuant suos, & numinis reuerentia. Si quos insignes, & aliqua ingenii vi prædi-

Tom. V.

D

c.) In Comitatu SEMPRONIENSI, Parte I.
Membr. II. §. III. Diserte AVENTINVS Lib. IV. cap. IV. §. 23. p. 298.
CAROLVS, (post reiectos, trans Ra-

bam, Auares) Bbiorum colonias, Geroldum, Boiaria præsidem, deducere iubet: nimirum, in Pannonia hanc partem, quam vacuefecerant Auares.

tos notauerunt, impensius erudiri iubent. Raro hic rusticum, qui meliore loco natus sit, deprehendas, quin, & libros legere possit, & quantum res sua postulat, scribere. Eadem solertia, puellulas quoque educant, multum solliciti, ne quid ignominiae, ætatis sexusque vitio, in familiam inferant. Incedunt eæ, ad matrum imitationem amictæ. Caput nimirum, si æstas sit, reticulatis vittis, quæ capillos ostendant pulchre depexos, redimiunt; sin hiems, linteis illigant fimbriatis, & in humeros, orbiculatis tæniis, defluentes. Pedem calceis, tibialibusque *Germanicis* induunt. Reliqua vestis, sic facta est, vt multum rusticæ referat elegantiae. Qui ditiores sunt aliis, non se argento auroque abstinere. Ille festiuus femellarum cultus est. Nam, si ad operas, siue domi, siue ruri, accedunt, ponunt has mundicies. Profecto, agrum & vineta, viri, iuxta & feminae, solerter colunt. Videas non raro, feminas, & propellere iumenta, & aratrum scitissime moderari: bidentes etiam pastinando, non minore virium contentione versare, quam mares; excutere tritura frumentum, & nihil non virilis negotii obire. quæ demum operæ, colorem eis inducunt, ex solis consuetudine, fuscum, & virili consimilem. Nuptiis coeunt, non tam adducti formæ pulchritudine, aut opibus; quam electo corporis vigore, honesta fama, & rei familiaris peritia. Quibus auctoramentis, vbi in sponsalia conuentum est, non minus dies pronubos, quam nuptiarum solemnia, multo adparatu, concelebrant. Nam, hoc in primis sui officii esse, parentes existimant, vt, seu filias collocent nuptui, seu vxores adsciscant filiis; id, cum familiæ decore fiat. Adolescentes præterea, cristas amant, pileis præfixas, quas vere, ex floribus connectunt, ex cariophyllis, reliquo tempore, auro argentoue, ruditer indutis. Similibus corollis, & virgines, cum sollemnia obeunt, delectantur.

§. III.

Croatæ:

AD *Croatas*, quod adtinet, *Slauorum* hi genus sunt, tunc in istas oras traductum, cum post cladem *Lvdovici II.* arctiores fierent termini *Hungariæ*. Pulsi enim sedibus, & *Slavi*, inter *Sauum* & *Drauum* colentes, & vltiores *Croate*; factis agminibus, in regiones, periculo tunc vacuas, demigrarunt. Corporis externo gestu, & habitu, viri, accolæ *Germanos*, imitantur. Feminae variant: nam, & caput aliter reuinciunt, & incedunt cothurnatæ. Virginibus, in tricas tortis capillis, mos est incedere, idque sine vittis, quas tamen gestant *Germanæ*. Domos quoque incolunt, modo viliori instructas, quam *Germanorum* vidimus. Paucis enim hypocausta sunt, quæ ob furnos, fumum intrinsecus eructantes, non sint obscuri, immo funesti habitus. Cetera, labore, & operis agrestibus, *Germanis* suppare; non æque morum elegantia. Attamen,

men, probe memini, adolescentem me, hac iter facientem, cum ad pernoctandum, rusticam subiissem casam; & liberaliter fuisse acceptum, neque prius ad somnum capiendum dimissum, quam pedes mihi, calida abluerentur. Sed hunc morem, tot olim communem Hungariæ populis, ex oriente profectum, exolescere iam, accepimus. Præter *mixta nationes alia.* has gentes, incolunt regionem *Slavi*, ex partibus cis *Danubianis* huc adlati. Neque defunt *Thracæ*: qui tamen seorsim colonias non posuerunt; verum, intermixti Germanis, Croatis, Hungarisque, cohabitant. Nam, ut post Turcicos motus, regio nudata fuit colonis, nil oberat, quin omnis generis gentes, hic sedes capere, permitterentur.

§. IV.

PRisci reges, in deliciis *Comitatum* hunc habuere. Proinde, hospitio sæpius hic accepti sunt, rebus etiam maxime trepidis. quod, quam fuerit PETRO exitiale, ex BONFINIO (*d.*) discas. *Fuit, prisci regibus regio hæc, in deliciis:*
Petrus, inquit, postquam uniuersam gentem, in regulorum partes recidisse cognouit, cum non mediocri Alemannorum manu, in Austriam fugam iniit. Quum in Mosoniensem agrum venisset, ut exhinc, in Austriam se surriperet, præoccupatos regni exitus offendit; qui impositis ubique præsidiiis, acri custodia obseruabantur. Superuenere legati regulorum, qui sub specie ineunda pacis, in Hungariam reuocarent. Inuitus retrahitur, neque maxima suspicionis expers; quippe qui, subtractum sibi exercitum, intelligebat. Qui quum in pagum, quem Zamurem (rectius legeris (*e.*) Zumarein) adpellant, diuertisset, legati, dispositis insidiis, circumuenere, ut captiuum ad regulos ducerent. Quare, in quandam domum, cum parua aulicorum manu, ille se recepit, & quum se acerrime tueretur, vix triduo, confossis, ad vnum omnibus suis, capi potuit. At, ubi in legatorum potestatem venit, continuo excæcatus est, Albamque ductus, præ dolore nimio, paucis post diebus, ac tertio restitutionis anno, diem obiit, & in Quinque Ecclesiensi basilica, quam fundarat ipse, diuoque Petro & Paulo dicarat, sepultus est. Atque hæc quidem tunc, in regem tyrannis, Comitatum Mosoniensem, foedauerat. Mitius, cum SALOMONE, actum est. Postquam Salomonis *fortuna:* enim Zynkotensem pugnam; vicus est in Pestienſi agro; infeliciter pugnasset, S. LADISLAVM & Geysam fugiens, apud Mosonienses, per-fugium reperit. Tandem, inquit BONFINIVS, (*f.*) in Mosoniensem agrum se recepit, ubi coniugem, ac matrem esse nouerat. Atque postea: (*ff.*) Relictis in Mosoniensi agro matronis, ipse collecta, quanta fieri poterat, tumultuaria manu, Pisonium confugit, ubi se tutius habere, ac exercitum facilius reparare sperabat. COLOMANNVS postea, quanta

d.) Decade II. Libr. II. p. 196. 39.

e.) Forte, insulani oppidi, imitatione: quod Latine, in diplomatibus, *Fatum S. Mariæ*; *Somarein* Germanice; *Somorja* Hungarice; vocabulo, uti

adparet, ex S. *Mariæ* adpellatione, utrobique subnato, quod suo loco monuimus.

f.) Decade ead Libr. III. p. 217. 34.

ff.) Fine eiusdem Libr. p. 219.

nupera re-
gionis feli-
citas.

quanta virtute, aduersus militem *Hierosolymitanum*, ista regione gras-
fantem, depugnauerit, infra, ad mentionem oppidi *Moson*, cum
cura, enarrabimus. Nuper, amcenissima regio, in felicitate id sua
deputabat, quod Augustus Imperator, Rex indulgentissimus, in
annos singulos, vice gemina, nimirum, adulto quandoque vere,
& ineunte auctumno, solemnem cum comitatu, animi eam causa, in-
uiferit. quæ iam celebritas desiit, posteaquam, contracto hic letali
morbo, *Viennam* redux Cæsar CAROLVS VI. anno MDCCXL. ad XX.
Octobris, finem viuendi fecit.

§. V.

Axioma
Supremo-
rum Co-
mitum, a
regibus ge-
sum:

Hinc forte euenit, vt, cum cara adeo regibus esset prouincia,
vel ipsi, *Supremorum Comitum* munere fungerentur; vel certe,
ii ex optimatibus, qui proximi habebantur. Quod, in historia
Comitatus Aruensis meminimus, inde hic repetendum. Illud dolemus,
non posse nos, pro eo, ac cupiebamus, singulorum nomina, in lu-
cem prolicere. In *Palatinorum* catalogo, Comitem BOTH, ad an-
num MCCIX. hoc est, paullo post initia ANDREAE II. Hierosolymita-
ni, reperio, eximiae liberalitatis virum: quippe qui, facta cum fra-
tre Stephano, suo, in *Palatinatu*, antecessore, societate, *Abbatiam*
S. Iacobi de Lében, *Ordinis S. Benedicti*, hodie a *Soc. Iesu* possessam,
fundarit. Memorandus in primis est, LAURENTIVS, de eadem gente
Both, quæ dein de *Hedervár* adpellabatur. In ætatem is BELAE IV.
incidit, turbulentam eam, & bellis, varie administratis, insignem.
Optime, bellicam eius virtutem, ex eiusdem regiis tabulis, condiscas,
quibus præclaros viri actus, passim editos, luculenter expromit. Da-
bimus earum fragmenta, TIMONIS (g.) diligentiam, in rem versuri
nostram: Cum essemus, inquit, in congressu campestri, contra Fride-
ricum ducem Austria, & Styriae, in quo, idem ille dux, nostrorum
prostratus armis, interiit, ipse M. Laurentius, hostili se immiscens aciei,
magna vi, constantia, & constanti magnanimitate, dimicauit in eadem.
Vbi equo suo, quo insidebat, interfecto, pedestribus gressibus, armo-
rum se defendens presidio, ad nos, per diuinam gratiam, remeauit.
Porro, cum de obsidione Olmucensis ciuitatis rediremus; idem M. Lau-
rentius, sub quodam castro, quod leonina audacia, manuali praelio ca-
pere adtemptauit, letalia recepit vulnera. quæ nos ipsi vidimus, (h.)
ad visitandum ipsum personaliter accedentes. Ceterum, cum essemus sub
castro Parduch, & idem, armatos milites clandestinis insidiis contra no-
stram militiam produxisset; supra dictus magister LAURENTIVS, nostri,
& nostræ gentis honoris zelator, aciei huiusmodi, non modicam militum
multitudinem continenti, se obiecit, & quendam militem, qui de se præ-
sumens,

g.) Epitome Chronologica Rerum Hungar.
ad annum MCCLXIV. p. 35. edit.
Cassoniens. fol.

h.) Tanti tunc fiebant, fortium virorum
facinora!

sumens, ad singulare certamen parauerat contra ipsum deiecit pariter cum equo. Sub castro insuper Karchalag, quod expugnari fecimus, in fortiori loco confectus sub turre superiori se posuit, & ibi, quam laudabiliter, nobis videntibus dimicavit, amulorum malitia nequit occultare. Sub Grinhous etiam, cum armato militum se immiscuisset, equus suus, sub eo exstitit interemptus, sicut ocularis demonstratio nostris, & plurimorum aspectibus id expressit. reliqua. Digni profecto, admiratione posteritatis actus! quos tamen hodie, vix possit fortissimus quisque imitari, quando non est amplius, inter igniarias fistulas, explicandæ virtuti bellicæ locus. Idem TIMON, comitem hunc Muschenionsem, aulae regiae iudicem, diplomate eodem conductus, adpellat. LONGELINVS, (i.) ad annum MCCLXVII. inter Palatinos regni Hungariae, comites item Simigienses, & Sopronienses refert; haud iniuria quidem; at, Mosoniensem hanc dignitatem ignorat. Adde, quod, sua sibi virtute, Banatus Seuerinensis, axioma, apud BELAM peperit. Euastauerant regionem eam, semel iterumque, Bulgari, gens Hungaris cum primis infensa. Proinde, Cruciferis Rhodiis, tuendum possidendumque, BELA, Seueriense hoc collimitium, permiserat. Sed, ne hi quidem pares fuere, hostium retundendis impressionibus, ut cogerentur omnino, regionem, suis nudatam praesidiis, frustra indignante rege, deserere. Ergo, dedit operam BELA, ut virum, inter optimates Hungariae nancisceretur, qui praefecturam eam, & cum hac, defendendæ regionis prouinciam, forti animo susciperet. Nec quidquam tamen, ea sollicitudine profecit rex optimus: dum LAVRENTIUS noster, Bani ornatus titulo, in eam praefecturam, auspicato immitteretur. Quam, quemadmodum administrarit, ex eodem diplomate, alibi recitat TIMON. (k.) Denique, cum Bulgarorum temeritas, tempore guerræ inter nos, & regem Bohemiae, ducem Austriae & Styriae, exorta, Banatum de Zewrino, hostiliter deuastassent, & plerique de Baronibus nostris, defensionem ipsius Banatus, nollent assumere, per nos etiam diligenter requisiti; saepe dictus magister Laurentius, collato sibi per nos ipso Banatu, Bulgarorum deuicit exercitum, ablatiis spoliis & praedis, quibus iidem Bulgari fuerant honorati: de quibus etiam quosdam in ripa Danubii suspendi fecit in patibulo: & sic ipsorum Bulgarorum proteruia quiescente, ipsum Banatum, ad pristinum bonum statum, virtute permaxima restauratum, nostræ restituit maiestati. Hæc de LAVRENTIO, dicenda erant omnino, ut auctoramento sint nostræ ætatis HUNGARIS, quemadmodum, & de regibus merendum sit, & de patria. Plures, e priscis Mosoniensium comitibus, quia non occurrerunt nobis, eruderent alii. Aetate recentiori, Germanos aliquamdiu, magistratus prouinciæ usurpasse, ex Ferdinandeis decretis (l.) condiscimus, publica mox lege, abrogatos. Multo dein interiecto tempore, Comites

Tom. V. E tes

i.) In Catalogo Palatinorum.

k.) In IMAGINE Nouæ Hungariæ, Cap. V.

p. 39.

l.) Decr. XIV. Art. XXX. Quin, ca-

ruiſſe etiam aliquandiu *Supremis Comitibus*, ex Decreto anni MDXCIX. Articulo XXXVIII. colligi poteſt.

tes *Zichii*, rerum, in administranda prouincia, potiti sunt. In qua dignitate, post patris sui *Adami*, auique *STEPHANI* fata, *Comes CAROLVS ZICHY, de Vasonykó, Sacrae R. Hungariae Coronae Conseruator, Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerarius, atque actualis intimus & Locumtenentialis Consilii Consiliarius*, successit: anno MDCCXLI. mense *Iunio*, magno prouincialium dolore, humanis rebus exemptus. Huic, singulari, *Augustae reginae MARIAE THERESIAE*, indulgentia, *Comes Franciscus Eszterházy*, de *Galantha*, perpetuus in *Frakno*, S. R. M. Camerarius, surrogatus est. Feliciter! Reliqui magistratus, ad eum se habent modum, quem toties meminimus. Comitola, *Ovárini*, plerumque coeunt. *Insignia*, duos leones referunt, qui in altum porrecti, & anterioribus pedibus, coronam prensantes *Hungaricam*, tri-colli, quem & regni ostentant insignia, insistant. Nemo non videt, praerogatiuam *Comitatus*, & incolarum virtutem, istis simulacris adumbrari. Nuperus auctor: (*m.*) *Insigne, leones gemini, diadema sublime ferentes ornant. Inferne, e cespite bulla cerata, glandibus utrinque cincta, assurgere videtur.* Sed, non sunt glandes, verum, aliud quoddam, seu fruticis, seu herbae genus: forte *trifolii*, ut diues pabuli ager, sicuti est, significetur.

§. VI.

Familia, &
ditiones
Mosonien-
ses.

IN familiis illustribus, primo loco *Eszterházi* gentem, quae est *Principum* dignitate insignis, nominamus. Succedunt huic Comites, *Eszterházi*, *Pálffy*, *Illésházi*, *Zichii*, *Starenbergii*, *Harrachii*, *Rabbachii*, *Breünerii*, *Szapárii*, *Bartolottii*; atque ex Baronibus, *Majthénii*, *Mednanskii*, *Weiffii*, reliqui. At, nobilium pauciores hic, quam alibi, notare potuimus. quod habere admirationem non debet: quando regio omnis, in *Dynastias* diuisa primitus, heros numerosiores, si *curias* aliquot exceperis, admittere haud potuit. Referendi tamen sunt, qui post exstantiores illas conuersiones, fortunarum sedes, suo quisque iure, hic fixere: *Baczko*, *Balogh*, *Domschitz*, *Dragschicz*, *Harsány*, *Holtzer*, *Jákly*, *Jász*, *Kajdóczy*, *Kémley*, *Keszey*, *Knap*, *Kerling*, *Mihályfi*, *Nagy*, *Nászvády*, *Navadovitsch*, *Nunkovitsch*, *Rischel*, *Rogoz*, *Sándor*, *Schlossberg*, *Simon*, *Strausz*, *de Strantzenberg*, *Szikithy*, *Trummer*, *Valdberg*, *Vizkelety*, *Vörös*, *Zakany*, *Zichy*, *Zidanicz*, *Zorád*, *Zupovich*, alii. Ditiones, quibus designatur *Comitatus*, istae sunt:

I. *ÓVÁRIENSIS*, dos *Reginarum Hungariae*, oppido iuris prisci, & quam, cum axioma *Supremorum Comitum*, coniunctam fuisse, infra recordabimur. Hodie, posteaquam *CAROLVS* Caesar viuere desuit, optima *Reginae, MARIAE THERESIAE*, propria est; & quemadmodum vi-

corum

m.) CEROGRAPHIAE Hungariae, p. 141.
& in iconibus, Tab. III. num. XVII.
Nos, icona, qualem ex sigillo erui-

mus, in fronte commentarii huius exhibuimus. quam Lectori beniuolo existimandam, relinquimus.

torum numero, antecellit reliquas, ita prouentus etiam reddit, multo lautiores. Hos, regius procurator, *Administratorem* vocant, procurat, sedemque *Óvárini* habet.

II. KÖPTSÉNYENSIS altera est, iuribus *Principis Eszterházi*, adscripta. Nomen, a *Kóptsény* oppido accepit: quippe quod, caput est dynastiæ, secessibus æstiuis heri, subinde frequentatum. Vici, qui admensi ei sunt, varie, per occidentalem prouinciæ oram, sparguntur.

III. OROSZVÁRIENSIS tertia, inde a GEORGIO Zichy, genti eidem obnoxia. quam, *Carolus Zichy*, non tam possedit, dum viueret, quam fouit: dignus profecto, omnium confessione habitus, & vitæ, & hærediorum, a maioribus acceptorum, vsura diuturniore. Iam, Comes *Stephanus Zichy*, eius nominis IV. legionis *Palffyane* centurio; opimo hæredio potitur. *Feliciter!*

IV. PANDORFFENSIS denique quarta, neque censu prioribus super, neque dominationis conditione. Trifariam enim dispertita est. quarum potiore fere partem, Comites *Harrachii*; alteram, *Venerabile Capitulum Laurinense*; Abbas *S. Crucis* tertiam, obtinent. Et *Harrachii* quidem, non tam consilio, quam necessitate adducti, tabernam hic diuersoriam posuerunt, splendidam ac maiorem, quam pro loci habitu, commoditatum. Ferunt, CAROLO VI. Imperatori, hac, dum viueret, *Féltornyum*, annis singulis, proficiscenti, uti pro dignitate acciperetur, insignem eam opportunitatem, fuisse coeptam ædificari: quo mortuo, amphora scilicet, in vrceum desit. *Possessiones*, singulis dynastiis accensas, iam iam recensebimus.

PARS SPECIALIS,

D E

Processibus Comitatus Mosoniensis.

Regio *Mosoniensis* tota dispescitur in partes duas, quas *Processus* dicimus. Hunc, *Cis-Laitanum*; *Trans-Laitanum* illum, vocant. Situs hoc eis nomen impertiuit: quia prouinciã, *Laita* fluuius, sic diuisit; ut partem eius alteram, ad *Danubium*, alteram ad lacum *Peisonem*, represserit. Vtramque nunc videamus, pro instituti ratione, ac more nostro, adcuratione, quæ a nobis proficisci potest, maxima.

MEMBRVM PRIVS,

DE

Processu Cis-Laitano.

PROOEMIUM.

Omen *Processus*, palam condocet, quæ ei pars *Comitatus* sit admensa. Quidquid nimirum, inter *Laitam*, & *Danubium*, interiacet, totum id, *Processu Cis-Laitano* continetur. Quin, transmittit *Danubium* quoque, vicis aliquot, illic etiam sibi insinuatis. Proinde, oram hanc provinciolæ omnem, iure, *interamnanam* possis dicere: quod non modo amne gemino stringitur; sed reiicitur etiam trans *Danubii* profluentem. Nostra iam interest, eius oppida, & vicos, adtentius spectauisse. quod eo faciemus scrupulosius, quo tenuior eorum est numerus. Erunt vero non pauca, quæ regiunculam, ex se obscuram futuram, eximie, & præterquam id meminerunt scriptores domestici, illustrabunt. Sit proinde!

SECTIO I.

DE

Arcibus, & Oppidis Processus Cis-Laitani.

SYNOPSIS.

I. *Arx, & oppidum ÓVÁR: an Limusæ sit rudus, aut Flexi?* §. I.
Difficilis veterum locorum, cum hodiernis, comparatio: Hungari Óvárinum instaurant: fit celebre hospitii regum: situs oppidi, ad muniendum idoneus. §. II.
Prima Óvárini clades: capitur ab Ottocaro. §. III.
Conuersiones arcis, & oppidi, reliquæ: capitur a Solyman-

no: Iaurino, a Turcis occupato, munitur: tentatur a Botskaianis: subigitur a Bethlenianis: est in Harrachii pignore: exurit iterum a Turcis: iniquissime habetur a Rákoczi- nis. §. IV.
Hodiernus Óvárini habitus: oppidi facies: nundinæ annuæ, & hebdomadariæ: ciuium occupatio: mores: lingua. §. V.

I. *Arx,*

I. *Arx, & Oppidum* OVAR.

§. I.

Rx, cum oppido OVAR, medio, inter *Pisonium*, & *Iaurinum*, itinere, sita est. Arx, & oppidum Ovar:

Nomen Hungaricum, *castrum vetus*, significat; quocirca, & Germanis, *Altenburg* dicitur. Crediderim, vestigium esse vetusti castris, cuius nomen, cum, seu nollet, seu non posset meminisse, gens Hungara, *Óvár* dixerit.

CYSPINIANVS (a.) ab AVAR, duce *Avarum*, qui post *Hunnos* rerum sunt potiti, vocabulum arcessit. quod iam, ceu nihil ad rem adtinens, non disputamus. LAZIVS, (b.) *Limusa* fuisse partem credit. ALTENBURGVM, inquit, partem fuisse *Limusa* municipii, credendum est, & qui adhuc locus, ob stagnantes aquas, *limumque inaccessibilis est*, & pene inexpugnabilis creditur. Ob id, & Hungari locum *Óvár*, hoc est, antiquum burgum, adpellant. Recte si *Mosonium*, veterum sit *Limusa*, & cum *Óváro*, eadem fuisse vrbs statuatur. Nam, adhuc locus vterque cohæret, aggerum vestigiis; ut pronum sit opinari, fuisse olim occidentale *Óvár*, *Mosonii* propugnaculum, ex *Limusa* forte, exstantibus reliquiis, instauratum ab *Hungaris*, ideoque *Óvár* nuncupatum: quasi veteris hic olim muniti, reedificatum rudus. Sunt porro, qui *Flexum* hic vestigent, an Limusæ sit rudus: coloniam *Romanorum*, quam ANTONINVS, inter *Arrabonem*, & *Vindobonam* collocat. A situ loci, id nominis, bene deriuat LAZIVS; sed in eius positione, vehementer, more suo, hallucinatur. *Flexo*, inquit, a ratione situs, nomen accessit, quod in scissione *Danubii* situm esset, qua parte *Danubius*, in duo ceu cornua, inflectitur, quod infra *Posonium*, in loco *Khetfchee* (hodie *Kitsee* Germani, *Köptsény* Hungari, adpellant) fieri cernimus. ant Flexi. Geminus hic error inest. Alter, quia *Kitsee* infra *Pisonium* collocat; alter, quia ad *Danubii* diuertigium. Vtrumque enim, non est ita. Nam, si præterlabentem *Danubium* spectes, *Kitsee* supra *Pisonium* est; si diuortia amnis, ea quidem infra urbem sunt, a quibus, oppidum *Kitsee*, plus bis mille passibus, in occidentem brumalem, secedit: tametsi habuerit olim, alueum adlabentem, lentum illum quidem, atque limosum; qui Germanico vocabulo, *Kotsee*, originem dedit. Itaque, non quadrat *Köptsényo*, nomen *Flexi*. An vero *Óváro*, seu *Altenburgo*, quadrabit melius? nescio. Confidenter PHILIPPVS CLVERIVS: (c.) *Supra Arabonem*, locus AD FLEXVM, intellige *Danubii*, est *Óvár*,

TOM. V.

F

cui

a.) In *Austria*, p. 9. Linguae nimirum Hungaricae ignarus.

b.) De Republ. Rom. Lib. XII. Cap. V. Sect. III. f. 1149. Adde, quæ, ex GEORGII HAN S. I. commentariolo,

de Celebrioribus Pannonia Urbibus, in hanc rem adfert, SAM. TIMON, scriptor diligentissimus, in *Imagie Hung. Antiquæ*, Lib. I. Cap. IV. p. 24. c.) VENELICIAE & Norici, Cap. V. p. 20.

cui nomen inde repertum, quia amnis, a Presburgio, hucusque ex septentrionibus, in meridiem deflectitur: hinc vero, in ortum hibernum. Non habeo, quod ei contra ponam: tametsi non ignorem, esse inter doctos, qui aliter sentiant. In errore est SCHÖNLEBENIVS, (d.) cum ita CLVVERI verba accipit, tamquam qui de *Altenburgo Austria*, quod *Carnunti* rudibus vicinum est, loquatur. Non hoc illi, in mentem venit. CLVVERIVS, inquit, ait *Flexum* esse *Óvár*, seu *Altenburgum*. quod quidem, si illud ipsum intelligit, quod *Posonium* contenditibus, in via occurrit, cum subductione itineris, congruere non poterit. Quia, *Carnuntum* est pagus S. Petronellæ, inde ulterius procedendo, XXX. M. P. seu milliaria Germanica septem, cum dimidio, numerari debent ad *Flexum*. Alterum proinde *Óvár*, ultra *Posonium* erit *Flexum Antonini*. Atque hoc idem voluit CLVVERIVS, ut non fuerit opus, negotium ei facessere.

§. II.

Difficilis,
veterum
locorum,
cum hodi-
ernis com-
paratio:

Hungari,
Óvárinū
instaurant:

fit celebre
regum ho-
spitium:

Situs oppi-
di ad mu-
niendum
idoneus.

Quidquid eius sit, difficile profecto est, veterum locorum nomina, cum iis, quæ hodie sunt, sine formidine erroris, contendere. Quo circa, parum interesse putamus, *Flexi*, an *Limusa*, vel quod alii volunt, *Mutena* rudus sit *Óvárinum*. Istud in confesso est, dedisse operam *Hungaros*, statim, ac regionem occupauerunt, ut locum, natura munitionibus idoneum, & propugnaculis excolerent, & firmarent præsiidiis. Colligas id, cum ex nominis significato, tum ex regum, qui hic nihil dubitabant hospitari, temporibus. PETRI, isthic diuersantis fata, rege indigna, supra recitauimus; ubi & SALOMONIS perfugium, memoratum nobis est. Nempe, delectabatur SALOMON, secessu *Óváriensi*, cum alias forte ob causas, tum ideo, ut vicinus *Germanis* esset, quoties res suæ in discrimine versabantur. Vtebatur enim, varia, sicuti historiæ testantur, fortuna. quam ipse, sua quadam culpa, contemnerat; quippe, in DEVM (e.) & homines, iniquus. Hic, cum SALOMONE, & *Marcolffus*, celebris ille morio, cuius noti in vulgus sunt actus, & dicteria, habitabat. Ex ista regum sede, id retulit *Óvárinum*, ut singularibus priuilegiis subinde, ornaretur. quorum amplitudinem, inde possis coniecere, quod *Reipublica* (f.) nomen acceperit, sigillo prælatum. Nam ita *ἡ τοῦ ὀβρι* habet. SIGILLVM REIPVBLICAE ÓVÁRIENSIS. Situm oppidi, ad muniendum opportunum, MARTINVS STELLA, peculiari epistola, ad *Ferdinandeos* belli præsides, perscripsit: *Altenburgum*, inquit, siue vetus arx, sita est ad ripam ramuli cuiusdam ex Danubio, ut illa, a septentrione, inter alueum fluminis & fossam arcis,

d.) In ADPARATV ad *Carnioliam Antiq.* p. 146 a.

e.) Leges BONFINIVM, Dec. II. Lib. III. extremo.

f.) Id ego, ei occasione adtribuerim, quando oppidum, cum ditione vniuersa, in dotem, an hæreditatem reginarum concessit.

arcis, media, aggerem efficiat, e diuersa parte, scilicet meridionali; ita eam fluuius Litha, hinc atque illinc prope adluit, ut insulam constituat: circumdata, prater fluuios istos, fossa lata, & tam profunda, ut fluuiorum altitudinem superet: ita, ut nullum periculum sit, ut aque deriuari, ac fossæ exsiccari possint. Loco praterea tam necessario & opportuno, ut nulla alia, per regiones illas, via, ex Hungaria, in Germaniam, nisi sub arcis conspectu, immo adeo, sub ipsis portis, pateat; si, quod iam a prefecto Stampa institutum est, via per paludes, (g.) solis incolis & rusticis nota, præpediatur. cuius rei, variae sunt rationes ab ipso excogitatae. Principio, præfodit solitas vias, ac pontes instituit, quos, cum necesse erit, deiiciet & tabulas, secunda aqua apud arcem excipiet. Deinde, sperat restagnatione fluminis Lithæ, efficere, ut palus illa adeo inundetur, ut nusquam via adpareat: quod & mihi videtur, si certis locis illa ipsa via intercidatur. Nam, de restagnatione, quod dictum est, non tantam haberet vim, quod hostes, si loca alias plana & dura essent, multum impedirentur. Hactenus STELLA. (h.) Ita est omnino, incomparabilem esse Óvári, ad muniendum, positum, ut mirari subeat, bellorum illis tempestatibus, quæ post cladem Mohátsianam, Hungariæ incubuerunt, locum, haud fuisse ad regulam, validioribus operibus, communitum. Enim vero, obiectis, idoneo loco, aggeribus, in vastos lacus restagnatura Laitha, committi cum iis paludibus potuisset, quæ ex Peifone, late in regionem effunduntur. Fluuius enim Litha, verba sunt STELLÆ, postquam plana illa regione Altenburgi fluere cœpit, plane tardus efficitur, & velut dormitabundus incedit. Hinc vastæ illæ paludes, & dubius cursus, quo se potissimum loco Danubio insinuare velit. Scindit se igitur, non procul ab ipsa arce, primum in duos alueos, unus ad arcem etiam bipartito fluens, eam, uti supra dixi, in insula constituit. Alter ille, vix scias an fluat, an immobilis in paludem sit conuersus. In summa, longe lateque expansus, tandem cum Rabbitza coniunctus, etiam Danubio, sub Jaurino, miscetur. Neque per eam partem, temere est viam ullam reperire, nisi illam, quam supra dixi, sub conspectu huius arcis. Leges reliqua. Quantum hinc, ad hostem retardandum momenti? nemo non videt. Tota enim, quæ inter Danubium, & lacum Peifonem, regio interest, paludibus commissa, fieret impermeabilis. Quo autem habitu arx tunc, dum hæc STELLA scriberet, hoc est, anno MDXLIII. VIII. Cal. Aug. fuerit, ex his, quæ adtexemus, condiscas. De arce, inquit, hoc unum habeo dicere, me valde mirari, cur, cum ipsa vetus structura, quadrata sit, eandem non obseruarint, qui vallum extrinsecus & fossam circumdederunt. Nunc

F 2

sane,

g.) Ruderibus ea constat antiqui cuiusdam aggeris, aut potius viæ strætæ, per paludosa ea loca, quæ Hanság adpellantur, deductæ. Accolæ hodie, quid hoc est operis, sua lingua, *Eszter-hó* vocant. cuius vestigia, in Comitatu

tus mappa, notari possunt. Tumultu Rákócziæ in rem suam, viam hanc Casariani verterunt.

h.) In *Rerum Hung. Scriptoribus* collectionis IACOBI BONGARSII, p. 607. seq. vbi & reliqua lectu sunt dignissima.

sane, neque orbicularis, neque quadrata, neque triangularis, neque ulla elegans forma est obseruata; sed informis quadam, in circuitu, congesta terra: neque turres constitutæ, quæ conantem hostem ascendere, a latere deturbent; sed omnes hostium conatus, a fronte excipiendi sunt, & repellendi. quæ res, quanti laboris & periculi sit, non ego vos debeo docere. Scilicet, fas est existimare, tumultuario muniendi genere, incinctam tunc fuisse arcem, cum, & periculum anceps immineret, neque esset, qui eius muniendæ rationem, ad regulam exegisset. Porro, quemadmodum arcem muniendam, statueret, sic edicit: Si quis eam, pro dignitate nominis, & loci utilitate, instaurare vellet, is eam ad quadratam formam redigeret: ita, ut duo illi a fronte anguli, qui, quæ porta est, adparent, longius excurrerent; sed ita, ut recta linea vallum exaggeraretur: ab altera parte, post sacellum, ubi nunc orbicularis est, præscinderetur, sic, hoc loco fossa, quæ nunc angustior est, dilataretur, aliis vero angulis, cum terra foris adiceretur, robur duplicaretur, imum vallum, muro pedum senum, supra hunc dumo ex viua spina, circumdaretur, denique, propugnacula adicerentur, quæ, & a latere, & a tergo, adscendentem hostem, impedirent. reliqua, quæ suo loco recognoscat lector, muniendarum arcium gnarus. Nobis, hæc ad gustum propinasse, fatis est. Illud placet, quod consuluerit simul STELLA, quemadmodum, in illa æris paritate, res commode posset perfici. Ne autem, inquit, inopia rei pecuniaria, opera hæc negligerentur, posset a colonis impetrari, ut cum scirent ista omnia, ad illorum tutelam esse instituta, non grauatim ipsi per vices, labores, & partem impensarum subirent. Si itaque, ostingentis colonis, qui ad arcem hanc pertinent, hæc opera, ex aquis partibus, imponeretur, laborantibus solum victus, ex ærario publico, & præmia, diligentius operam nauantibus, proponerentur, crederem, fieri posse, ut intra breue tempus, neque impensarum, neque industrie, quemquam pœniteret. Sed, hoc STELLÆ consilium, quod utile tunc suggessit, ob rerum vicissitudines, successu caruit, atque vix vnquam postea recognitum est: nisi tunc forte, cum Turcæ laurinum obtinuerunt.

§. III.

Prima O-
várini cla-
des.

PRIMA Óvárino clades, eo bello conflata est, quod, sacrum, histori adpellant. Rem gestam ad Mosonium dabimus. Multum postea detrimenti accepit, cum OTTOCARVS, Bohemiæ rex, offensa subinde quæsitæ, Hungariam, infestis armis, popularetur. Tacent id quidem, quod sciam, Hungarici annales; sed meminerunt tamen exteri. Ita habet *Historia Ducum Styriæ*. Fanum inquit, (i.) S. Georgii, Basinum, Bibersburgum, Tyrnauia, Altenburgum,

cen

i.) In OTTOCARO II. Duce Styriæ V. p. 99.
Adde RERVVM Bohemicarum Scriptores,
plerosque omnes, qui, nimium quam

tum bellorum Ottocari, fortunam exaggerant.

ceu venatu, in retia aguntur. Sed restitutum breui post fuit, cum reliqua prouincia, regi STEPHANO. Pax, Praga confecta est; reddita Stephano, quæ eo bello ablata; diræ intentatæ, qui prior arma, temere strinxerit. Et resumfit altero anno Ottocarus, iusta indignatione commotus. quemadmodum laudata historia memorat. Vbi annus rei gestæ MCCLXXI. adscribitur, nisi fallor, erronee. Nam SEEPHANVS quidem, mortuo BELA IV. patre, anno demum MCCLXXV. rerum potitus est, viuereque desiit, tertio, quam regnare cœpisset, anno, successore, impubere LADISLAO, qui Cumanus, per conuitium, inde dictus est, post se relicto. Quomodocunque se res habeat, iterata, in Hungariam, impressione, Óvárinum, alterum in manus Ottocari, recidit. Ottocarus, inquit, (k,) ubi sexaginta millia trabens, Vagum versus tendisset, nullius amplius hostis frons conspecta. Quatuordecim hebdomadam interuallo, ad Rottensteinium, Danubius ponte iunctus; Tyrnauia, Nitria, Posonium, S. Georgii castrum, Sopronium, munitiones omnes, lacui vicina, Laurinum, leges accepere. Coniicias hinc, in iis munitiombus, quæ captæ fuere, Óvárinum quoque censerioportere; quod, Laurinum occupari haud potuisset, nisi subactoprius Óvárino: quippe, iter insidente.

§. IV.

Ista tunc euenerunt. Quæ inde, & arcis, & oppidi conuersiones fuerint, non est proclive scribere, eo quod nihil in litteras, relatum inueniamus, a domesticis scriptoribus. GERHARDVS de Roo (l.) captam ab ALBERTO I. Austriaco scribit, eo bello, quod Comitibus Günsensibus, rapinas ulturus, intulerat. Altenburgo, inquit, expugnato, & castellis aliquot circa deiectis, Albertus, Günsium oppidum, ditionis caput, omnibus copiis admotis oppugnat. Postea, ubi ex LVDOVICI II. occasu, qui Óvárinum dotis nomine, MARIAE adscripserat, conuulsa est Hungaria, ne arcis quidem nostræ pepercit fortuna. SOLYMANNO certe, ad obsidendam Viennam ducenti exercitum, succubuit; vi ne oppressa? an nostrorum pauore deserta, variant historici. Istud vult ISTVÁNFFYVS. (m.) Eandem, inquit, fortunam subit Óvárinum, siue, ut Germani adpellant, Altenburgum, quod, a Maria regina, dotali iure tenebatur, quodque a præsidiariis, pari adductis formidine, succensum desertumque fuit. Aliter ORTELIVS:

Conuersio-
nes arcis,
& oppidi,
reliquæ:

TOM. V.

G

(n.)

k.) Ibidem, p. 100. ubi & belli causas legas, ignotas Hungaricis scriptoribus. Credo, Rotensteinium, Vöröskő arcem, scriptori significare, quæ Hungaris idem notat; sed Germanis Bibersburg hodie dicitur. Qui, quæso? Danubius, ad Rotensteinium, ponte iungi potuit: quippe, quatuor fere milliaribus inde, in meridiem, submotus. Nempe, ignarus geographiæ auctor ille fuit. Proinde, e regione arcis, in-

stratum Danubio pontem, opinabimur.
 l.) Historiæ Austriacæ Lib. II. p. m. 52. editionis Oenipontanæ folio, quod & in Historia Ducum Styriæ, ad ALBERTVM I. p. 127. legere est. Prolixe, Alberti hanc expeditionem, expromimus, in Hist. Comit. Castriferrei, hoc eodem Tomo V. ubi, & de Comitibus Güssingensibus, professa profusaque opera, commentamur.
 m.) Lib. X. p. 158., 17.

(n.) *Solymannus*, inquit, *ubi Altenburgum*, arcem validam, & opportuno loco positam, peruenisset, globis eam verberari iussit. Eo viso praesidarii, quod pauciores numero essent, quam pro toleranda obsidione, animis concidere. Itaque, misso, in castra hostium, caduceatore, Turcis se sponte dedunt. Hostes, urbe potiti, CCC. praesidarios Bohemos, in ea deprehendunt, eosque humanius, quam pro captiuis, habitos, castra sua subsequi iubent. Nulla hic incendii, fugaeque intempestiuoris mentio. Sed, ne hanc quidem pauoris infamiam, Bohemis inultam, ferre volunt, eius gentis scriptores: (o.) quippe qui, adfirment, strenue rem gessisse praesidarios, neque prius *Solymanno* tradidisse arcem, quam caesis suorum plurimis, ad paucitatem fuissent redacti. Concordat fere, PAVLLVS IOVIVS (p.) *Solymannus*, inquit, eo consilio, ut *Viennam* duceret, castra mouens, ex itinere, *Altenburgum* oppidum, *Bohemico* custoditum praesidio, admotis copiis adortus, vel impigre Bohemis aliquamdiu propugnantibus; sed mox cadente ipsorum duce, concepto graui metu, murum deferentibus, expugnauit, interfectis fere ad unum Bohemis. Quidquid eius sit, adtritum ista calamitate, & urbem, & arcem fuisse oportuit: quod numquam, sine ruinis, vel adtententur obsidiones. Sed, anno MDLXXXVI. insigni naturae prodigio, nobilitatum est *Óvárinum*, inquit, ISTVÁNNFFYVS, (q.) inter *Danubium* & *Laitham*, flumina, terra, ad magnum spacium, ignem concepisse visa est, ita, ut trium pedum profunditate, arderet, flammisque eructaret, quibus multum fœni, in iumentorum usum defectum, & in cumulos coaceruatum, aliquot locis concremaretur. Hæc obiter, ne ignorentur a lectoribus. Posteaquam *Laurinum*, perfidia *Hardeckii*, infessum a Turcis est, quod anno MDXCIV. euenisse ex annalibus constat, diligentius paullo communiri *Óvárinum* coepit, ne hostis, ditionis prorogandæ cupidus, eo subactò, *Pisonium*, & *Austriæ* fines, contemerare sustineret. Neque id successu caruit. Enim vero, tenuit se hostis, intra *Laurini* limites, donec *Schuartzenburgii* & *Pálffi* virtute, ab eius possessione, deiiceretur. Tumultuante hinc *Botskaio*, noua *Altenburgo* tempestas incubuit. Quod enim, grassantibus vltro citroque *Haidonibus*, obicem posuerint subinde (r.) praesidarii, non prius quiescendum putauere hostes, quam arcem, sub suam potestatem misissent. Quocirca, aliquot suorum manipulis coadunatis, in conspectum veniunt, & quod, neque tormentis, ad obsidionem necessariis, neque adparatu bellico alio, instructi essent; rem, a flammis exordiuntur: rati, exusto oppido, territum iri arcis praesidarios: quod tamen præter eorum opinionem, aliter cecidit. Illi enim, oppidi clade, alacriores facti, semel iterumque subire ausos *Botskaianos*, mascule reiiciunt, atque factis eruptionibus, ab obsidione, penitus reiiciunt. Iniquiore fortuna, aduersus *Bethlenium*

tentatur a
Botskaia-
nis:

n) Parte I. p. 57., 6.

o.) Vid. BOREGK, in Chron Bohem. citante eum Zeilero.

p.) Lib. Hist. XXVIII. p. 284.

q.) Lib. XXVI. p. 563., 47. Solemne id iis locis, quorum terrenum bituminosum est, & *Sale Nitri* incretum.

r.) Confer ORTELIVM, P. I. 386. b.

lenium utebantur *Óvárienses*. Præter oppidum enim, arcem quoque, anno MDCXIX. interceperant, anno demum MDCXXI. *Buquoio*, (s.) *Cæsar*inorum duci, redditam; cum antea, a *Preünero*, frustra obsidione tentata fuisset. Inde, quomodocunque respiravit *Óvárinum*, pignori mox, a FERDINANDO II. *Carolo Leonhardo*, *Comiti ab Harrach* (t.) cum ditione circumfusa, traditum. in cuius potestate diutius fuisse constat: quando autem adsertum sit *Cæsari*, non habeo dicere. Anno dein MDCLXXXIII. cum ad obsidendam iterum *Viennam*, *Turcarum* exercitus proficisceretur, igni, arx oppidumque, concrematum fuit. Magna hinc oppidanos damna sunt consequuta; nullum tamen eo maius fuit, quod tabularium ditionis regię, *archiuum* dicunt, eodem incendio, absumtum est. Sed, neque seditione *Rakócziana*, quæ nostra ætate, patriam miscuerat, intemeratum potuit perdurare: quippe, vario malorum genere, iniquissime afflictum. Adeo, scilicet, difficile est, in regione, perpetuis bellis infesta, vrbes, eundem fortunæ habitum, retinere; ne dicam, efflorescere.

subigitur a
Bethlenia-
nis:

est in Har-
rachii pi-
gnore:

exuritur i-
terum a
Turcis:

iniquissime
habetur a
Rakóczia-
nis.

§. V.

Hodie, *Óvárinum* caput est, regię ditionis, utroque Comita-
tus *Processu*, diflusa. Itaque, sedem præbet procuratori bo-
norum, quem *Administratorem* vocant. Et arx quidem, re-
tinet vetustas munitiones, prætorium autem, nouo instauratum opere, in
horreum abiit, & granaria: tametsi hospitibus elegantioribus, qualia
SALOMONI aliquando præbuit, coli posset. Habet tamen, custodes
portarum, tormenta vero, per propugnaculorum suggestus, nulla. (u.)
Oppidum, arci ab occidente, adsitum, lautius iam est, idemque,
ædibus instructum, non inelegantibus. Quod enim frequentibus in-
cendiis, ætate superiori nostraque, funestabatur, dedere operam ci-
ues, & quorum intererat, ut opere solidiore, domos exædificarent.
Templum oppidi, eximie vetustatis, atque monumentis compluri-
bus, nobilitatum accepimus. Cœnobium, quod suburbio inædifi-
catum est, *P. P. Capucini* insident, auctoritate ac munificentia, *Geor-
gii Szétseny*, & aliorum, huc deducti. Situs, quo est *Óvárinum*, op-
portunitas, locum frequentibus nundinis fecit. quas magno, circum-
positæ regionis, concursu, extra pomoeria oppidi, ea planitie, quæ
partim *Mosonium*, partim *Pisonium*, prospicit, celebrari vidimus. Sta-
ta his sunt tempora, puta: *Epiphania* D. N. I. C.; *S. Gotthardi*; *Do-
minica prima*, quæ in Augustum mensem incidit; *S. Matthæi*, & *Si-*

Hodiernas
Óvárini
habitus:

oppidi fa-
cies.

G 2

monis

s.) ORTELIVS Parte II. p. 81. a.

2.) Adeas Libellum, cui titulus, Status Par-
ticularis Regiminis S. C. M. FERDINAN-
DI II. ubi anno 1638 adhuc *Harrachio*
fuisse obnoxium, legas

u.) Multus, anno MDCCXLIII. habeba-
tur sermo, *Academiæ Equestrem*, hic
constitutum ixi, cui arcem, optima

regina, MARIA THERESIA, sit indulta-
ra. quæ tamen consilii rationes, non
potuerunt, ob bellorum iniurias, ma-
turefcere: subinde *Iaurino*, ad præ-
clarum illud institutum, conatu adhuc
irrito tentatum, destinato. Nos interim,
Apollinem Mineruamque propitiam,
pulcherrimis consiliis, comprecamur.

monis Iudæ, diebus : vt iam hebdomadaria fora , copiosa profecto feria tertia , nisi dies festus vetet , celebrari solita , taceamus. In primis fructuosi sunt , cum annui , tum hebdomadarii , mercatus bouum , qui ex regionis more , biduo ante aguntur , quam merces aliæ veneant. Itaque , nonnulli incolarum , ea commoditate adducti , boario quæstu rem faciunt , numerosa , in hebdomadas singulas , armenta , *Viennam*, (v.) propellentes. Reliqua ciuium pars , varie occupatur. Sunt enim , præter omnis generis homines , complures opificum tribus. Moribus viuunt placidis , lingua *Hungarica* hi , illi *Germanica* , vtuntur : tametsi non desint , qui vtramque loquantur expedite. Alioquin , nulla oppido sunt suburbia , præterquam laxum quoddam & capax diuersorium , cui vix tota *Hungaria* suppar repereris. Molæ , *Laita* amni impositæ , multi reditus habentur. Harum altera , quæ XII. rotis agitur , regia est ; altera illa , exilioris adparatus , oppidanorum. Idem amnis , triplici ponte insternitur , traiciturque sub oppidi conspectu ; sicuti supra notauimus , cum præeunte STELLA , muniendæ arcis rationes , expromeremus. Anno MDLXIII. vt memorat ISTVÁNEFYVS , (x.) & postea frequentius , isthic exercitus Christianorum , *Solymanno* obiciendus , triduana castra habuit , *Iaurinum* mox , nullo præstito operæ pretio , promotus. Fugiens , ab vltima obsidione Viennensi , *Vezirius* , hic suos recollegerat. Nocte , infelicem diem subsequuta , *Altenburgum* euectus peditatus , nondum digesto metu , firmis se castris continuit , potuitque deleri ad internecionem vniversus , si mens fœderatis candidior fuisset , inquit , WAGNERVS : (y.) adde ; si munitiones *Altenburgi* , robustiores , ac retardando hosti , magis fuissent idoneæ. Seiungitur *Ovárinum* , *Pisonio* in meridiem , milliaribus quatuor , perpetua planitie , pone *Danubium* , discretum.

II. Oppidum CAROLOBURGVM, Hungaris OROSZVÁR. SYNOPSIS.

CAROLOBURGI situs, & antiquitas : an sit Gerulata Romanorum ? rudera isthic exstantia. §. I.
Hungaris vnde dicatur Oroszvár : auctoris coniectura. §. II.
Quomodo se Oroszvár hodie habeat ? præcipua eius celebritas , a sede Zichyorum : gentis , eius encomia. §. III.
Maiores Zichyorum e tabulis regum , expromuntur. §. IV.
Paullus Zichy , primus , in sua

gente , lautioris fortune auctor : Stephanus senior , publicis regni magistratibus gestis , illustrauit familiam , eius posterum. §. V.
Carolus Engelbertus , fit Coronæ Custos : in eam rem diploma regium : inaugurationis ritus : de re gesta , commentariensis ararii regii , testimonium. §. VI.

Oppi-

v.) Fuit omnino pecuarii hoc quæstus genus , fructuosum , nostra hac ætate ; quod tamen anno superiore MDCCXLIV , interceptum ab aliis fere est.

x.) Lib. XXIII. p. 476. Statua hæc in historia *Iaurini* , meminimus frequentius.
y.) Historia LEOPOLDI M. Lib. VII. p. 619.

Oppidi possessores : eius incola :
ager & commoditates reliqua :
ades sacra : Stephani Zi-

chy senioris , amplissimum
epitaphium : vetus inscriptio
Romana. §. VII.

§. I.

Adem ripa *Danubii* , hoc est , in occidentem auersa , qua *Óvárinum* vidimus , *CAROLOBURGV*M confedit. *LAZIVS* , cum situs ratione , tum nominis similitudine , inductus , heic *Gerulatam* , Romanorum fuisse coloniam , autumat. Multum sane conuenire videtur nomen id *Caroloburgo* ; si credas , scilicet , *Germanos* , dum ex ruinis *Gerulatae* , oppidulum erigerent , more suo *Gerlaburg* primum , deinde succedentibus aliis , qui *Gerulatae* amplius non meminerunt , ex indole vernaculae , *Gerlburgum* , ac denique *Carlburgum* , adpellauisse. Et meminit sane , hoc tractu *Gerulatae* , *ANTONINVS* , atque *Liber Notitiarum* : cuius situm , alibi designauimus. Istud exploratum nobis est , stetisse hic olim veterem aliquam substructionem , siue vrbicula ea fuerit , siue castrorum munimentum quodpiam. Enim vero , nos ipsi , numos , e ruderibus heic erutos , eosque aureos , vidimus. Quid ? quod turris , adhuc in castello nobilium *Zichy* , superans , credatur , priscae illius antiquitatis monumentum . quod nobis verosimile haud est.

Carolo-
burgi s.
tus , & an-
tiquitas :

an sit Ge-
rulata Ro-
manorum :

rudera ist-
hic exstan-
tia,

§. II.

Hungari , *Oroszvár* dicunt , quod varie possis interpretari , & ad coniectandum adhibere. Nam , primo , *Orosz* , gentis nomen est , *Ruthenum* , siue *Russum* , significans. Quin , & ianitorem , *Orosz* dixere antiqui *Hungari*. His adde , quod *Orozni* , furari , & facta hinc , *Oroz* , & *Orozó* , furem notet. Nollem , hac nomenclatione adpellatum fuisse locum ; quippe quod , *Orozvár* , furum arcem , atque perfugium , significet. Id tamen certum est , congruere cum hac denominatione , Germanicum nomen *Karlburg*. Etenim *Karl* , seu *Kerl* , veteribus quidem *Gothis* , (z.) animosum , fortem & fidelem sonabat ; sed quod postea a *Germanis* , eo detortum est , vt nihil iam dubitent , id nominis , ad omne genus ignominiae , transferre. Itaque , venio in eam opinionem , locum hunc forte ab hominibus olim fuisse infessum , qui regionem circumfusa , pro temporum ingenio , furtis adflixerint & latrociniiis , quam ideo loci denominationem , *Hungari* , *Orosz-Vár* , reddiderint : ætate forte *Comitum Güssingensium* , vltiori hac *Hungaria* , late olim , & dominantium , & agentium prædas. Ac de isto quidem etymo , ita sentimus. Sin autem libuerit , a *Russis* , & *Ianitoribus* , vocis origines , quod honestius credo multis videbitur , arcessere , non deerunt , ad

Hungaris ,
vnde dica-
tur Oroz-
vár , aucto-
ris conie-
ctura :

TOM. V.

H

hanc

hanc quoque coniecturam, historiarum præsidia. COLOMANNVS rex, de-
uictis *Russis*, colonias inde in *Hungariam* deduxerat, sicuti ISTVÁN-
FFYVS (a.) meminit; nos autem, rem eam, in *Comitatu Neogra-*
dienfi, (b.) pro eo, ac merebatur, excussimus. *Russorum* huic ge-
neri, *regiarum* ianuarum, custodiam, peculiari priuilegio, commis-
sam, idem ISTVÁNFFYVS, in litteras retulit: vt vulgo vocabulum
Orosz, & *Russum* postea *Hungaris*, & *Ianitorem* notauerit. Ista ve-
ro, in eam nos coniecturam ducunt, eosdem *Russos*, huc quoque
deductos; nempe, vt præsto essent regibus, quoties, vel *Pisonii*,
vel *Óvárini* diuersabantur; loco nomen impertiuisse. Auget verosi-
militudinem, quod deletum, ab exercitu sacro, oppidum, anno
fere MXCVI. COLOMANNVS, instaurauit: cuius cladis mentio, infra
occurret. Postea, non pepercit oppido, Bohemiarum rex, *Ottocarus*
districte *Hungarorum* hostis. Enim vero, capta omni circum re-
gione, *Cherlburgum*, *Óvárinum*, & *Musenbourgum*, sicuti dicemus,
in primis solo æquauit. Atque hæc, de *Hungarica* nominis ratione,
dicere habuimus; nemini, nisi habeat cur assentiat, obtrudenda;
non enim ita nobis placemus, vt oracula nos credamus edere.

§. III.

Quomodo
se Oroszvá-
rum hodie
habeat?

præcipua e-
ius celebri-
tas, a sede
Zichyori
gentis, eius
excominium.

Oppidi habitus hodiernus, vix quidquam prisca decoris retinet.
Denuo enim, sub ANDREA III. qui etiam *Venetus* dicitur,
ruinis fœdatum, historiarum meminerunt. Ita habet GERHARDVS
de Roo: (b.) ANDREAS, inquit, *seditionem domi exortam, intelli-*
gens, pacem cum Alberto facit, munimenta quadam, Botenburgum,
Cherlburgum, & alia, demolitur. vt oppidi vastationes alias, ex Óvá-
rini fati addiscendas, taceamus. Hodie, laxè satis colitur, sed depres-
sioribus ædiculis, gemino ordine, in longum positis; si plateam exci-
pias, in orientem reductam. Anno profecto MDCCXLIV. quo hæc
nostra commentaria, sub incudem reuocamus, ingens oppido clades,
a *Danubio*, illata est. Rupta nimirum, mense *Martio*, glacie, quæ
amnem, solito crassior, contabulauerat, alueo ubi ubi præfo-
cato, tanta aquarum moles, oppido incubuit, vt domos, centenis
multo plures, subruerit. Aedes nempe, ex crudo laterculo, regio-
nis more, quomodocunque eductæ, restagnante diutius eluione,
eo facilius subleuebantur, quia fundamentis carebant solidioribus: vt
habeant, cum herus, tum oppidani, quod instaurent denuo, ni vo-
luerint locum in vastitatem abire. Præcipuam oppido celebritatem, se-
des *Comitum Zichy*, de *Vásónykő*, superiore seculo, conciliauit. Est
enim *Zichyorum* genus, si origines vestigaueris, spectatæ antiquitatis,
ac profecto, retrusioris, quam id hæcenus vulgo creditum est. Sunt,
qui prima eius incunabula, in *Zichia*, provincia trans *Tanaim* sita,
quærant. Habeo eius sententiæ auctorem, non spernendum: *Iudi-*
carim,

a.) Lib. XVI. p. 273., 30.

b.) Tomo IV. p. 144. ad oppidi *Nagy Oro-*
sz, descriptionem.

c.) Historiæ Austriacæ, Lib. II. p. 62. initio.

d.) De ZICHY, vide MENANDRAM, in Ec-
clogis. Tom. I. edit. regiz, p. 99. vsq; p. 147.

carim, inquit, antiquissima familia ZICHYANAE, originem, a bellicosis, circa fluvium Tanaim, incolis, arcessendam esse, vulgo Orcaciis, atque ZICHY dictis: ut licuit videre ex fragmento epistola, ANTONII VERÁNCII, Episcopi Agriensis, ad Portam Ottomannicam, legati, quam ad RVDOLPHVM Imperatorem, Constantinopoli dedit. (d.) Certum præterea est, patrem Ottomanni I. Turcarum Imperatoris, iisdem ex populis, duxisse originem: quippe qui, cognomen Zichy tulerit, ut de eo meminit Mercurius Gallo-Belgicus, ad annum, si bene memini, MDVIII. Prodigiosiora comminiscuntur alii, & adsentationem omnem excedentia, quando plane adfirmant: primum Zichyorum patrem, anteambulonem Hunnorum fuisse: quippe qui, traiecta Mœotide palude, gentem ferocissimam, in citeriorem oram transduxerit. Nimirum, venatu ille, per arundinosas lacus eius ripas, tempus fallere solitus, cum ceruum, quem infestabatur, in aquas insilire vidisset, carectis impeditum, sequi constituit, inque tergum eius assiliens, cornubus tenuit. Tunc fessoris impatiens fera, natatu eum elidere, atque in tutum euadere connixa, in aduersam ripam, Zichium tergo ferens, emerfit. Viso spectaculo Hunni, ex templo ducem fortuitum sequuntur, atque prætentatam, eo facinore, paludem, cum vniuerso exercitu, emetiuntur, inque beatiores terras eluctantur. Ut ergo Hunni, suo illi duci ZICHYO, quam possent, optimam gratiam referrent, id ei, ad omnem posteritatem, beneficii indulserunt, vti insignia (e.) ferret, quæ porrecta cerui cornua ostentarent. quibus illi demum, CHRISTO initiati, salutare crucis signum, interseruerint. Ita est, sic habent illustis gentis insignia. Sed quis, aut facinus patratum credat, aut, ita elegantes fuisse Hunnos suspicetur, ut de ornamentis istiusmodi, cultioribus multo populis tunc incognitis, vel cogitationem suscipere potuerint? Ergo, ex otiosi hominis cerebro, prognatam fabulam opinamur, cui illam, (f.) quæ est apud THVRÓCIVM, scite, si diis placeat, auctor voluerit adfricare. Adscripsimus tamen ista, non ut famam inde colligeremus, genti inclutæ; sed ne omisisse videremur quidpiam, quod in relatis accepimus. Enim vero, peregre adscitis laudibus, ii demum opus habent, qui carent domesticis. Zichii profecto, inde a primis familiæ incunabulis, præclaris semper virtutibus, domi militiæque claruerunt.

§. IV.

IAm, diplomatum fide subnixi, (g.) certiora litteris mandare adnitamur. Primus, qui post longam, nobilissimæ gentis, *Maiores Zichyorum,* auorum seriem, publicis tabulis innotuit, *e regum tabulis, ex-* Ladislaus Zichy est, *promun-* Galli Zichy, & Paschalis nepos. Habuit is in matrimonio, *dislai* Annam Bo-

H 2

e.) Præter rem! nullus enim tunc insignium usus, etiam apud gentes cultiores. unde, ferri, de Hunnis, Hungarise iudicium potest.

f.) Chronici Hungarici Parte I. Cap. IV. p. 6. 44. Cap. IX. p. 12., 23.

g.) Citantur ea in ORATIONE FVNEBRI quæ idiomate Hungarico, STEPHANO SENIORI Comiti ZICHY, ignoto auctore, anno MDCXCIII. XX. April. Oroshvári habitata est: vbi singulorum diplomatum, adnotatos numeros legas.

dislai de Gorboua, Comitiss filiam, cum qua, opimam eum dotem fuisse indeptum, *Szölösiensem* nimirum, atque *Vaskanyensem* dynastias, *Transactionales*, quas vocant, & *Statutionales* tabulæ, anno MCCXC-VII. in Conuentu *Sümögiensi*, fide publica, perscriptæ, palam edicunt: quippe, quarum ditionum vtraque, hodie etiamnum, in hærediis *Zichyorum* (b.) censentur. Hunc *Petrus Zichy* excepit, anno MCCCVI. virtute bellica, quam pro eius tempestatis habitu, edidit, id meritis, vt tribus vicis, *Csolod*, *Gege*, atque *Nagyút*, donaretur. (i.) Postea, *Paschalis Zichii* nepos, *Ladislaus II.* inclaruit; quando, *Cameraarii*, apud *LVDOVICVM I.* munere functus, eo regem permouit, vt perenni ei iure, partim acquisita nuper, partim collata denuo hæredia, *Kér*, *Szölös*, *Gyulja*, & *Szala*, diplomate adfirmarentur. (k.) In primis vero memorandus *Benedictus Zichy* est, qui in *MATTHIAE Coruini*, regis bellicosissimi tempora incidit, ipse belli artibus clarrissimus. Expeditionem, anno MCCCCLXXXIII. in sanguinolentissimos hostes, *Turcas*, defensandæ Hungariæ causâ, adparabat *Coruinus*, cum missis litteris (l.) in bellum fortissimum herosa, inuitabat, atque ostentatis maiorum facinoribus, etiam atque etiam vrgebat; nunc esse, vt præclaros maiorum, bellicosque actus, aut æquaret, aut antecelleret. Quibus quidem auctoramentis excitatus *Benedictus*, & patriæ salutaris fuit, & gentis suæ gloriæ, insignem addidit cumulum. quando, turmis expeditissimorum equitum coadunatis, *Banderium* vocant nostri, in sociale bellum profectus, eam regi nauauit operam, quam sibi de viro forti, pollicebatur. quæ vnæ litteræ suffecerint credo, ad gentis *Zichyanae* laudes bellicas, collustrandas. Neque detepuit generosus sanguis, post tristem illam, quæ res *Hungaricas* pessum dedit, *LVDOVICI II.* cladem *Mohácsianam*: quin immo, in ea, gens tota, exilimatione fuit, vt regum vterque, hinc *FERDINANDVS*, *IOHANNES* illinc, certatim prænsarint *Zichyos*, atque propositis præmiis, in suas vterque partes, conati sint innectere. Præualuit tandem *FERDINANDVS*, apud gentem, non largitionibus, sed veri rectique amore, duci solitam. Quam *Zichyorum*, magnificam oppido, & alienam a sordibus indolem, vt adprobaret confirmaretque, rex munificentissimus, anno MDXLVIII., veteres eis dynastias, & harum prædia, vicos, ac latifundia, penitus adfirmavit, nouaque adiecit. Fuere autem: *Zics*, *Gyalod*, *Kötje*, *Szala*, *Szölös*, *Kaff*, in *Simigien*si: *Zaig*, *Fintafalua*, *Badafalua*, in *Szaladien*si: *Arx Daró*, & ad hanc adtinentes possessiones, *Enyed*, *Feketes*, *Szederes*, *Fölsőfalua*, *Abraham*, *Alsófalua*, *Ugha*, *Gonda*, *Vásárosali*a, *Egyházzsaka*, *Középszaka*, *Vég*, *Almás*, *Ibbleska*, *Alsó-Miklósi*, *Nagy-Ihon*, in *Tholnen*si prouincia. Ad hanc ætatem, referri meretur, *Georgius Zichy*, inter strenuissimos *Gyule*, propugnatores, ab *ISTVÁNNFFYÓ* (m.) recensitus. Sic enim, post deditam arcem, neque seruatam præstidiariis fidem: alii vero, inquit, partim per carecta, & arundines pro-

fluen-

b.) Numero 1.
i.) Numero 2.
k.) Numero 3. 5. 11.

l.) Numero 14.
m.) Libro XXXIII. p. 473., 7.

fluentis Chrysi latitando, partim eo transnatato, Varadinum, & alia Transilvanica ditionis loca, peruenere: inter quos, Georgius Zichy, ac Nicolaus Serenius, fuere. qui, per obscuram noctem obuii facti, multis vulneribus certauere, tandemque animaduerso errore, Varadinum se conferentes, cura & ope medicorum, conualuerunt. Reliquos tabula exhibet Genealogica, ex Comitibus CAROLI ZICHY, schedis, sua manu exaratis, concinnata. quæ, uti exstet ad posteros, omnino danda, suo loco, fuerit opera.

§. V.

Sed reuera, primus, qui posteris ad lautiorē fortunam, & dignitates, vadium adaperuit, PAVLLVS ZICHY fuit, *Georgii illius, quem nunc, ex ISTVÁNFFYO meminimus, filius, vir omni laude maior.* Valuit enim, & belli, & pacis artibus. Itaque, a MATTHIA II. primum, a FERDINANDO postea, itidem II. ad præfecturam VESZPRIMIENSEM, ob singularem virtutem, euectum fuisse constat. quo quidem munere, tanta fide & constantia perfunctus est, ut biennii carceres, squalidos profecto, & calamitosos, tolerare maluerit, quam arcem, cui præerat, tumultuantibus *Bethlenianis*, tradere. Lytro demum, trium millium aureorum, (quos, ex pignore *Oroszváriensi* corrauerat,) dissoluto, libertati non tantum; sed præfecturæ etiam postliminio restitutus est: breui post, noua honoris accessione, *Vice-Generalis Iauriensis*, ornandus. STEPHANVS hunc senior, quem PAVLLVS, ex *Sara Csáby* sustulerat, excepit, paternarum virtutum, & fortunæ, non hæres modo, sed insignis etiam amplificator. Posteaquam enim, viuo adhuc genitore, *Supremus Tatensis præsidii Capitaneus*, salutatus fuisset, mortuo ei, anno MDCXLVII. in ea, quam is gessit, dignitate, FERDINANDI III. indulgentia, successit. Quibus quidem passibus, eo honorum prouectus est, ut, anno MDCLV. *Camera Hungariæ Præses*, atque *Liber Baro*; A. MDCLXI. *Conseruator Corona*; A. MDCLXXVI. *Comes*; A. MDC-LXXXI. *Supremus Comes Mosoniensis, & Ianitorum Regalium Magister*; denique A. MDCXC. *Magister Tauernicorum*, crearetur. Tres, quos gemino matrimonio procreauerat, filii, puta *Paullus II.*; *Stephanus* iunior; & *Adamus*, acceptum a patre Comitibus axiomata, late propagauerunt. Nam, PAVLLVS quidem, *Emericum*, Aruensis; STEPHANVS, *Petrum*, Zabolcsensis; ADAMVS denique, *Carolus Engelbertum*, Mosoniensis, Comitatum, Supremos Comites, (n.) dedere: quorum iste, & munere eo, & *Oroszváriensi* ditione, potitus est. Vir omnino, dum superstes agebat, inimitabili morum suauitate, comitateque erga omnes, atque eximia in agendis rebus, alacritate fuit: quo factum est, ut ab Augustissimo Imperatore, Rege indulgentissimo, CAROLO VI. anno MDCCXXIII. in *Camerariorum*, quos vocant, numerum; anno vero MDCCXXVII. inter *Consiliarios, Regii Locumtenentialis Consilii*, summa utrobique adprobatione, cooptaretur: dum annis superioribus *Coronæ*

Paullus Zichy, primus lautioris fortunæ, in sua gente, auctor:

Stephanus senior, publicis regni magistratibus gestis, illustrauit familiam:

eius posteri.

TOM. V.

I

Cu-

n.) Confer TABVLAM Genealogicam, ad *Vásony-kő* exhibendam.

Custos, atque *Consiliarius Actualis Intimus*, fieret. Illud, impense dolet *Hungaria*, bonique omnes, quod, cum maxime ætate floreret, ac honoribus, anno MDCCXLI. die XIII. Iunii (o.) humanis rebus, fato, si viri indolem spectes, præmaturo; ac fere accelerato, exemptus sit.

S. VI.

Carolus
Engelber-
tus, fit Co-
ronæ ca-
stos:

in eam rem
diploma re-
giū:

Meminimus nunc, collatum CAROLO ENGELBERTO ZICHY, arduum, *S. Regni Hungariæ Coronæ conseruandæ*, munus. Iuuat ergo, regium, in eam rem, diploma recensuisse: partim, vt huius etiam argumenti tabulas, exhibeamus; (p.) partim, vt ZICHY, insignis, dum viueret, Mæcenatis nostri, memoriam faciamus perpetuam. Ita vero habet. „ Nos CAROLVS VI. ROMANORVM IMPERATOR, „ semper Augustus; ac Germaniæ, Hispaniarum, Hungariæ, Bohe- „ miæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæque &c. Rex, Archidux Au- „ striæ, & Dux Burgundiæ, Brabantæ, Styriæ, Carniolæ, Carin- „ thiæ, Luxemburgi, Würthembergæ & Thekæ, Superioris, ac Infe- „ rioris Silesiæ, Princeps Sueuiæ, Marchio Morauicæ, Comes Hab- „ spurgi, Tyrolis, Terretis, Kiburgi, & Goritiæ &c. MEMORIAE „ commendamus, tenore præsentium significantes, quibus expedit „ vniuersis. Quod, cum officium, seu honorem vnus Conseruato- „ ris Sacræ prælibati Regni nostri HUNGARIÆ Coronæ, per mortem, „ & ex hac vita decessum, Spectabilis ac Magnifici condam Comitis „ *Thomæ de Nádasd*, Perpetui Terræ Fogaras, ad præsens vacare conti- „ gerit. Nos, pro singulari, eaque paterna cura & sollicitudine no- „ stra, vltius differre haud voluimus, quin in locum supra- „ fati demortui Comitis *Thomæ de Nádasd*, de alio, dictæ Sacræ „ prælibati Regni nostri Hungariæ Coronæ Conseruatore, benigne „ iterum prospiceremus. Ac proinde clementem habentes respectum, „ ad integram fidem, illibatamque & inconcussam fidelitatem, fide- „ liumque & constantissimorum seruitiorum, in maioribus & præde- „ cessoribus quoque suis, cumulata merita, fidelis nostri NOBIS dile- „ cti, Spectabilis ac Magnifici Comitis CAROLI ZICHY de *Vásonykó*, „ *Hereditarii in Oroszvár*, Cubiculariorum nostrorum Regalium per „ Hungariam Magistri, Comitatus Mosoniensis Supremi Comitis, „ Camerarii item nostri, & Consilii nostri Regii Locumtenentialis Con- „ siliarii, quæ ipse Sacræ cumprimis prærepetiti Regni nostri Hunga- „ riæ Coronæ, & dein Augustæ Domui Austriacæ, ac Maiestati no- „ stræ, cum alias semper, pro locorum & temporum varietate, atque „ occasionum exigentia, sed potissimum in prænotatis, a plurimum „ iam retroactorum annorum decursu, per eundem laudabiliter, ac „ cum benigna satisfactione nostra, gestis functionibus exhibuit, ac impen-

o.) Nimirum, inter ipsos, ad inaugurandam, MARIAM THERESIAM, in regnam Hungariæ, consummatissimo iure, hereditariam, adparatus augustales.

p.) Interest omnino lectorum, vt, & regium, in impertiendis, his istius modi *Officialatibus*, morem; & eorum inaugurandorum ritum, cognoscant.

impendit, & impofterum etiam, pari fidelitatis constantiæ & alacritatis zelo ac studio, (vti nobis de ipfo benigne pollicemur) exhibere, & impendere, non ceſſabit. Eidem itaque Comiti *Carolo Zichy* de *Váfonykő*, præfatum Sacræ Regni Coronæ Conſervatoratus honorem & officium, ſimul cum conſuetis omnibus eiſdem iurisdictionibus ac prærogatiuis, aſt prouiſionaliter (q.) duntaxat, idque ad futuram vſque præfati Regni noſtri Hungariæ Diætam, benigne dedimus & contulimus. Ita tamen, & ea conditione, vt ipſe, iuramentum fidelitatis & constantiæ, in fideli eiſdem Sacræ Regni Coronæ Conſervatoratu, & cuſtodia ſeruandæ, præſtare, eoque ex reſpectu, potiſſimum penes eandem Coronam reſidere commorarique, debeat ac teneatur. Prouti damus & conferimus, modis formis, & conditionibus ſupraſcriptis, præſentium per vigorem. Quocirca, vniuerſis fidelibus noſtris, cuiuſcunque Status, Gradus, Dignitatis & Conditionis exiſtant, harum ſerie firmiter committimus & mandamus; quatenus præmemoratum Comitem *Carolum Zichy* de *Váfonykő*, in locum dicti olim Comitis *Thomæ de Nádasd*, pro antelata Sacræ Regni noſtri Hungariæ Coronæ Cuſtode, ſeu Conſervatore, tenere, habere, & recognoscere, in omnibus denique conſuetis & ad officium hocce pertinentibus rebus ac negotiis, iurisdictioni eiſdem parere ac obtemperare, atque de ſolitibus obuentionibus & emolumentis, conſuetoque ſalario, defectu abſque omni, eidem reſpondere, modis omnibus debeatis ac teneamini. Nec ſecus facturi. Præſentibus perlectis exhibenti reſtitutis. Datum in Archi-Ducali Ciuitate noſtra Vienna Aſtriæ, die vigesima ſecunda Menſis Martii, Anno Domini Milleſimo Septingentiſimo Trigefimo Quinto. Regnorum noſtrorum: Romani Vigefimo quarto: Hispaniarum Trigefimo ſecundo: Hungariæ vero & Bohemiæ & reliquorum, Anno ſimiliter vigefimo quarto.

CAROLVS m. pp.

Comes Ludouicus de Battyán. m. pp.

Petrus Végh. m. pp.

Et inauguratus fuit ſane ZICHYVS, ritu ſollemni, & ad pompam comparato: quando facta ex vrbe, faſtoſa proceſſione, ſeiugibus carpentis, in regiam aſcenſum eſt ab his, qui, cum decorandæ pompæ, tum vti teſtes eſſent celebritatis rite peractæ, vel vocati conuenere, vel ſuapte voluntate. Portas arcis ſubeuntes, miles, qui hic excubare ſolet, *Hungarus*, ac *Germanus*, gemino ordine diſlocatus, ſurrectis, pro more, tormentis manuariis, honorauit. Tum in buleuterium, quod

I 2

omnium

q.) Ita habet diploma. Nam, eligendorum CONSERVATORVM CORONAE ius, ad Regni Status & Ordines, in comitiis congregatos, pertinet. Vide Tomo II. Hiſt. Poſon. Arcis §. IX. p. 152. Sin vero neceſſitas poſcat, vt extra comitia, ſurrogari CVSTODES oporteat;

tunc, Reges id facere, in more iam poſitum eſt; ſed, prouiſionaliter duntaxat: eo, quod a Statibus & Ordinibus, in comitiis demum, collatum a Rege munus illud, adfirmari neceſſe eſt. Vid. A. MDCLII. Artic. XLIX. A. MDCLXXXI. Artic. XXXV.

omnium capacissimum erat, itum est. Hic ubi conuenere, quos adesse oportuit, omnes, Comes *Georgius Erdödy*, ærarii regii præfectus, & custodum Coronæ alter, celebritatis huius causam, ita iussus a Cæsare, palam pronunciauit, atque idoneam temporis orationem; cum de muneris, quod capessebat *Zichyus*, rationibus; tum de laudibus gentis *Zichyanae*, dixit; claues CAROLO tradidit, eas nempe, quas antecessor suus, viduas reliquerat: ut, quæ honorificentissimi huius muneris, tessera esse consueuerunt. Posteaquam ritum peregit Erdödyus, nouus iam Coronæ Custos ZICHYVS, magna & ipse usus grauitate, adposite non minus, quam facunde respondit, & ne comitatus vinceretur officio, gentem *Erdödyanam*, laudibus in cælum tulit. Inde, (r.) iure iurando obstrictus, & vota pro regis optimi, atque diadematis incolumitate, concipiebat, & muneris, quo cohonestabatur, partes obire, auspicato exorsus est. Rem, sicuti ritu patrio administrata fuit; commentariensis ærarii, publico, ad posteritatem testimonio, prosequutus est. quod & ipsum adtexendum censuimus: ut integram sollemnis eius ritus, notitiam exhibeamus. Perscriptum est ad hunc modum: Penes

„ præsentibus benignissimas Suae Maiestatis Sacratissimæ, Domini Domini
 „ nostri Clementissimi collationales, Excellentissimus ac Illustrissimus
 „ Dominus Carolus Zichy, de Vásonykó, hæreditarius in Oroszvár, Cubicula-
 „ riorum per Hungariam Regalium Magister, Comitatus Mosoniensis Su-
 „ premus Comes, altefata Suae Maiestatis Sacratissimæ Consiliarius Inti-
 „ mus, Camerarius, & Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Consilia-
 „ rius, in Officium Sacræ Regni Hungariæ Coronæ Conseruatoratus,
 „ Eidem, tam priorum, quam Illustris Familiæ suæ, cumulatorum
 „ meritorum & fidelium seruitiorum suorum, intuitu, per summe ti-
 „ tulatam suam Maiestatem Sacratissimam, benigne collatum, medio
 „ Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Comitis Georgii Erdödy, de Mo-
 „ nyorókerék, Montis Claudii, & Comitatum Varasdiensis Perpetui,
 „ Barsiensis vero Supremi Comitis, eiusdem altefata Suae Sacratissimæ Ma-
 „ iestatis Camerarii, Actualis Intimi Consilarii, Camera Regiæ Hunga-
 „ riæ Præsidis, Excelsi Regii Consilii Locumtenentialis Consilarii, & Bo-
 „ norum Aruensium Directoris, eiusdem Sacræ Regni Coronæ Conseruato-
 „ ris, adstantibus etiam reliquis Dominis Camera Consiliariis, nec
 „ non complurimis eiusdem subalternis Dominis Officialibus, in præ-
 „ sentia Excellentissimi Illustrissimi, & Reuerendissimi Comitis Francisci
 „ Zichy de Vásonykó, Præpositi Vágh-Ujheliensis; nec non Illustrissi-
 „ morum Dominorum Comitum Nicolai Pálffy, & Paulli Ballassa, item
 „ complurium aliorum Dominorum Prælatorum, Baronum, Cano-
 „ nicorum & Nobilium, in huius Regia Arce Posoniensi, Die XXVII.

Men-

de re gesta
 Commen-
 tariensis æ-
 rarii regii,
 testimoni-
 um.

„) Iurisiurandi formulam, vide Operis nostri Tomo eodem, loco nunc citato, p. 153. seqq. ex Decreto A. MDCCXV. Artic. XXXVIII. Et antiquiorem alteram, qua tum obstrictam habebant fidem Coronæ Duumviri, cum Visse-

gradi, custodiretur, Tomo III. Parte speciali, Memb. III. Sect. II. de Arcib. Process. Pilis. §. XVIII. p. 493. quam lege, & nostris temporibus accommoda.

Mensis Iunii, Anno Millesimo, Septingentesimo Trigesimo quinto, sollemniter adiuratus, & installatus est.

Ex Consilio Regiæ Camerae Hungaricæ,
Die & Anno, quibus supra,

Carolus Ludouicus Conkel,
Consiliarius & Secretarius.

m. pp.

Atque iste inaugurandorum *Custodum S. Coronæ*, mos hodiernus est, quem retulisse in litteras, haud sane piguit.

§. VII.

SEd, vt ad oppidum redeamus, vnde nos mentio *Zichiana* gentis auocauerat. Præter *Zichios Comites*, partem eius aliquam, & *nobiles Zichii, Jáklii*, atque *Jászii*; *Barones* item *Majténii*, capiunt. Proinde, duplex hic prætorium visitur; exilius alterum, nobilibus *Zichiiis*; alterum laxius, *Comitibus*, eiusdem nominis, adscriptum: idque ita factum, vt, siue ad cultum, siue ad commoditatem, vix facile quidquam desideraueris. Nam, & hypocausta, ex more ætatis, quam viuimus, egregie instructa sunt; & hortus, opportune ædificio adiectus visitur: venustus iam pridem futurus, nisi annuis fere *Danubii* eluionibus, deuastaretur. Sedet, ea oppidi parte, quæ ad orientem vergit, estque ideo prospectus amoenissimi; hinc quidem, in late patentes campos, illinc in obiectas *Danubii* insulas. Colitur oppidum, cum a *Germanis*, tum *Croatibus* præcipue. *Hungarorum* vix vnus alterue superest. Viuunt autem rusticatione potissimum, & vulgaribus opificiis. Certe rus, oppido circumfusus, amicum sementi est, quam accepit; sed lataminis tamen indigum. Trans amnem, insulæ sunt, varie sparæ, & feris, ad viuariorum modum, refertæ. Itaque, non secessum modo hero præbent, longe iucundissimum, adolescente potissimum vere; sed venatum etiam copiosum certumque. Vidimus hic aliquando, ceruos cicures, *Danubium*, natando, vltro citroque, ad venatorum lubitum, traicientes. Reliquæ oppidi commoditates, eo fere constant, quod viam insedit regiam, gaudeatque salubri aere: ceteroquin, nullo, seu aggere, seu vallis, circumdatum. Gemina ei ædes sacra, vetustior altera; altera recentior, quam *Stephanus Zichy*, senior, eleganti opere, excitauit, atque *S. Mariæ Magdalene*, dedicatam, suo tumulo insignem esse voluit. cuius epigramma, vt id memoriæ summi viri demus, ita habet:

LEGE VIATOR, AC LVGE!
IMMITEM FATORVM LEGEM.

HIC

CORONA (s.) CECIDIT, GENERE, GENIO, GESTIS, IMMORTALIS
TOM. V. K CO-

s.) *Stephanum* vult, qui mox nominatur; *Στεφάνος* enim, quod vulgo notum,

Coronam Græcis significat; factum inde Hungaricum, *ISTVANY*.

Oppidi possessores:

eius incolæ:

ager, & commoditates reliquæ:

ædes sacrae:

Stephani Zichy senioris, amplissimum epitaphiū:

COMES STEPHANVS ZICHY,
PERPETVVS IN VÁSONYKÖ, DIVIN, PALOTA, BONORVM
COMAROMIENSIVM, OROSZVÁR, SZ. MIKLOS, &c.

HAEREDITARIVS DOMINVS. (t.)

M. DCXVI. D. VIII. SEPTEMBRIS NATVS
ANNOS MERITIS, AETATEM ANIMO, PRAECVRRENS,
IBI IVVENIS HONORES INCEPIT,

VBI ALII DESINVNT:

PROPERE SIMVL ET PROSPERE.

AB ACIE SAGVM, A CVRIA TOGAM,

FERRI ET INGENII ACIE MERITVS,

DIGNITATIBVS FECIT DIGNITATEM.

AVLA CAMERARIVM, CONSILIARIVM, REX IANITORVM

REGALIVM MAGISTRVM, TATA SVPREMVM

CONDAM CAPITANEVM, IAVRINVM,

VICE GENERALEM, CAMERA PRAESIDEM, CORONA

CONSERVATOREM

COMITATVS MOSONIENSIS

SVPREMVM COMITEM;

TANDEM GRANDAEVVM

LIBERAE REGIAEQVE CIVITATES TAVERNICORVM

MAGISTRVM HABVERE.

MAIOR, MAIORIBVS SVIS,

STIRPIS CLARITATEM, AMPLIORI CORONAVIT

VERE STEPHANVS;

QVIA GENERIS GENTISQVE SVAE CORONA

AD IMMORTALITATEM EVOCATVS

VICTOR, DIE PALMARVM MDCXCIII. OBIIT.

CVIVS NOMINI,

QVOD VNVM A MORTE SPOLIVM EST SVPER;

VITAM, QVAM ACCEPIT,

MOESTVS TANTI PARENTIS FILIVS,

ADAMVS, SVPREMVS COMES MOSONIENSIS,

HOC IN LAPIDE, QVAM POTEST, RESTITVIT.

*vetus in-
scriptio Ro-
mana.*

Ista, honori incomparabilis herois, tribuanda fuerunt. Nunc, veterem inscriptionem, quam hic notavit LAZIVS, (u.) exhibeamus; sed de qua, non habemus adfirmare, vtrum hodieque superet, ob frequentia oppidi excidia.

BRV-

1.) Panegyricus STEPHANO dictus, longum catalogum arcium atque dynastiarum textit, quibus ille, dum viueret, potiebatur. In arcibus recensentur: Daró, Gorboua, Vásony, Comaromium, Vetus Buda, Palota, Adon, Sambék, denique Diuin: dynastiae vero: S. Nicolai, Lebény, Vedröd, Csicsó,

Trafzburg, & Oroszvár. Cognationes autem, & adfinitates, has meminit: Eszterházy, Homonnay, Csáky, Battyan, Nádasdy, Forgách, Amade, Milietz, Károly, Jakusith, Senney, Szécsény, Mórotz, Bezereidy, & Thury.

u.) Commentar. Reipub. Rom. loco cit. p. 1151. B.

BRVTO GINTVSSAE F. AN. LXXXV.

ET SIBI ET MELEIAE BRICOSMICIS

FILIAE VXORI ET RESSICO F.

ET ARIONI DEC. PHEX. F. AN.

XXX. ET. F. VETVO F. VAENONI,

FILIAE AN. XXXX. & AN-

NICOVE FIL. AN. XXV.

Satis de *Caroloburgo*. Nunc, quæ sunt in isto *Processu*, oppida reliqua, videbimus.

III. *Oppidum* RAYKA.

SYNOPSIS.

Raykæ positus, & agri qualitas:
censetur in ditione *Ováriensi*:

incendiis frequentibus funestatur,
iterumque, instauratur.

Roszvárino, milliari, in meridiem profectis, RAYKA ob-
iicitur, amplum, in perlibrata planitie, oppidum, eidem-
que ripæ *Danubii* adpositum. Quidquid opportunitatis
illic meminimus, omne id, huc quoque collatum a natu-
ra est. Nam, situs quidem amcenitate suppar; agri vero
præstantia, propemodum potior est. Sed, nec insulis caret, quas huius
Danubii alueus molitur. Accensetur ditioni *Ováriensi*, curiis tamen, plus
minus XXIV. infessum. quarum aliæ nobilium iuribus obstringuntur,
aliæ in Comitum sunt potestate. Quod siluarum non vndequaue di-
ues est locus, arundine potissimum, igni alendo, vtuntur incolæ, Ger-
mani plerique. Laudari eos ab agriculationis studio, accepimus. Alio-
quin, in malis oppidi referre possis, quod frequentibus incendiis func-
stetur: id quod, anno MDCCXXVII. magno colonorum damno, eue-
nisse recordamur; tametsi instauratum fuerit denuo. Germanis *Ra-
kendorff* dicitur, voce, vti adparet, ex Hungarico *Rayka*, conflata.
Dirimitur *Ovári*no, modico, in aquilonem, milliari.

Raykæ po-
situs, & a-
gri quali-
tas:

censetur in
ditione *O-
váriensi*:

incendiis
frequenti-
bus fune-
statur, ite-
rumque in-
stauratur.

IV. *Oppidum* KÖPTSÉNY.

SYNOPSIS.

KÖPTSÉNY, ubi sedeat? eius etymon. §. I.

Structa hic Iohanni Coruino,

insidiæ: quomodo eas eluserit. §. II.

Oppidi aduersa fata: adificia:

herus.

§. III.

Nundinæ huiates: lustrationes

exercitus hic institutæ. §. IV.

Turris, quæ in agris frumenta-

riis visitur, an Romanorum

sit opus? isthic, Ferdinandus

I. magna celebritate, apertis

campis, acceptus in regem

est ab Hungaris.

§. V.

Perfugio fuisse Köptsénium ex-

sulibus, eruta, annis superio-

ribus, epitaphia loquuntur. §. VI.

§. I.

Köptsény,
vbi sedeat
eius ety-
mon.

Occidentali prouinciæ margine, qua ea committitur Austria, Köptsény oppidum, apertis campis infedit, a Danubio passibus circiter bis mille, hodie seiunctum. Nominis rationem facile possis reperire. Incertum est tamen, vtrum Hungari, a Germanis, an hi, ab illis, mutuati sint vocabulum. Sed Germanicum reuera est: nam Küttsee (v.) dicitur, forte, quod, esset Kotsee; sicuti IOHANNES CVSPINIANVS adpellat, cum VLADISLAI regis, hospitium huius describit. (x.) Nam, alueum Danubii, validiorem quidem illum, pone oppidum, decurrisse olim, vestigia hodieque ostendunt, decrefcentibus eluuiionibus, multo coeno offusa. Quid? quod pluuio cælo, plateæ oppidi, ita luto sunt impeditæ, vt coenosum quasi æquor, hoc est, Kotsee, referant. De Danubii certe alueo, hac olim demanante, in SIGISMVNDI diplomate, quod in Aurea Pisoniensium Bulla exstat, atque anno MCCCCXXX. perscriptum est, legas. Ad controuersiam, quæ ciuitati, cum illius ætatis heris Köptsényi, de eiusdem aluei vectigali intercesserat, sedandam, a rege, vrbium studiosissimo, ista sanciebantur: *Limitamus, inquit, & decernimus per præsentem; vt iidem ciues, hospites & incola, dictæ ciuitatis Pisoniensis, aut eorum quilibet, per prædictas vias, abhinc versus Oroszvár & Hainburgam, per brachium Danubii, infra hinc, ad KEPTSEE fluens, tendendo, semper & omni tempore, cum eorum cunctis mercibus, ac aliis rebus & victualibus, cuiuscunque generis existant, iuxta ipsorum placitum, irrequisito tributario, (publicano,) in dicto KEPTSEE constituto, seu constituendo, tributariaque solutione sine omni, tam in eundo, quam redeundo, pergendi, procedendi, transeundi & proficiscendi, liberam, tutam & omnimodam habeant potestatis facultatem.* reliqua. Ergo, validum oportuit esse alueum, quique, aut naui traiciebatur, aut ponte sublicio: idque loco gemino; hinc, Hainburgum, illinc Oroszvárurum, proficiscentibus. Sed iam id nostra non multum interest, vnde decunque libuerit vocabulum deriuare.

§. II.

Structa hic
Iohanni
Coruino
insidia:

Alioquin, istud illud oppidum est, in quo, IOHANNI CORVINO, incomparabili heroi, Vldericus Comes Cilie, insidias instruxerat, sagacitate Iohannis elusas. Dabimus historiam, quia habet momenti quidpiam, ad condiscendam, in declinandis insidiis, prudentiam. Ita, GERHARDVS de Roo: (y.) *Multis, inquit, calumniis, CORVINVM, regi inuisum & suspectum, reddebat Ciliensis. Persuasus a Comi-*

v.) Quod frustra isthic Flexum quæsiuerit LAZIVS, ad Ouarinum meminimus.

x.) In DIARIO, de Congressu Cæsaris MAXIMILIANI, cum VLADISLAO, LVDOVICO, & SIGISMVNDO Poloniae rege. Habes id, in ADPARATVS nostri ad Histor. Hung.

Decadis I. Monumento VI. §. VII. p. 488. notag. & Tom. I. p. 178. ad p. 186.

y.) Hist. Austriacæ Lib. VI. p. 201. seqq. Aduertat illic lector, oppidum COCHE vocari, quod, si integre pronuncies, ipsum fuerit KOTSEE, seu KOT-SEE.

Comite rex, uti periculum, quod sibi immineret, in auctorem verteret, per litteras, CORVINUM, Viennam, ad se euocat. Is vero, fraudem parari admonitus, & Comitum animum probe cognitum habens, respondet: Regi se in Hungaria paritulum, & dicto audientem fore; extra regni limites egredi, quando nulla officii ratio id postularet, nec satis tutum, neque integrum esse. Comes, hanc doli machinam, frustra admotam esse, iniquo animo ferens, tum demum regi suspicionem confirmabat; prohiberi ipsum, aut fastu, aut metu, ne veniat; quorum hic, ex conscientia concepti animo sceleris prodiret; ille, contemptum regis, & sui fiduciam, præ se ferret. Statuit deinde, secundo experiri fortunam, & in oppidum Coché (a.) quod in Hungariæ finibus situm est, cum suis profectus, gubernatorem, ad colloquium vocat, quo si venisset, aut Viennam pertrahi, aut in oppido occidi posse ratus. Nefarium hoc eius consilium, Gubernator sua industria elusit. Cum enim prope oppidum venisset, in apertum campum ingredi voluit, contendens: legatorum esse, uti eos adeant, ad quos missi essent: in Hungariæ regno, regis se personam referre, nemini, præterquam ipsi, cedere. Ciliensis contra, indignum hoc, & infra dignitatem fore, contendebat, si princeps ipse, & illustri ortus familia, nouum hominem, adiret. Ad hæc respondisse Coruinum ferunt; non maiorum, sed suam, cum ipso personam conferri debere, cuius virtute & armis, feliciter in Turcam prolatis, hoc esset consequutus, uti suæ familie decus, ab ipso initium caperet; cum in illo, maiorum gloria finiretur. Ita, re infecta, utrinque discessum. BONFINIVS, (b) qui eadem Cilie Comitum, comparatas, in caput gubernatoris, technas, vbertim exposuit, cum duorum millium præsidio, isthuc venisse Coruinum scribit. Et ita sane decuit, sanguinolentorum consiliorum homini, obuiare, tantam heroa! Profecto, in oppidi felicitate censendum reor, quod summi viri cæde, foedatum haud est.

quomodo
eas eluse-
rit.

§. III.

MUltum postea, ciuilibus bellis, quæ post Mohácsianam cladem, redintegrabantur sæpius, apertum oppidum, pertulit malorum. Nam, Solymanno quidem, ad obsidionem Viennensem proficiscente, funesto incendio deletum, est; oppidani, partim capti, partim trucidati, difficilem oppidi reparationem, succedentibus coloniis, post se reliquerunt. Et, cum Botskaius Hungariam perturbaret, tecta quidem oppidi intemerata mansere, non item fortunæ. Deteriora omnia, Bethleniano bello fuerunt, quando hic aduersus Austriam, tamquam in campo quodam Martio, hic, male quietorum ciuium copiarum, coadunabantur. Dedit ea res, cladi Bethlenianorum occasionem. Ita KAZYVS, ad annum MDCXIX. Rebus Posonii compositis, Bethlenius, Danubio pontem iniicit, bellumque in alteram ripam transfert. Ad Köptsénium tantisper confederat exercitus, suique securus agebat. Cum forte felices Austria agros, ad populationes designat; Dampierius, e Danubii insula, ad

Oppidi ad-
uersa fata.

TOM. V.

L

quam,

a.) BONFINIVM sequutus auctor, ita nomen scripsit, Coché, pro Kotsee.

b.) Decad. III. Lib. VII. p. 484. fin. & seqq.

quam, e Moravia finibus, tempestatem fugiens, se receperat, cum expeditis cohortibus erumpit; nec opinantes adgressus, edita haud contemnenda cade, ceteros dissipat, longiusque submouet, & cladem proximam (Pisonii in Cæsarianis editam) hostibus reddit. Apud Bethlenianos, cum Stephano Bakó, Siculorum ductore, quingenti, & amplius, desiderati. Hæc ille. Quid vero euenisse oppido putas? Nempe, quod, & a victis, & a victoribus, in illa animorum exacerbatione, exspectari potuit. Paruit oppidum, antiquis temporibus, iis potissimum, qui in prouinciola, summa rerum potiebantur. Cum a *Liszhüs*, celebri genere, teneretur, incolarum, & numero valuit, & opibus. Germani hi fuere plerique, admixtis simul *Hungaris*. Solers genus vtrumque, & ad rem faciendam adtentum. Postea, hero mutato, atque tempestatibus calamitosissimis ingruentibus, multum decreuit. Iniquissime autem omnium, expeditione *Turcica*, quam anno MDCLXXXIII. ad obsidendam iterato *Viennam*, susceperant, adtritum est. Incolæ certe, qui se furori hostium nequiuerunt subducere, vel cæsi sunt, vel in captiuitatem abducti, oppidum funditus exustum. Sunt, qui credant, ideo desæuiisse in inerme oppidum *Turcas*, quod castrorum vestigia isthic reppererint. *Lotharingus* profecto, hic aliquantisper, cum exercitu confederat, *Vezirii* profectionem speculatus. Ex eo tempore, difficiliter, neque, nisi a *Croatarum*, & proletaria multitudo alia, instaurari potuit. His *Iudei* accessere, ex gentis more, mercatibus, & quos adhibent, dolis malis, quin & furtis, viuentes. Ambitus oppidi, laxis quidem est, & vico vno & altero, tenuium ædium, definitus; sed nullis incinctus, aut fossis, aut moenibus. Qua ad occidentem prospicit, castellum præsidet, tenuiter communitum. Prætorium ei nuper inædificabatur, ea commoditate, atque elegantia, quam, ne *MARIA* quidem *THERESIA*, regina diuinissima, cum *Pisonii*, agit, videtur fastidire. *Liszhiorum* fuisse opus, res ipsa loquitur. Sed alterum illud, quod *Pisonio* obiicitur, & intra oppidum sedet, ruinis deforme adhuc est, neque post *Turcicam* cladem, surrexit amplius. Est vero *Köptsenium*, isto *Processu*, caput dominationis *Principis Eszterházy*.

§. IV.

Nundinae
huiates:

Alioquin, nundinis etiam frequentatur, quarum alteras, die *Parificationis B. V. MARIAE* sacro, alteras, IV. Idus Maii; dies est, *S. Pancratii* nomine insignitus; agi, publice constat. Oppidanis, victus fere omnis, agricolatione paratur; haud ea quidem parca, si annus fauerit. Ager enim, quem admensum habent, ita positus est, ut, cum sementi idoneus sit, tum foeno parando. Sed, qua depressior, versus *Danubium* porrigitur, si amnis exundet, totus aquis obruitur. Ceterum, locus salubri est aere, atque ex obtutu arcis *Pisoniensis*, quæ aduersa *Danubii* ripa, ad passus bis mille dissidet, in primis amoenus. In ea planitie, quæ oppido *Danubioque* interfluit, bellis superioribus, castra sæpius posita fuerunt, lustratique, a *CAESARE*

lustrationes
exercitus
hic instituta.

exerc-

exercitus, cuius rei exstant hodieque monimenta, aggeres, longo tractu, vtrinque *Danubio* connexi. Non est tacenda ea lustratio, de qua *WAGNERVS*, (c.) *Calendas Maii*, inquit, quo *Vezirius Belgradi*; *LEOPOLDVS* suos, prope *Posonium*, ad *Kitseam vicum*, presente *Bauariae Electore*, ac illustri principum corona, lustrauit. Recensa sunt vniuersim tria ac triginta millia, in cohortes centum viginti; equites undecim mille, in turmas, centum triginta sex, diuisi. *Strigoniensis Archiepiscopus*, Pontificis nomine, vniuersa noxarum condonatione, impertiit. Pro lato augurio habitum est, quod cælum, initio turbidum ac minax, dein exercitu, leni pluuia veluti lustrato, in serenitatem se explicuit. Oblatus est *Casari Bohe-mus miles*, nouem supra centum annos natus: octoginta, quos in castris egerat, annis, quinque *Cesares* emensus; qui nihilominus, eadem prope, qua olim, alacritate, equum conscenderet, militia onera ferret. Stata pensione, quam missione, donari maluit. Vicum dicit *Kitseam*, quomodo & paullo (d.) post vocat; sed iniuria: cum inter omnes constet, oppidi prærogatiua, locum, qualiscunque sit, gaudere hodieque.

§. V.

IN agris, qui occidenti obiacent, ob iter *Semproniense*, turris exstat, qualem *Oroszvárini* memorauimus, vetusti ac firmi operis. Romanis, homines plebei, molis originem adscribunt. Nobis, eam spectantibus, opus visum est recentius, & ad bella *Austriaca*, referendum. Confirmabamur in sententia, eorum recordatione, quæ aliquando in *Germania* vidimus. Bello scilicet, tricennali, turres, (e.) per aperta camporum, passim excitatæ fuerunt, exstantes adhuc. quibus plebs, ruri operari solita, si quid ancipitis periculi, a populato-ribus immineret, edito tempestiue signo, commonita, acciperetur. Atque huic fini, molem, cuius meminimus, eductam aliquando esse, crediderim. Insignem fecit turrim, inusitata ea celebritas, qua, scissi in diuersas partes *Hungari*, *FERDINANDVM*, regem sibi, aduersus *IOHAN-NEM* de *ZÁPOLYA*, iam ante, sacro diademate inauguratum, hic loci, adsciuerunt. Rem, dignissimam relatu, verbis *ISTVÁNEFH* (f.) me-morabimus. Cum, inquit, ad diem *D. Apostolo Iacobo sacrum*, in fines seu terminos, qui *Austriam* ab *Hungaria* dirimunt, inter *Köptsenium*, & *Laitham flumen*, haud procul a quadam turricula semidiruta (g.), perue-nisset: *PALATINVS*, cum satis magna procerum & nobilium manu; qui studio videndi, & salutandi noui regis, militarem in modum, armis scutisque pro-tecti, certatim confluxerant, obuiam processit; ibique *Thomas Szalahá-zyus*, *Episcopus Veszprimiensis*, publico nomine, *FERDINANDI* aduentum gratulatus, regnum ei commendauit; utque ad veteres leges & consuetu-dines obseruandas, decretaque *ANDREAE* regis, cognomine *Hierosolymitani*, stabi-

Turris, quæ in agris frumenta-riis visitur, an Roma-norum sit opus?

isthic FER-DINANDVS I. magna celebra-tate, apertis campis, ac-ceptus in regem est, ab Hunga-ris.

c.) *Historiæ LEOPOLDI M. Lib. VIII. p. 582.*

d.) *Ibid. p. 586.*

e.) Ita, *Laita* margo, qui *Austria* fines de-scribit, turribus eius generis, quadrati operis, hodieque præmunitus est,

tunc, procul dubio excitatis, cum se, mutuis cladibus, *Hungari* & *Austrii*, lacerarent.

f.) Imo, structura valida, hodiedum superat.

g.) *Libro IX. p. 138, 17.*

stabilienda, sacramentum præstaret, admonuit. Quod, cum sine curatione peregisset, displois tormentis, excitatoque plausu, & vocibus, quibus ei faustum fortunatumque imperium, vitæ diuturnitatem, precabantur; gratulabundi duces Germani, iunctis dextris, sese, cum PALATINI copiis, & Pannonicis cohortibus, coniunxere, castraque, iisdem in campis, collocauere. Hæc prima omnium fuit coniunctio, qua se Hungari Austriacis, atque hi illis, prorsus coadunauerunt. Nimirum:

*Omnia nunc fient, fieri quæ posse negabant;
Terra dabit stellas, celum findetur aratro.*

Oppido, in meridiem, filuula obiacet, eleganter posita. Hanc, annis proximis, in viuarium Phasianorum, conuersam vidimus; amoeno utique opere, & iucundis vmbrosisque ambulacris, egregie instructam. Nam, & viæ, ad regulam, decussis arboribus, exactæ iam sunt, & auiaria domus, loco opportuno excitata. Id vitio datur metatori, qui primus filuulam hanc, ad ea oblectamenta, dimensus est, quod ambulacra, non ad arcis *Pisoniensis* obtutum duxerit. id enim, si fecisset, multum nemusculo illi, & gratiæ conciliauisset, & hilaritatis.

§. VI.

Perfugio olim fuisse exsulibus Köptseni-um, eruta, aranis superioribus, epitaphia, loquuntur.

Silendum haud est, fuisse olim perfugio *Köptsenum*, exsulibus illustri loco natis, rerum FERDINANDO II. potiente. Quod enim vertendum, religionis causa, solum fuit, summis & imis, istuc non pauci, ex *Austria Styriaque*, habitatum concesserant, dum post toleratas exsilii ærumnas, fatis concederent. Dabimus nonnullorum epitaphia, ut constet, earundem familiarum, quæ superant adhuc, hominibus, ubi consanguinei sui, exuias posuerint. Nempe, cum educendæ firmandæque turri, fundamenta, ad sacram ædem nuper refoderentur, in tumbas inciderunt operæ, memoriali ære instructas, inscriptasque epitaphiis, ad posteritatem memorandis. Ex his pauca quædam. Et primum quidem istius modi est:

SVB HOC AERE
QVIESCIT
FAMILIAE DECVS
ILLVSTRISSIMVS AC MAGNIFICVS DOMINVS
DOMINVS
IOHANNES WILHELMVS
BARO A STVBENBERG
IN KAPFENBERG, PINCERNA HAEREDITARIVS
DVCATVS STYRIAE,
QVI NATVS EST XII. APRILIS, ANNO MDCXIX.
FRAGILITATEM HVMANAM VERO XV. MARTII
ANNO MDCLXIII. AETATIS XLIV. ANNO
RELIQVIT:

ANI-

ANIMAM CREATORI, CORPVS MATRI
MANDANS.

Supra inscriptionem, insigne gentilitium visitur, anchoram referens. Monumentum alterum, germanice insculptum est:

HIER: LIEGT: BEGRABEN:
DIE: WOHL: GEBORNE: FRAW: FRAW: ANNA:
FRAW: ENIKLIN: WITTIB: EIN: GEBORNE: HERRIN:
VON: ALTHAIM: WELCHE: DEN 16. FEBRVARI:
DIS: 1638. IAR: SELIGLICH: ALLHIE: ZV: KÜTTSEE:
IN: GOTT: ENTSCHLAFFEN: IST: DERER: GOTT:
AM: IÜNGSTEN: TAG: EINE: FRÖLICHE: AVFF-
ERSTEHVNG: WOLLE: VERLEIHEN: AMEN.

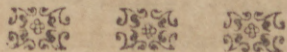
Hic quoque insignia *Althaimiana* gentis cernas. Tertium monimentum, itidem germanicum, ad hunc modum habet. Supra insignia, HIOBI dictum illud, plenum indubitatae spei, de resurrectione mortuorum, cap. XIX., 25. 26. 27. legitur. Inferne, ista sunt adsculpta:

HIERINNEN RVHET DER VERSTORBENE LEICHNAM
DER WEILAND WOHLGEBOHRNEN FREYLE FREYLE ANNA,
FREYLE STREININ, HERRIN VON SCHWARTZENAV,
WELCHE DEN XIX. SEPTEMBER. DIESES MDCXXXVII.
FRÜE EIN WENIG NACH IV. VHR IN GOTT SELIGLICH
EINGESCHLAFFEN, IHRES ALTERS LXII. IAHR, VII. MO-
NATH. I. TAG. DEREN DER ALLMÄCHTIGE EINE FRÖLL-
CHE AVFERSTEHVNG AN IENEM GROSSEN TAGE MIT
ALLEN AVSERWEHLTEN VERLEIHEN WOLLE, AMEN.

Epitaphiorum vltimum, post dictum illud *Paullinum*, 2. Tim. IV., 7. 8. hæc refert:

HIERINNEN LIEGT DER VERSTORBENE LEICHNAHM WEILAND
DER WOHLGEBOHRNEN F.F. CHRISTINA FREYLE VON SCHWARTZENAV
WELCHE DEN 29. MARTII. GEGENWÄRTIGES 1636. IN DEM
LVIII. IAHR IHRES ALTERS, CHRISTO, IHREM ERLÖSER, IM WAH-
REN BESTÄNDIGEM GLAVBEN ZV GOTT GESTORBEN: ALSDANN AVS
VNDTER ÖSTERREICH ALLHERO, IN DIE PFARRKIRCHEN
KÜTTSEE, ZV DERO RVHESTATT GEBRACHT WORDEN, WEL-
CHER DER ALMÄCHTIGE GOTT EINE FRÖLICHE AVFFERSTE-
HVNG, VM CHRISTI WILLEN VERLEIHEN WOLLE, AMEN.

Germanas fuisse sorores, *Annam* illam, & *Christinam* hanc, eadem insignia, tumbis præfixa, condocent. Nos certe, æquum putauimus, nec mortuos quidem, suo honore fraudauisse. *Hactenus de OPPIDIS.*

S E C T I O II.

D E

Vicis Processus Cis-Laitani.

Ici *Processus Cis-Laitani*, alii inter-amnenses sunt, insidentque regionem, *Laitam* & *Danubium*, interitam; alii insulani, qui intra *Danubium*, in minorem insulam *Schütt*, Hungaris, *Sziget-Köz*, recedunt. Illos primo, istos postea, videbimus, circumitionem nostram, a finibus *Austriæ*, inchoaturi.

1.) *Edelsthal*, profundius in occidentem hibernum, *Köptsénio* recedit, situ haud ineleganti, & cultis ædium ordinibus. Censetur in vicis ditionis *Köptséniensis*, quæ est *Principis Eszterházy*.

2.) *Laita-falu*, quasi *Laita vicum* diceret, eo quod orientali eius annis lateri, situ plano & fertili, adsedit. Colitur a *Germanis*, quibus *Pots-Neüsedel* dicitur. Paret *Nicolai Pálffy*, Regni Hung. nuper Palatini, hæredibus.

3.) *Körtvélyes*, Germanis *Páma*, ab arboretis dicitur, quæ isthic, vberis fructus, aliquando esse oportuit. Hungaricum certe nomen, *hortum pirorum*; Germanicum autem, *arborem* significat. Recedit *Köptsénio*, medio, in meridiem, milliari, cui etiam adscribitur, habuitque, præter *curiam*, ius quoque *telonii*, iam abrogatum.

4.) *Horváth-Jándorff*, nomen ab incolis *Croatibus* nactus, nam & Germanice, *Crowatisch Jándorff* dicitur; tametsi ne *Germanos* quidem inquilinos desideraris. Agro est ad rusticandum commodo, cetera ditioni *Köptséniensi* accensus. Sedet, medio, intra *Köptsény* & *Oroszvár*, itinere.

5.) *Német-Jándorff*, priori, in meridiem depressus profundius a *Germanis* habitatoribus, sicut ille a *Croatibus*, denominatus. Hinc *Germanicum* quoque nomen, *Deütsch-Jándorff*, enatum. Reducitur a *Laitha*, modico, in orientem interuallo, posito, si quis alius, perquam opportuno. Nam, & amnis eius beneficio gaudet: quippe cui, insignem molam habet inædificatam, eandemque iuri *Comitum Zichyorum* accensam; & agro præditus est, ad rem rusticam, maxime idoneo. Piscina, quæ ruri visitur, quod piscibus omnis generis alendis commoda est, eximii redditus habetur. Est in vicis ditionis *Ováriensis*. cui, & *curia*, quam aliquamdiu *Willegrandii* nobiles tenuere, *Paullus* autem *Jeszenák*, iusto pretio suam postea fecerat, accessit. Hic quoque turrim, intra parietinas prætorii, exstare accepimus, quæ ætatem *Romanam* adfectare dicitur; sed specula fuit reuera contra *Austriam*.

6.) *Csán*, Germanis *Sándorff*, medio fere, inter *Oroszvár*, & *Raykam*, interuallo, *Danubio* adpositus. Trahunt eum in partes suas, *Comes Szapári*; familia *Armbrusteriana*; & *Sándorii*, & quibus nuper *Ladislaus*

laus Sándor, munere, *Iudicis Nobilium*, innotuit. Est rure bono ac fertili, sed ab eluuiionibus *Danubii*, haud immuni, si is ripas supergrediatur.

7.) *Bezenye*, infra *Raykam*, haud procul *Óvárino* confedit. Vicus, ad regulam positus, elegans, & cum incolis frequens, tum agro foecundo; nisi lætamini parcat rusticus. Germanis *Ballendorff* dicitur, estque *Óváriensi* dominationi obstrictus. Visitur isthic cladis, sacri illius exercitus, quem COLOMANNVS rex deleuit, monimentum quoddam, in collem egestum, quem incolæ *Rothe-Diendel* adpellant. Sciscitantibus, quid sibi collis vellet, istud, tamquam a maioribus traditum, referunt incolæ: *insanam eremitarum multitudinem, isthic aliquando caesam, tumultatamque esse*: quod sane, historiæ, postea expromendæ, pulchre conuenit.

Isti fuere vici, inter vtrumque amnem, culti. Trans *Danubium* qui sint, iam experiamur. Sunt vero:

8.) *Halászy*, piscatorum, procul dubio, colonia. Id enim *Hungaricum* nomen innuit: namque *Halász*, piscatorem significat; *Hal* enim, piscis dicitur. Et est omnino, situs, ad eam rem opportuni. Habitat ab *Hungaris*, iuribus ditionis *Óváriensis* obnoxiiis.

9.) *Fekete Erdő*, Germanice *Schwartz-Wald*, quod vtrumque, *nigram siluam*, cui forte adsedit, significat. Vicus, ex se modicus, dominationi *Óváriensi* subiectus.

10.) *Kának*, Germanis *Göling*, opimioris, quam prior ille, habitus; at ditionis eiusdem.

11.) *Magyar-Kimle*, ob incolas, qui *Hungari* sunt, id nominis sortitus, ab alio propterea, quem *Horváth-Kimle* vocant, discernendus. Est in potestate dominationis *Óváriensis*. Denique.

12.) *Arak*, quod Germani *Araken* pronunciant. Horario itinere a *Magyar-Kimle*, diremtus. Hæc de vicis *Processus Cis-Laitani*.

MEMBRVM POSTERIVS,

DE

Processu Trans-Laitano.

PROOEMIUM.

Processus Trans-Laitanus, omnem eum tractum occupat, qui intra amnem *Laitam*, & lacum *Peisonem*, ad Sempronensium fines, decurrit. Sua, huic quoque, & oppida sunt, & vici: quin & distincta ditionum capita. Scilicet, præcipua dominationis *Óváriensis* portio,

tio, hac sparsa est. Quin & possessiones, *Principis Eszterházii, Bódog-Afzonyensis, & Pándorffensis, Comitis Harrachii*, isthic infederunt. Iam morem nostrum sequuti, & *oppida, & vicos*, peragrabimus.

SECTIO I.

DE

Oppidis Processu Trans-Laitani.

SYNOPSIS.

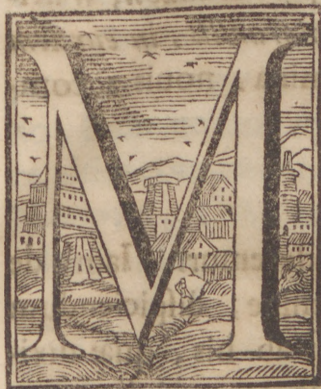
I. MOSONIVM, colonia Romanorum: Limusam fuisse adserit Lazius: Mutenum putat Cluverius. §. I. De Hungarici, & Germanici nominis etymo, auctoris coniectura. §. II. Mosonii fata, non satis observata scriptoribus Hungaricis: prima oppidi calamitas, ex Vrspergensis, narratur. §. III. Minus recte locus is, de Alba Regali, accipitur: docetur verbis Chronici Hierosolymitani, Mosonium fuisse: obsidionis historia: Colomanni regis, & Mosoniensium pericula: liberantur, haud sine prodigio: hostium ingens clades: eius causae. §. IV. Cur ista recensuerit auctor: historicorum, de Colomanni, in sacrum exercitum, crudelitatem, querela: eius defensio, ex chronico Hierosolymitano, petita: expeditionum sacrarum historia: Colomanni, erga eas, pietas: offensionum origo: exercitus Godeschalci, iniquitas. §. V.	Eius ulciscendae, crudelis, & perfida, ratio. §. VI. Qui post eam cladem, subierint Hungariam? GODEFREDVS, Lotharingiae dux: eius, ad Colomannum, legatio: regis, & procerum responsio: erga legatos comitas: Godefredo, quid curarit nunciandum? inito foedere, transitus ei, sed rege comitante, indulgetur. §. VII. Reliquae oppidi conuersiones: eius scuities: clades ab Hungaris accepta. §. VIII. Nova Mosonii clades, sub Andrea III. §. IX. Quo sit iam habitu Mosonium? §. X. II. Nifider oppidi, denominatio: positus: adium ratio, & ciuium indoles: arx modica: est ditionis Óváriensis. III. Nyulas oppidum, quo situ sit, quaque opportunitate. IV. Gálos, laxum oppidum: agris & vinetis letatur: eius calamitates: incendia fortuita.

I. Mo-

I. MOSONY.

§. I.

MOSONIVM, coloniam Romanorum fuisse, nemo non doctus, & antiquitatis gnarus, existimat; sed, quod ei nomen fuerit, sunt quædam sententiarum diuortia. *Limusam* fuisse, *LAZIVS* (a.) non tam coniectat, quam audacter adserit. *Quod in lubrico solo, inquit, haud procul a Danubio constructa esset, hoc est in limo, Limusa*

Mosoniū,
colonia Ro-
manorum:

Limusam
fuisse adse-
rit Lazius:

emerfit. quam vocem Hungari postea, simulatque rerum cœpissent in Pannoniis potiri, prima syllaba amissa, Musum, pronunciarunt; & eum locum semper, non solum oppidi frequentia, verum Comitatus, hoc est, præfidiatus, siue præfectura iure, siue honore, celebrem habuerunt. Itaque, si LAZIO, credamus, Mosonium veterum Limusa fuit. Nescio autem, an ratio illa etymi, quam reddit bonus ille, quadret hodierno Mosonio: quippe quod, solida & continenti humo, in ipsa Danubii ripa, insedit. Nisi statuamus, eo usque procurrisse Limusam, vbi hodie Altenburgum visitur: id quod eodem loco, & Lazius opinatur: Altenburgum, inquit, partem fuisse Limusæ municipii, credendum est, qui adhuc hodie locus, ob stagnantes aquas, limumque, inaccessibilis est, & pene inexpugnabilis creditur. Si reliqua nihil dubitationis haberent, adsentiremur coniecturæ. Enim vero, cum loci vtriusque situm, præsentem examinarem, aggerem, vastum adhuc & bene existentem, obseruauimus, qui Óvárino, Mosonium usque procurrit. Vnde sumimus argumentum, vrbis aliquando eiusdem pomoeria aggerem illum fuisse: præsertim, cum præcipua tractus pars, qui intra vtrumque oppidum, Danubium item, & memoratum aggerem, interest, inæqualis nostra adhuc ætate visa sit, & quasi ædium ruderibus impedita, quem tamen, annis superioribus, agris frumentariis inaratum iam vidimus. Sed PHILIPPUS CLVERIVS (b.) veteris Geographiæ scientissimus, Mutenum, vel Motenum, hic collocat. Castellum, inquit, MVZON, Comitatus titulo insignitum, ANTONINI est Motenum, seu, ut alio est itinere; a Sabaria Vindobonam, Mutenum. Habent, fateor, nomina illa, aliquam inter se similitudinem; non æque situs. Nam, si Motenum, a Scarabantia XII. millibus passuum dislocandum fuerit, situs eius ad Peisonem lacum recidet, vbicunque demum Scarabantiam collocaueris. Itaque, placet BONBARDI (c.) sententia, nescio, quem auctorem sequentis, qui nobiscum, Moteni positum, ad eundem lacum reducit. Illud, apud CLVERIVM miramur, quod Wiselburgum, & Moson, discreta loca putauerit; ratus, Wiselburgum, Quadrata esse oportere: solane linguarum ignoratione, an errore tabulæ alicuius Geographicæ inductus? nescio. Sane Moson Hungarorum, Germani Wiselburg di-

Mutenum
putat Clu-
uerius.

TOM. V.

N

cunt.

a.) De Repub. Rom. Lib. XII. Sect. III. | b.) Vindelicæ & Norici, Cap. V. p. 20.
Cap. V. p. 1149. | c.) Topograph. Hung. p. 75.

cunt. Ita vero, loco, quem citauimus, habet, cum *Antonini Itinerarium* interpretatur. *Medius ille locus, inter Arabonem, & Flexum, plurali numero, Quadrata dictus, vicus nunc est ad ripam Danubii, Wiselburg. Sed & tabula, Stai Lucus, ex milliarium interuallis, in eundem locum, incidit.* Tanti est, veterum locorum nomina, nouis accommodare velle.

§. II.

De Hungarici, & Germanici nominis etymo, auctoris coniectura.

Dicenda hæc erant, ne lectoribus incuriosi videremur. Iam, de *Hungarico*, iuxta & *Germanico* oppidi nomine, dispiciendum est. *Moson* nostri dicunt, plano etymo, si ab his, quæ diximus, secessionem velis facere. Nempe, *Mosony*, lauacrum ipsis notabat, vbi vel ipsi lauarint, vel certe equos sordibus eluerint, castra isthic diutius habentes. Situs profecto concordat. Nam *Danubius* quidem, alueum isthic habet, procliuus accessus, solique arenosi, vt potuerint omnino lotioni, siue suorum corporum, siue iumentorum hic loci vacare *Hungari*. Neque *Germanicum* nomen discrepat, si existimemus, ex *Waschelburg*, quod lotionis arcem denotat, sermonis lapsu, facile *Wischel*, posteaque *Wiselburg*, fieri potuisse. Quod enim *Musenburg*, vel certe *Meseburg*, chronicorum conditores adpellarint; id factum inde est, quia Hungaricum *Mosony*, adiecto *burgi* vocabulo, corruerunt; feceruntque vocem hybridam, hoc est, e duplici lingua, *Hungarica*, & *Germanica*, conflatam. Plenius alii, sicuti infra patebit, & ad nostram, quam dedimus, nomenclationem propius, *Weissenburgum* adpellant. Quis enim non videt, *Waschenburg*, & *Weissenburg*, facile commutari potuisse? At enim vero, cum hæc scribimus, non est nobis propositum, optimorum auctorum sententias eleuare, oppidum istud, sic, aliterue, adpellantium. Valeat, bona nostra pace, quantumuis poterit, opinio veterum. LAZIVS: (d.) *Metropolis quondam & praesidis Hungarici sedes, Musenburg, ad primum lapidem ab Altenburgo, quæ modo corrupte, immunitatis litteris, Wiselburg nuncupatur, posita erat.* Commode fateatur scriptor doctissimus, corruptam *Wiselburgi* vocem esse. Quod si est: ecur non & *Musenburgi*? Non profecto reperio, quid barbaræ illi ætati, in denominando oppido, cum *Musis* commune fuerit; nisi id, quod diximus, vocem esse hybridam, admittendum censueris.

§. III.

Mosonii fata, non satis observata scriptoribus Hungaricis:

Nunc, fata oppidi expendamus. Et *Hungaricarum* quidem rerum scriptores, *Conuentus Mosoniensis*, quem hodie *Comitatum* dicimus, in rebus PETRI, & SALOMONIS, regum Hungariæ, abunde me-

d.) Loco citato. Apud Hungaricos Scriptores, prima MOSONII mentio, in ANDREAE I. rebus occurrit. THYROCZIVS, Parte Chron. Hungaror. II. Cap. XLV. fine p. 51. Captus est, inquit ANDREAS, rex, ad portas MVSIM. Scribarum errore, *Mosony* ita detortum. Adde

BONFINIVM, Dec. II. Lib. III. p. 202., 54. vbi ad portas *Musienses*, legitur quod propius ad Hungaro-Latinam, qualis hodie obtinet, pronunciationem accedit; iam enim portas *Musonienses*, seu *Mosonienses*, vocaremus.

meminerunt; non æque, quibus cum fatis, siue regio, siue, eius hæc metropolis, conflictata sit. SALOMONIS ætate, probe fuisse munitum, eius res gestæ docent. Ita BONFINIVS: (e.) SALOMON, inquit, *audito aduersariorum aduentu, ut in tutiore loco se collocaret, Mosoniensem arcem petiit, eo tempore, munitissimam.* Sunt, qui excidium loci, OTTOCARO, Bohemorum regi, quod postea dicemus, adscribant. Sed reuera, altius contemnerati Mosonii, & causæ quærendæ sunt, & rei gestæ series. Nimirum, COLOMANNI temporibus, prima, & atrox, oppido huic, calamitas incubuit, cum milites illi *Hierosolymitani*, misere diuexantes regionem, ferro, hac sibi viam aperire voluerunt. Insignis locus est, apud CONRADVM VRSPERGENSEM, (f.) quem, quia ab *Hungaricis* scriptoribus filetur, saltem loco refertur alieno, isthuc inferemus: *Godeschalculus*, (loquitur de Hierosolymitana expeditione) *non verus, sed falsus Dei seruus, postquam non sine damno, orientalis Norica, Vngariam, cum suis intrauit, admiranda falsæ religionis specie, munitionem in arce quadam constituere, in ipsis locatis prædiis per reliquum vulgus, Pannonias, circum circa vastare cœpit.* Quo nimirum oppido, ab indigenis, sine dilatione capto, turba multa trucidata atque captiuata, grex reliquus dispersus, ipseque mercenarius, non pastor, turpiter fugatus est. Arcis nomen, non adposuit *Vrspergensis*; *Chronicon Hierosolymitanum* (g.) diserte *Mesenburgum*, vocat. Pergit VRSPERGENSIS: *Surrexit etiam diebus ipsis quidam vir militaris, comes tamen partium illarum, quæ circa Rhenum sunt, Emicho nomine, dudum tyrannica conuersatione, nimium infamis.* Tunc vero, velut alter Saulus, reuelationibus, ut fatebatur, diuinis, in huiusmodi religionem aduocatus, fere duodecim millia, sibimet usurpans ducatum: qui nimirum per ciuitates Rheni, Moeni, quoque Danubii deducti, execrabilem Iudeorum, quacunque repertam plebem, zelo Christianitatis etiam in hoc desuientes, aut omnino delere, aut etiam intra Ecclesiæ satagebant compellere sinum. Ad consinia quoque Pannoniarum, innumeris iam utriusque sexus copiis, cum peruenissent multiplicati, regnum ipsum, quod scilicet partim paludibus, partim silua cingitur, per obfirmata præsidia, vetantur ingredi. Fama quippe COLOMANNI regis, iam percule rat, vel permouerat aures, inter Paganorum & Hungarorum necem, nihil apud Teutonicas differre mentes. Qua de re munitionem WEISSENBURG, (en nomen loci deprauatum!) per sex hebdomadas expugnantes, plura inibi patiuntur incommoda: inter quæ etiam, quis illorum, sub nomine regis Pannoniarum potiretur terris, ciuili stultissimaque quatiuntur discordia. Itaque, oppugnationi insudantes, ultimo, iam muris interruptis, iam fugientibus oppidanis, iamque indigenarum exercitu vastante propria flammis, miro DEI omnipotentis nutu, victor peregrinorum exercitus, terga nihilominus verterit, relictisque suppellectilibus, nihil quisque, præter miseram animam reportauerit. Hactenus VRSPERGENSIS. Satis, ad calamitatem iniquissimæ gentis!

*prima oppi-
di calami-
tas, ex Vr-
spergenſi
narratur.*

N 2

§. IV.

e.) Decadis II. Lib. III. p. 206., 48.

f.) CHRONICO, p. m. 232. seq. editionis Basilenſis, A. MDLXIX. fol.

g.) Lib. I. Cap. XXIV. p. m. 14. a. Prodiit Helmsſtadii A. MDLXXXIV. forma quadrip. edente Reinerio Reineccio Steinheimii.

§. IV.

Minus re-
cte locus is
de Alba
Regali ac-
cipitur:

Non sum nescius, historiam omnem, ad *Albam Regalem*, doctorum aliquos, transferre, corrupto *Weissenburgi* nomine, adductos. Sic legas, in celebriorum Hungariæ Urbium Topographia: (b.) *Primus eam* (*Albam Regalem*) *expilauit potius, quam debellauit*, EMICHIO, Comes *Rheni Palæstinam erepturus Saracenis*; sed, qui *terram sanctam* haud vidit; quia *Apostolicam quesierit in Hungaria*. Profecto incommode! Præterquam enim, quod *VRSPERGENSIS*, in confiniis *Hungariæ* collocet id oppidum, qua regio, partim paludibus cingitur, partim siluis; cum contra *Alba Regalis*, media fere, in *Hungaria Trans-Danubiana*, sedeat; diserte omnino *Chronicon Hierosolymitanum* (i.) *Meseburgum* adpellat, in *Danubii*, & *Lintacis* amnium, paludibus positum. Iuuat locum exhibere, quod liber non est in omnium manibus: Comes EMICHIO *Clareboldus de Vinduil, Thomas*, & omnis illa intolerabilis societas virorum ac mulierum, viam *Ierusalem* continuauerunt, tendentes versus regnum *Hungariæ*, ubi transitus, via regia, peregrinis minime negari solebat. Sed his, ad præsidium regium, MESEBURG venientibus, quod flumini, *Danubius* & *Lintax*, paludibus firmant, pons & porta præsidii clausa reperitur, ex præcepto regis *Vngariæ*; quia timor magnus inuaserat *Hungariam*, pro cade, quam exercuerant in confratres eorum. Et adhuc fœtebant (k.) corpora occisorum, cum tantus subsecutus est exercitus. Erant enim ducenta (l.) millia equitum & peditum; sed equitum vix ad tria millia computabatur numerus. Clausa itaque ianua, & vniuersis, transitu, per regnum, negato, lacauerunt castra per camporum planitiem, & nuncios regi dirigentes, pacemque quærentes, minime in pace & promissione sua, auditi sunt. Hinc EMICHIO, Thomas, CLAREBOLDVS, viri militari actione illustres, cum cautioribus ineunt consilium, ut regis terras, ex hac parte iacentes, vastarent, nec hinc recederent, donec trans paludem & fluvium *Lintax* pons locaretur, per quem, muro præsidii aliqua parte adpropinquantes, transforarent, ut, vel sic transitus in virtute sua pateret. Qui diebus multis, a medio mensis Iunii, ante præsidium residentes, & pontem componentes, sæpius inclusos impugnabant. Defensores vero præsidii fortiter resistentes: hinc & hinc iacula intorquebant, & plurimam stragem utrinque faciebant. Omnia hæc in *Meseburgum* quadrant, quod *Meseburg* historicus vocat. *Lintax* vero, in paludes restagnans, & *Danubio* commissus, *Laita* est, siue vocabulum illud corruptum sit, siue ita reuera tunc sonarit. Pergit ille; (m.) *Post huiusmodi plurimas congressiones*, (cladem equitum *Hungarorum* nar-

Coloman-
ni regis, &
Mosonien-
sium peri-
cula:

b.) Parte II. p. 8.

i.) Lib. I. cap. XXIX. p. 16. a. DODECHINVS autem, in Appendice ad MARIANI SCOTI *Chronicon* p. 663. edit. *Struiana* MERSEBURGVN vocat. MVTIVS Germanor. *Chronico*, ZABORTH, locum eum fuisse dicit, p. 148. quod nequeo conciliare.

k.) Suspicit auctor, ad cladem *Godeschalei*,

astu, ab *Hungaris* procuratam, de qua *Chronicon* Cap. XXV.

l.) Sphalma procul dubio est. *VRSPERGENSIS* XII. M. habet; sed, insana omnino fuit multitudo, sicuti adparet ex auctoribus infra citandis.

m.) Lib. I. Cap. XXX. p. 16. b. Adde *TYRIVS* Lib. II. Cap. IX.

narrauerat) & quotidianas strages, per longum temporis spatium, exercitus tadio victus, & escarum defectione adtenuatus, die constituto, in virtute loricarum, trans pontem, quem firmauerant, alii conferuntur, alii per paludes diffusi, presidium Meseburg, fortiter adgrediuntur. Et adplicitis ingeniis, duobus in locis muros perforant, Ungaros non parce angustant, donec fere omnibus, in crastino, si persisterent, aperiretur. Rex autem KOLOMANNVS, & omnis comitatus eius, mature equos ascenderunt, parati ad fugam versus regnum Russiae, si tantam vim Gallorum, superato presidio, terram ingredi viderent. Pontes enim, longa vetustate dirutos, reparauerat, per quos transire possent, paludes & fluuios, in terram Russiae, si necessitate cogerentur. Anceps omnino periculum! Istud mirum videri possit lectori, COLOMANNVM, fugam, in Russiam fuisse meditatum, toto caelo, Mosonio, dissidentem. Et nos profecto, sphalma primum credidimus; sed, quod COLOMANNVM sciamus, Russorum affinitate fuisse innexum, facile patimur, rebus desperatis, cedere tantisper fortunae statuisse, dum redintegratis viribus, consceleratos hostes, regno posset deturbare. Et fuit profecto, Russia, Marmatiae contermina, subinde, exsulibus Hungaris, etiam regio satis sanguine, perfugio. Ceterum, COLOMANNVS, & cum eo, Mosonium, singulari DEI munere, neque id sine prodigio, liberatum ab hostibus est. Paucis rem, ex *Vrspergensis*, supra memorauimus, fusius hic, ex laudato *Chronico Hierosolymitano*, adnectendam. Dum fere omnia, inquit, prospere successissent Christianis, (ita Emichii exercitum vocat) & muros grandi foramine penetrassent, nescio, quo casu, aut infortunio, tantus timor vniuersum exercitum inuasit, ut in fugam pariter redderentur, & quasi oves, a lupis irruentibus, dispersi & concussi, hac & illac diffugium quærentes, sociorum obliuiscerentur. Ungari vero, videntes, tam subito athletas fortes discedere, & fugam maturare, in virtute magna e portis, cum rege exsiliunt, sine tardatione fugientes persequuntur, plurimam caedem exercentes, & plurimos captiuantes, ac plerumque noctis in persecutione consumentes. Pedestris, utriusque sexus, tanta est facta occisio, ut aquae Danubii & Lintax, in sanguineas mutarentur undas. Plurimi vero, & numero incomparabiles, per aquas liberari sperantes, præ timore imminentis occisionis, Danubii undis, ceco ausu inferuntur, & aquis vehementibus suffocantur. Mirabile dictu: tanta fugitiuorum submersio facta est, ut tam spatiosi fluminis aquae, præ tot millium corporibus, per aliquantum tempus videri non possent. EMICHIO autem, Thomas CLAREBOLDVS, Wilhelmus, & alii pauci, quorum equi cursu adhuc valebant, incolumes euaserunt, & aliqui, qui in palustri herba frutectisque latuerunt, aut in opaca nocte fugere potuerunt. EMICHIO, & quidam suorum, via, qua venerant, reditum fugiendo tenuerunt: Thomas Clareboldus, & plures suorum, versus Carinthiam & Italiam, fuga elapsi sunt. Quis hic non videat, præsentissimum numinis auxilium? Audiamus scriptorem nostrum: Sic manus Domini, contra peregrinos esse creditur, qui in conspectu eius peccauerant, & exsules Iudaos, licet CHRISTO contrarios, pecunie auaritia

liberatur
haud sine
prodigio:

hostium in-
gens clades:

eius causa.

ritia magis, quam pro iustitia Domini, graui cade mactauerant: cum iustus iudex sit Dominus, & neminem inuitum, aut coactum, ad iugum fidei catholica iubeat venire. Fuit (n.) & aliud scelus detestabile, in hac congregatione pedestris populi stulti, & vesana leuitatis, quod Domino odibile, & omnibus fidelibus incredibile non dubitatur. ANSEREM, quendam, diuino spiritu afferebant afflatum, & CAPELLAM non minus eo repletam, & has sibi duces, huius secunda via fecerant in Ierusalem, quas & nimium venerabantur, ac bestiali more, his intendebant, ex tota animi intentione. Quod absit a fidelibus cordibus, ut Dominus IESVS, a brutis animalibus & insensatis, sepulchrum sui sanctissimi corporis visitari velit, & hec fieri duces Christianarum animarum, quas precio sanguinis sui, ab idolorum spurcitiis reuocatas, redimere dignatus est. Haecenus Chronicon Hierosolymitanum, pie ac grauiter.

§. V.

Cur ista recensuerit auctor?

historico-
rum de Co-
lomanni,
in sacrum
exercitum
crudelitate,
querela:

E Re visum fuit, insignis huius obsidionis Mosonii, pleniorē historiam, auctorum, qui eam in litteras retulerunt, verbis conceptam, exhibere: partim, quod ad celebritatem oppidi pertineat: quippe, non sine miraculo, ab hostibus liberati; partim, quod dicam scribi videamus COLOMANNO regi, transitum, impurae huic coluioni, per Hungariam, pessime iam ante habitam, deneganti. Ita enim apud recentem scriptorem, ad annum MXCVI. lego: *Exercitus confœderatorum Christianorum Principum, ad Regem COLOMANNVN nuncios mittit, obnixè eundem rogando, ut delatum tot Principum nomine, sacro sanctæ expeditionis imperium, quod LADISLAO regi, paullo ante oblatum fuerat, lubenter accipiat, aut saltem copias suas eidem adiungat. At, spe frustratur. Ille enim multa impedimenta caussatus, non tantum obstinatissime, delatum sibi munus recusauit; sed nec ullis copiis expeditionem adiunxit; quin & transitum eis, per suum regnum, nefarie denegauit. Mox tamen sacro exercitu, vi sibi viam per Hungariam parante, & re ipsa aperiente, dum aliquandiu armata manu resistit, mutatus in melius, (quod*

maxi-

n.) Cap. XXXI. p. 17. 6. Consentunt, de immanitate, scriptores rerum Germanicarum, & de patratīs, ea expeditione, sceleribus. Vide, Collectionem PISTORII, edente STRVIO, atque in hac: Additiones, ad LAMBERTVM SCHAFNABVRGENSEM, ad annum MXCVI. Tomo I. p. 426. DODECHINI Appendicem, ad Mariani Scotii Chron. ibid. p. 663. SIGEBERT. GEMBLACENSIS Chronographiam, inibi p. 850. Et Tomo II. HVLDERICI MVTII Germanic. Chronicon. Lib. XV. p. 748. Porro Tomo III. Magnum Chron. Belgicum, p. 140. His adde, AVENTINI Annal. Boiorum, Lib. V. Cap. XVI. §. 12. p. 563. edition. Gundlingiana. Et recentissimi fere omnium, P. LVDOVICI MAIMBOVRG, e Soc. IESV, in *Histoire des Croisades*, Parisiis,

Anno MDCXXV. for. quadrip. maiori. qui Libro I. ad ann. MXCVI. p. 50. sequ. Cruciatorum facinora, quæ illi aduersus Regem COLOMANNVN, & qua iter faciebant, aduersus Hungaros impie patrauerunt, fuse expromit. Ceterum, veteres, de hac expeditione, scriptores, vide apud BONGARSIVM. Quæ porro, de Capella narrat Chronicon, Iudæorum id æmulatione fecisse, insanam multitudinem, suspicor, qui ouem, ex Aegypto eduxisse, a mystis suis perhibentur. quæ eis, humanæ vocis ministerio, ossa detexerit IOSEPHI: quippe, secum asportanda. Vide GOBELINI PERSONAE Cosmōdromi, Aetat. III. p. 34., 20. Vtrique perperam! hi etiam stolidè atque impie: quod cum religionis quadam adfectione,

maximam infamie notam inde sibi iniustam intelligeret) nullum humanitatis ac hospitalitatis officium prætermittit, eumque pacifice in orientem transire permittit. Hæc ille, quæ ex THURÓCIO, (o.) atque BONFINIO (p.) decerpta esse, constat. Non est nobis animus, bonæ fidei historicos, vellicare; non possumus tamen, quin ea promamus, quæ ignoratione quadam prætermittuntur a scriptoribus, cetera, rerum curiosissimis. Nimirum, iniuriis lacessitus, ad propulsandos sacros milites, accessit COLOMANNVS. Primus, qui hac expeditione, per Hungariam transiit, Waltherus fuit, quem liberalissime accepit COLOMANNVS: Sic habet CHRONICON: (q.) WALTHERVS, cognomento Senzauehor, miles egregius, cum magna societate Francigenarum peditum, solummodo octo habens equites, intrauit regnum Vngarie. Vbi cognita virtute, & audita animi illius intentione, & causa assumpta via, a Domino COLOMANNO, rege Christianissimo Vngarorum, benigne susceptus est, concessus est sibi pacifice transitus, per uniuersam terram regni sui, & emendi licentia. Nihil ergo tunc, siue datum siue acceptum offensæ. PETRVS EREMITA hunc sequutus est. De eius profectioe iterum CHRONICON: (r.) Post hæc, inquit, nec longi temporis interuallo, PETRVS prædictus, & exercitus illius copiosus, ut arena maris innumerabilis, qui, a diuersis regnis illi coniunctus, conuenerat, scilicet, Francigenæ, Sueui, Baioarii, Lotharingi, continuabat pariter viam Ierusalem. Qui in itinere suo, in Hungaria descendens regnum, ante portam (s.) Cyperon, tabernacula sua fixit cum omni exercitu, quem eduxerat. His locatis, protinus, regnatori Hungariae nuncios direxit, quatenus sibi, suisque confociis, pateret aditus, & transitus, per medium regni eius. Quod illi concessum est, ea conditione interposita, ne in terra regis prædæ contingeret, sed pacifice viam tenerent, omnia vero, quibus indigeret exercitus, sine iurgiis & lite, pretio mutuarent. PETRVS ergo, audita erga se suosque regis beneuolentia, gauisus, & pacifice regnum Hungariae transiit, dans & accipiens omnia vsui necessaria, in numero, iustitia & mensura, & sic sine turbine, usque ad Maleuillam, cum omni legione sua profectus est. Proinde, nihil ista COLOMANNI, in peregrinatores, pietate laudabilius, quam silent scriptores Hungarici; immo, in crudelitatem vertunt. Verum, dum PETRVS, in Syrmio diutius moratur, orta inter eum, & Maleuilla (t.) (Zemlinum fuisse arbitror) comitem Gus, simultate, res in tumultum erupit, magna Hungarorum cæde, & Zemlino direpto, terminatum. Huc referenda sunt BONFINII (u.) verba: Hi postquam Zemlinum peruenere, oppidum continuo obsident, expugnant-

eius defensio, ex Chronico Hierosolymitano petita: expeditionum sacrarum historia: Colomanni erga eas, pietas:

O 2

que,

o.) Chronico Hung. Parte II. cap. LX.

p.) Dacab. II. Lib. V. p. 234. seq.

q.) Lib. I. Cap. VII. p. 4. a. 6.

r.) Lib. I. Cap. VIII. p. 5. a.

s.) Portam CYPERON, SEMPRONIUM esse, suo loco, docebimus.

t.) Ut ita opiner, CHRONICI verbis Cap. IX. inducor: MALEVILLA, inquit, distat milliari Belgræ, seu Belgrádo, qui est Zemlinii situs: ut BONFINIUM, di-

serte Zemlinum nomenclantem, taceamus. Proclive autem fuit, ita, a Galis, Zemlinum adpellari, ob tristem, qui illic accidit, euentum. Maleuillam nempe dixerunt, quasi, mali & inauspicati nominis vicum.

u.) Loco cit. p. 235, 33. vbi hiulca omnino eius narratio est, & in COLOMANNUM, iniuria.

offensionis
origo:

exercitus
Gode-
schalci,
iniquitas.

que, ne quæ, ad postremum a COLOMANNO sibi tenderentur insidia. Ca-
pto Zemlino, commeatum gratia, quos innumera multitudo postulabat,
vniuersa regio diripitur, ac præda omnis eo congeritur. Hæc sequutarum
offensionum, & origo fuit, & caussa. Ceciderunt enim illic, vti habet
Chronicon, circiter quatuor millia Hungarorum. Tertius, qui per Hun-
gariam, sacrum exercitum deduxit, Godeschalcus presbyter fuit, cuius
supra *Vrßpergensis* verbis vsi, mentionem habuimus. Quæ erga eum
fuerit COLOMANNI voluntas, *Chronicon*, (v.) toties laudatum, memi-
nit. Ad portam, inquit, MESEBURG, & eius præsidium, gratia regis
KOLOMANNI venientes, honorifice introducti sunt. Quibus etiam conces-
sa est licentia emendi necessaria, & pax utrinque indicta, ex præcepto re-
gis, ne qua seditio, a tanto exercitu, oriretur. Sed dum per aliquot dies
moram illic facerent, & vagari cæpissent, Bauari vero & Sueui, gens
animosa, & ceteri fatui, modum potandi excederent, pacem indictam
violant, Vngaris, vinum, hordeum, & cetera necessaria, paullatim auf-
ferentes, ad ultimum, oves & boues, per agros rapientes, occiderunt, re-
sistentes quoque & excutere volentes, peremerunt, ceteraque plurima fla-
gitia, quæ omnia referre nequimus, perpetrarunt, sicut gens rusticano more
insulsa, indisciplinata & indomita. Iuuenem quendam Hungarum, vt
aiunt, qui præsentis fuerunt, pro vilissima contentione, palo, per secreta
naturæ, transfixerunt, in fori platea. Cuius rei, & ceterarum iniuria-
rum querimonia, vsque ad aures regis, suorumque principum perlata est.
Hæc ea tempestate Mosonii acciderunt.

§. VI.

Eius vici-
scenda cru-
delis & per-
fida ratio.

Atque istius quidem iniuriis prouocatus COLOMANNVS, totum cum
exercitum, e quindecim millibus conflatum, astu primo, armis
nudauit, (x) posteaque crudelissime deleuit. Dabimus lo-
cum, ex Hierosolymitano illo Chronico. Rex, inquit, hac inquie-
tatus infamia, totaque illius domo turbata, præcepit satellitibus suis, se
armare, & signo, totam Vngariam, in ultionem huius facinoris, ceterarum-
que contumeliarum, commoueri, & nulli peregrinorum parcere; eo quod
foedam rem perpetrassent. Mox exercitus GODESCHALCI, tam crudele
mandatum regis, ad internecionem eorum intelligentes, signis intonuerunt,
per vniuersas societates, & in campo Belegraue, secus oratorium S. Marti-
ni, conglobati sunt. Quid, de loco funestæ cædis, sentiamus, infra
promemus. Pergit Chronicon: Nec mora, regia virtus totius regni
Hungaria in armis adfuit, vt populum conglobatum disturbaret. Sed for-
titer resistentes, sicut anxios, & vitæ sollicitos, in gladiis, & lanceis, &
sagittis, Teutonicos repperunt. Quapropter, & ipsi minus eos aggredi ausi
sunt. Vt ergo viderunt, quia illis res erat pro anima, & non sine inesti-
mabili damno cum Gallis committere possent, blande eis, in dolo locuti
sunt, in hunc modum: Peruenit querimonia, ad dominum nostrum re-
gem, de iniuriis, quas regno suo intulistis: sed arbitratur, vos non
omnes

v.) Lib. I. Can. XXIV. p. 14., a.

[x.) Ibidem, Cap. XXV. p. 14., 6 & 15. a.

omnes huius facinoris reos, eo quod plurimi inter vos sensati habeantur, & non minus vos molestauerit pax violata, quam ipsum regem & suos. Vnde, si domino regi satisfacere vultis, & principes terræ placare, oportet & necesse est, vt omnia arma vestra, in manum domini regis tradatis, & ex consilio nostro, pacificos vos exhibeatis, in ditionem vero regis, cum omni pecunia, quam habetis, intrantes, iram eius mitigetis, & sic gratiam in oculis eius inueniatis. Sin autem aliud egeritis, nec vnus quidem vestrum ante faciem eius, suorumque viuere poterit: quia contumeliam & iniuriam nimiam, in regno eius exercuistis. Hæc *Hungarorum*, ad *Godeschalcum*, oratio fuit, plena, quod adparuit postea, doli mali: vt mirum sit, potuisse ea capi, duces, sacræ illius expeditionis. Nam ita quidem *Chronicon* meminit: *GODESCHALCVS* igitur, & ceteri viri sensati, hoc audientes, & puram fidem ex his credentes verbis, & quia Hungari Christiana erant professionis, vniuerso cœtui consilium dederunt, quatenus, iuxta hunc sermonem, ad satisfaciendum regi, arma redderent, & sic omnia in pacem & concordiam redirent. Aquieuerunt vniuersi huic consilio, & loricas, galeas, & omnia arma, totamque pecuniam, stipendium vitæ (vix) scilicet in Ierusalem, in manus magistratus regis reddiderunt, ac humiles & tremefacti, colla sua regi subdiderunt, totius misericordiæ & humanitatis certi, erga regem consequenda. En imprudentiam! crudelis paullo ante, nunc credulæ multitudinis! Enim vero, tristitia sunt, quæ porro legas in chronico. Ministri vero regis, & milites, vniuersa arma, palatio regis intulerunt, & conclaui pecuniam, & cetera pretiosiora, quæ tantus congefferat exercitus, in ararium regis deputauerunt. Sic armis vniuersorum in conclaui repositis, omnem clementiam, quam polliciti sunt regem in populo habiturum, mentiti sunt: quin potius, crudeli strage irruentes eos, inermes ac nudos, detruncabant, ac eadem immanissimam in eos exercebant; adeo, vt sicuti hi pro vero adfirmant, qui præsentis vix euaserunt, extinctis & occisis corporibus & sanguine, tota planities *Belegraue* occuparetur, & pauci ab hoc martyrio liberarentur. Nihil omnino hac perfidia foedius. Sed, vbi, quæso, campum *Belegraue* repererimus, qui immani hac laniena cruentatus est? Condiskas id ex sequentibus, *Belgrado*, oblitam planitiem fuisse. Nam sic habet *Chronicon*: (y.) Dux, inquit, *Godofredus*, & omnis exercitus eius, in altera ripa constituti, in villa *Belegraue*, *Bulgarorum* hospitio, pernoctant, quam *Petrus*, & ipsius exercitus, non longe ante depredati fuerant. Nempe, sic existimo, cum *Godeschalcus*, inermem exercitum, per mediam Hungariam, ad limites incolumem insontemque deduxisset, isthic, siue insidiis, siue aperta vi exceptum, & cladem in eius exercitu fuisse editam. Itaque prius, quam in obiacentem *Belgrado* planitiem deuenisset, & armis priuatum fuisse oportuit, & pecuniis.

§. VII.

Qui post e-
am cladem,
subierint
Hungari-
am?
Godefri-
dus, Lo-
tharingia
dux:
eius, ad Co-
lomanum,
legatio:

regis, &
procerum,
responsio:

erga lega-
tos, comi-
tas:

Godeschalum, EMICHIO de quo supra affatim dictum, in ea expeditione, sequutus, maleque mulctatus est. Horum clade monitus GODOFREDVS, Lotharingia, & (z.) belli sacri dux, cautius protectionem instituendam censuit. Cum enim, in terram Oesterreich, ad ciuitatem Tollenburg peruenissent, ubi fluius Lintax, regnum Gallie (Germania) terminat & diuidit, curriculo trium hebdomadarum hospitio resederunt. Missi duodecim e primoribus, hac oratione COLOMANNVM, salutauere: (a.) Regi Vngarorum COLOMANNO, Godefridus, Dux Lotharingorum, & ceteri comprimores Gallie, salutem & omne bonum in CHRISTO! Mirantur Domini & Principes nostri, cum Christianae professionis sitis, cur tam crudeli martyrio, exercitum DEI uiuentis interemistis, terram vero & regnum pertransire interdixistis, & variis calumniis eos adfecistis. Quapropter, nunc timore, & dubietate concussi, Tollenburg moram facere decreuerunt, donec ex ore regis intelligant, cur tam crudele facinus a Christianis, persecutoribus Christianorum, commissum sit. Ista tunc legationis summa fuit. Respondit rex, uniuerso suorum coetu audiente: Nos Christianorum persecutores non sumus; sed quidquid crudelitatis ostendimus, aut illorum interitu commisimus, nimia necessitate compulsi fecimus. Cum enim primo exercitui vestro, quem PETRVS EREMITA contraxit, omnia accommodaremus, emendi licentia concessa, in mensura & pondere aequitatis, & pacifice per terram Vngariae transitum constitueremus, malum pro bono nobis reddiderunt; non solum in auro & argento, equis & mulis, & pecore regionis, nostra auferentes; sed ciuitates & castella euertentes, hominesque nostros, ad quatuor millia mortificantes, rebus & vestibus, exspoliauerunt. Post has a comitatu PETRI, nobis tam innumerabiles, sed iniuste illatas iniurias, subsequens exercitus GODESCHALCI, & nunc recenter adtritum, quem in fugam conuersum, obuiam habuistis, castellum ac munitionem regni nostri MESEBURG obsederunt, in superbia & potentia virtutis suae, ad nos intrare volentes, ut nos punirent, & exterminarent: de quibus, Deo auxiliante, vix defensi sumus. Ergo, in his munitionibus Hungariae Mosenburgum, seu Mosonium iam tunc fuit, quae hostes, aditu regni, poterant arcere. Interim, satis adparet, ex hac COLOMANNI responsione, iniuriis laceffitum, occurrisse peregrino huic exercitui. Quae sequuntur, plane condocent, abfuisse iniquam mentem a rege. Nam ita pergit Chronicon: Rex autem, ut hac respondit, iussit eosdem legatos Ducis, honorifice, in palatio suo hospitari, in loco, qui dicitur PANNONIA, ubi per dies octo, omnia eis necessaria, in ipsa regis mensa, affluenter ministrata sunt. PANNONIAE, urbis nomen, quod habet chronologus, cui loco assignandum sit, ambigo. Montem forte Pannoniae, S. Martini coenobio insignem, & ab ordine S. Benedicti habitatum, intelligit.

z.) CHRONICI Hierosolymitani, Lib. II. (a.) Cap. II. p. 21. a.
Cap. I. p. 20. b.

git. Nam, erat hoc regibus Hungariæ in more positum, ut subinde, ad coenobium istud, iam a S. STEPHANO, qui id fundauerat, magnifice instructum, secederent: quod de COLOMANNO, eo procliuius est credere, quia breui ante, ex *Episcopo Varadiensi*, rex fuerat creatus. Nisi quis malit credere, eam fuisse *Pannoniam*, cuius rudera, infra Comaromium, MARSIGLIUS (b.) adnotauit, & quæ nos ipsi, aliquando lustrauius: tametsi dubium esse possit, an vrbs ea, usque ad *Hungarorum* aduentum, perdurauerit, fueritque ab iis habitata. At, quomodo dimiserit *Godofredi* legatos COLOMANNVS, porro memorandum est: *Rex KALOMANVS, Duci GODEFRIDO, & omnibus Christianis salutem & dilectionem sine simulatione! Audiuimus de Te, quia vir potens & princeps Tua sis in terra, & fidelis inuentus ab vniuersis, qui te noverunt. Id circo, te semper diligens, ex sola bona fama, nunc te videre & agnoscere optavi. Et exinde consilium accepi, ut descendas ad nos, in castellum Cyperon, sine opinione alicuius periculi, & vtraque ripa paludis residentes, tutum colloquium teneamus, de omnibus, quæ a nobis requiris, & quorum nos reos arbitraris. Satis omnino commode. Verum, vbi castellum Cyperon (c.) quæras, nescio. Nisi me fallunt omnia, ex Supron detortum fuerit: quod & situs castrorum Godofredi videtur suadere: quippe quæ, Tollenburgi (d.) ad Lintacis amnis vltiorem ripam, collocata habuit: quem locum nos, Brügam ad Laitam, interpretamur. Profecto, COLOMANNI regis diplomata, quorum plura Sempronienſes in tabulario habent, quoties eam urbem nominant, Supron scribunt; ex quo, si vocalem u, Gallico ore pronunciaueris, Sypron, & sibilante elemento, in C mutato, Cypron subnascetur. Adde, quod vtraque paludis ripa, hoc est Peisonis, castra metari iubetur Godofredus. Quidquid eius sit, Godofredus, munificentissime a rege acceptus, liberum exercitui transitum, icto foedere, obtinuit, Balduinumque fratrem, mutæ fidei obsidem, COLOMANNO (e.) dedit. Tandem, profectioe edicta, & rege, cum valida equitum manu, peregrinum exercitum, comitante, sine offensa, Drauum, posteaque, recepto obside, Sauum quoque traiecere.*

Godofredo, quid curauit nunciandum?

inito foedere, transirei, sed rege comitante, indulgetur.

§. VIII.

HAEC adnotare visum est, neque id quidem alieno loco; ut, & COLOMANNI regis, adeoque, gentis vniuersæ, famam tuermur, & silentium relarciremus scriptorum *Hungaricorum*. Nunc, reliquas oppidi conuersiones, excutiamus. Anni, a Mosonii hac obsidione, CLXXV. effluxerant, cum nouus, e *Bohemia*, turbo

Reliqua oppidi conuersiones:

P 2

- b.) Operis Danubialis Tomo II. p. 3. Tab. I. Fig. III. & IV. Vulgus certe *Hungaricum*, insignis illud rudus, hodieque *PANNONIAM* adpellat.
c.) Sæpius id nominis occurrit. Ita Lib. I. Cap. VIII. *Petrus in Vngariæ descendens regnum, ante portam Cyperon tabernacula fixit. Et Lib. II. Cap. V. Dux,*

universum exercitum iussit properare ad castellum Cyperon

- d.) *TYRIVS, Collenburg* adpellat. quod propius accedit ad coniecturam nostram.

- e.) *Chronicon Hierosolymit. Lib. II. Cap. II. vltque ad Cap. VII.*

vastat Mo-
sonium Ot-
tocarus:

ius saui-
ties:

clades, ad
Hungaris
accepta.

coortus, urbem totam, cum puluisculo, conuerruit. OTTOCARVM eius cladis auctorem fuisse, ad *Óvárinum*, siue *Altenburgum*, diximus. quod hic recognoscendum denuo est. LAZIVS, (f.) ex antiquo annalium libro, bellum in hunc modum memorat: *Antiquus*, inquit, *a nobis annalium est liber repertus, scriptus, circiter annos trecentos, in quo MVSENBVRGVVM oppidum adpellatur, his verbis: loquitur autem de Ottocari Bohemiae regis, & Austriae ducis, expeditione, aduersus Hungaros, anno suscepta MCCLXXI. Rex Bohemiae, multis principibus in unum collectis, inter quos erant, Marchio de Brunschwig, & duces Poloniae, & alii quam plures, & maxima multitudine armatorum, bene LXXX. M. intrauit Vngariam, ponte pulcherrimo per Danubium preparato. In primo suo ingressu, Bressburg expugnauit. Post hoc aliud castrum S. Georgii & Pasing, Pibersburgum & Tyernam. Postmodum vero, ponte, quem fecerat, transito, castrum, Chersfulenburg, & Altenburg, & MVSENBVRG, totaliter deuastauit: ibique duobus mensibus permanens, nullo sibi resistente. Interea, rex STEPHANVS, maxima multitudine Cumanorum, & Hungarorum, collecta, in occursum regi Bohemiae venit, circa aquam Rabnitz dictam se deponens, nil facere potuit. Hæc annales illi, apud LAZIVM. Omnino multum, ea tempestas, Hungariae oram hanc, afflixerat. Breuiter NAVCLERVS: (g.) Ipse, inquit, (de Ottocaro, Anno MCCLXXVIII. in prælio occiso loquitur) ante paucos annos, regnum Hungariae inuasit, inhumaniter, nemini parcens, nec atati, nec sexui, nec sacris, nec profanis, confugientes ad Ecclesias, extrahi faciens, ac trucidari mandans. Satis ad crudelitatem. Sed anne inultus hinc reduxit exercitum OTTOCARVS? Ita habent annales illi LAZII. Aliter omnia scriptores Hungarici. BONFINIVS (h.) certe, insignem de eo victoriam, STEPHANVM, Belæ IV. filium, reportauisse, ait. OTTOCARVM, inquit, qui BELAM patrem in Morauia superauerat, ac latis finibus, cum magno Bohemorum & Australium exercitu, regnum inuaserrat, quin etiam Brandenburgenses introduxerat, tanta clade, ad Rabczam fluuium fudit, fugauitque, ut parem pro patre vicem retulisse prædicetur. Neque hæc gloriosius a BONFINIO dicuntur, quam verius. De eadem STEPHANI, aduersus Ottocarum, pugna, ad eundem modum NAVCLERVS, (i.) scribit: *Paullo ante, inquit, anno scilicet Domini, MCCLXX. STEPHANVS, Hungariae rex, Ottocarum, cum exercitu in Hungariam venientem, pugna vicit, atque fugauit. Erronee, quod adparet, annum pugnae NAVCLERVS supputauit: de quo iam non laboramus. Neque cladem Bohemici scriptores, audent diffiteri. IOHANNES certe DVBRAVIVS, (k.) eximiae fidei auctor, posteaquam utrorumque, Hungarorum & Bohemorum velitationes, memorauisset: inter laurinum oppidum, inquit, & Rabum fluuium, STEPHANVS castra posita**

f.) Comment. de Repub. Rom. Lib. XII. Sect. III. c. V. p. 1149.

g.) In Chronico, Generat. XLIII. p. m. 967.

h.) Dec. II. Lib. VIII. p. 303. conf. THYROCZIVS, S. II. Chron. Hung. cap. LXXVII. p. 79.

i.) Loco cit. p. 966.

k.) Historiæ Boiemicæ, Lib. XVIII. p. 140, 19. Interfuit bello, RVDOLPHVS Comes Habsburgi, adhuc tum aulæ, apud Ottocarum, præfectus, ibidem lin. 8. postea CÆSAR.

posita habuit, atque is fluuius, propter altas ripas, & imperuium alueum, transitu difficilis erat. Non dubitauit tamen Othogarus, quin Stephanus, uti belli auctor, transito per pontem fluuii, sibi ultro, ex parte altera, occurreret, in qua ipse aciem suam instituerat, ibique accessum hostium aucupabatur; verum illi, ad confligendum acie, non valde animati, quoniam equite grauis armatura deficiebantur, ad dolum versi, castra aliquantum retro, a fluuii referunt, pontemque clam interscindunt, ut oneri succumberet, si illum Boiemi superare tentarent. Quod quidem illi fecerunt; sed continuo pons, ad transitum eorum, qui ante aciem procurrere solent, ponderi cessit, partemque antecursorum, mersit: reliquam partem, ultra pontem progressam, Hungari totam deleuerunt, sociis, nuper cassis, litantes. Exspectabat incolumi acie Othogarus, dum vel pontem nouum inibi instruerent, vel aliam ad pugnam rationem aliquam inirent: ubi comperit, STEPHANVM, castris sublatis, quasi victorem, Budam accelerare, paucis diebus, in Hungaria, per populationes consumptis, Viennam se contulit, atque inde Pragam, cum laude repedaui. Hæc ille. Ingenue magis, THOMAS IORDANVS: (l.) STEPHANVS, belli fortuna, non eadem ac pater fuit: quippe qui, Australes & Bohemos, insigni usque adeo victoria profligauit, ut paterni iacturam nominis, in hac re, magna ex parte, retorserit. Tanta clade Othogarum, ad flumen Rapczam, superauit, ut parem, pro patre vicem, retulisse prædicetur. Tametsi vero, prælio, ab Hungaris, victus est OTTOCARVS; retinuit tamen in potestate, loca, quæ ea impressione, ceperat; eo quod victoriam tunc, STEPHANVS, bello Bulgarico impeditus, prosequi haud potuerat; altero post anno, fato, quam Hungari optauissent, maturiore functus. Itaque, dedit operam, RVDOLPHVS, nuper in Imperatorem subiectus, ut LADISLAVM, successorem Stephani, facta prius, cum Ottocaro pace, eidem reconciliaret. NAVCLERVS, rem sic memorat: RVDOLPHVS, regem Vngariæ, reconciliauit regi Bohemiæ, restituitque rex Bohemiæ, regi Vngariæ, omnes ciuitates, quas ei abstulerat, item & obsequia omnes. Promisit etiam regi Vngariæ, omnes thesauros reddere, quos amita eius regina, absportauerat, videlicet: duas coronas aureas, sceptrum regalia, amphoram auream, nobilissimis gemmis ornatam, & alia complura clenodia, quæ a tempore regis Attilæ, (si credere fas est; rectius S. Stephanum dixisset) & successoribus aliis, fuerunt conseruata. Verum, uti erat versatili ingenio OTTOCARVS, non modo non stetit promissis; sed nouo etiam conflato bello, sibi quidem exitium peperit, RVDOLPHO contra ea, & LADISLAO regi Hungariæ, insignem victoriam. Certe, iam ante, ob detenta loca, quæ iniquissimo bello occupauerat, LADISLAVM permotum ait Roo, (m.) eximius historiæ Austriacæ scriptor, ut cum RVDOLPHO, in belli societatem, coiret. Caesar, missis, ad Hungariæ regem, legatis, in belli societatem eum sollicitat. Is, iam ante Ottocaro insensus, quod Bibersburgum, Tirnauiam, Pösingam, Altenbur-

l.) In notis, ad hunc eundem Librum, p. | m.) Libro I. p. 23.
144. nota d.

burgum, Cherlburgum, Musenbourgum, & alia quadam Hungarici regni loca, Mosonio vicina, teneret, auxilia pollicetur. Hæc, eo tempore Mosonio euenere.

IX.

Nova Mo-
sonii cla-
des, sub
Andrea
III.

ANDREA III. qui & *Venetus* dictus est, rerum potito, conuulsum iterum est *Mosonium*. Nouæ huius cladis, bellum in causa fuit, quod is ALBERTO I. intulit, honestæ illius custodiæ, qua ex itinere, detentus aliquantisper Viennæ, & nuptiis *Agneta* illigatus fuerat, iniurias ulturus. GERHARDVS de Roo : (n.) *A Günsensibus, & aliis nonnullis incitatus* (ANDREAS rex,) *dissimulata eorum memoria, in qua, & ipse, & procures aliquot Hungari, iurauerant, adfinitati renunciat; bellum mouet; oppida quadam, & arces Austria, regno vicinas, occupat; agrosque Neapolim vsque populabundus, peruagatur.* Albertus ergo, comparato exercitu, in eum mouet. Cumque ANDREAS, maiores & ipse vires sibi parat, seditionem domi exortam intelligens, uti eam exstingeret, pacem, cum Alberto, facit, munimenta quadam, Botenburgum, Cherlburgum, & alia, demolitur. Matrimonii pacta renouata, & anno demum MCCXCVI. celebrata sunt nuptia. Hæc ille. Miror, optimæ notæ historicum, & belli causas, & pacis, quæ sequuta est, condiciones, incuriosius adnotauisse; nam quod dissimularit, nolim eum accusare. Luculentius omnia, ex LAZIO (o.) discas. Nempe, non id tantum erat, quod ANDREAS, ex itinere, in custodiam abductus fuit; sed cum primis, quia tunc *Austrii*, limitaneos Hungariæ Comitatus, *Mosoniensem* puta, *Sempronensem*, & *Castriferrei*, inde a temporibus BELAE IV. in potestate habebant. Proinde, vtrumque, ad bellum impulit regem, *Günsensium* Comitum viribus, quos iam tum anno MCCXCI. (p.) vehementer afflixerat ALBERTVS, egregie sustentatum. *Güssingenses* in primis Comites, eos *fines, quotidiano maleficio vexabant: qui Hungariam, a Styria & Austria, seperant, ubi sunt Kirschlag, & Pernstain, arces munitæ, & vallis, quam Günstal adpellant: verba sunt LAZII, pluribus inde, Hermannii a Landberga, qui, Alberto, ob inaugurationem imperialem, absente, Austriam, pro duce, gubernabat, cladem ab Hungaris acceptam, describentis.* Reduce postea ALBERTO, bellum redintegratum vtrinque est. Iterum LAZIVS : (q.) *Reuersus in Austriam, tandem, curriculo vnius anni elapso, in bellum Hungaricum, totus incubuit, contractisque ingentibus copiis, Hungarum prior adgreditur, qui Austriam, occupatis quibusdam arcibus, suis latrociniiis, vexare non desinebat. Prætebat is vero, hanc præcipue belli causam, quod Austriacus, Comitatus aliquot, ditioris quondam Hungariæ, in finibus teneret, requirentique Hungaro, reddere nollet: donatos nempe, cum Austriaci Hungaris olim, a Tartaris pres-*

n.) Annal. Austr. Lib. II. p. 56. BONFINIVS, Dec. II. Lib. IX. p. 307.

o.) Commentar. in Genealog. Austriacam, Lib. II. p. 198. seq.

p.) Roo. Lib. I. initio. De hac ALBERTI

Austriæ ducis, in *Günsenses* Comites, expeditione, fuisse, in Comitatu *Castrî Ferri*, agimus.

q.) Loco cit. p. 201.

sis, ac fere profligatis, subsidia tulissent, atque in Pannonia conseruassent. Hi erant ad lacum, quem Pisonis PLINIVS vocat in tertio, in utriusque Pannoniae confinibus, Musunienſis, Sopronienſis, & Caſtriferrei, quos diplomatum prerogatiuis, multis iam annis, Austriaci principes, in possessione ac obsequio, obnoxios habebant, ac iustis de cauſſis, reddere subinde recusabant. En, veras belli cauſſas! vbi simul notauisse iuuat, provinciam Mosonienſem, illa iam ætate, in Austriacorum potestate fuisse. Meminit traditorum, Austriæ Duci, Comitatum, BONFINIVS; sed quos FRIDERICVS, victo iam, a Tartaris, BELAE, & apud se hospiti, iniquius extorserit. Videamus autem, quomodo FRIDERICVS, Tartarico illo bello, de Hungaria sit meritus. Dux Austriæ FRIDERICVS, a rege, inquit, (r.) euocatus, cum paucis, veluti huius rei nescius, etiam inermis, aduenit. Egregium scilicet auxiliatorem! Certe, nec tentato bello, inglorius discessit. Castris, inquit ibidem, BONFINIVS, copiarum aduentu late refertis, Dux Austriæ abiit: Rex quadrato agmine, in hostem egreditur. Pro his ergo meritis, detracti Hungariæ Comitatus illi fuisse. Audiendus omnino est BONFINIVS: (s.) Dux, inquit, cum extorrem apud se BELAM haberet, ut conceptum animi facinus perpetraret, hinc sumit initium. A BELA, quandam pecuniam repetit, quam sibi iniuste olim ab eo extortam, (t.) querebatur. Rex, intellecta facinorosi hostitis audacia, ut maiora incommoda declinaret, quamcunque in numerato ere habebat, exsoluit, ceteram, datis vasis aureis argenteisque, repperdit. Et ut eius libidini, cumulatius ipse satisfaceret, treis regni, ut aiunt, Comitatus, Austriæ finitimos, adiecit; vasa gemmata, multo plurius æstimata, pro bis mille pondo argenti, ab ipso recepta sunt. Trini Comitatus, Dux, continuo possessionem accepit, muniuit subito aduersus impetum Tartarorum. Hæc pacta, adiecto sacramento, uterque muniuit. Ad hunc itaque modum Fridericus, collimitio isto Hungariæ potitus est. Hungaris certe, eadem illa Tartarorum impressione, multum noxæ adtulit: a reduce postea rege, ad Neapolim Austriæ cæsus, atque vita, simul & dominatione, exutus: quam deinde nuptiarum qualicumque iure OTTOCARVS inuasit, RVDOLPHVS autem Habſburgicus, Dominus Austriæ auspiciſſimus parens, diuinitus obtinuit: quod illic apud BONFINIVM legas. Ceterum, ut ad ALBERTVM, ANDREAMQVE reuertamur, opinione illi quidem celerius, pacem confecerunt. Iterum LAZIVS: (u.) Huic bello, quod atrocissimum futurum erat utrique genti, statim inter initia, antequam odiis exulceratis flagraret, eorum procerum interposita auctoritate, fomenta sublata sunt, qui pacem magis, quam bellum cupiebant. His quippe, ad utrumque interpellantibus, post multas ultro citroque tractationes habitas, uterque regum, in insula Vizzi, quæ modo Germanis Schütt nuncupatur, Austriæ vicina, conueniunt; amplexique mutuo amice, & matrimonium perficiunt, & in hanc formulam,

Q 2

posi-

r.) Decad. II. Lib. VIII. p. 294, 4.

s.) Ibid. p. 297, 13. Non diffitetur hanc FRIDERICI iniquitatem, Historia Ducum Styria, in FRIDERICO, p. 67.

t.) Conf. Historiam Ducum Styria, in FRIDERICO, p. 67. Fuit Fridericus hic ultimus Austriæ Dux, e gente Babenbergica.

u.) Eodem loco, p. 202.

depositis armis, in gratiam redeunt. Primum quidem, ut Austriacus Mosonienſis Comitatu toto cederet, & nonnullis aliis arcibus, in finibus poſitis: deinde, ut Hungarus quoque rex, eas, quas eo bello occupauerat, atque ex his Austriam infeſtam reddidiſſet, Wettenburgam (Altenburgum (v.) certe) Cherlburgam; Muſenburgam, & Herrnſtain, demoliretur. Iſta, hic retuliſſe, pretium operæ nos feciſſe putamus: quippe, ſilentio, a domeſticis noſtris ſcriptoribus, præterita.

§. X.

Quo ſit iam
habitu Mo-
sonium.

FEcere, Mosonii iſtæ conuerſiones, ut vrbs olim celebris munitaque, in vaſtitatem abierit. Recte LAZIUS: (x.) Bellorum iniuriis ac tempeſtatibus, omnino ſolo æquata, paruo admodum templo, paucisque caſulis, reliquis, quæ ſacroſancta vetuſtatis exempla, tranſeuntibus obſcureſcunt. Ac, ne hodie quidem, melius ſe habet. Profecto, vix ullam hic domum, ſubſtructam lautius, conſpicias; ita omnia agreſti propemodum ritu facta ſunt: ſi nobiles nonnullos excipias, quibus adparatior Mosonii ſedes eſt; Bartelottianis potiſſimum. Iam oppidum vniuerſum, ditioni Óvárienſi paret. Nos quidem, ex animo precamur, ut cum reliquarum, Hungariæ urbium cadauera, tum Mosoniienſis etiam, in vitam, poſtliminio, reuocentur. quod tamen ſperare procliuius eſt, quam conſidere, in tanta temporum difficultate.

II. Oppidum NISIDER.

Niſider op-
pidi deno-
minatio:

NISIDER, celebre oppidum, Neüſiedel Germanis dictum, quo nomine magis etiam cognitum eſt. Si LAZIO, in coniectando, nimium quantum, liberali, credamus, a Sudunis, Germaniæ populis, enatum loco eſt cognomentum. Lacum, inquit, (y.) Peiſonem, cuius & Plinius Lib. III. c. XXIX. in Norici vicinia, poſt ſuperioris Pannoniæ municipiorum enumerationem, mentionem facit. Hunc lacum, in hanc uſque ætatem, ſexto, a Vienna, Hungariam verſus, milliari, aliud, a Sidunis, Germanica natione, nomen accepiſſe, cernimus: qua de re noſtri nunc homines, Neüſiedler See adpellant. Pulchre iſta dicerentur, ſi de Sudenorum ſedibus, ad Peiſonem, certo conſtaret. Nam, quod PROLEMAEVS, Sudenos, ſub Marcomannis collocat, res ideo conſecta nondum eſt. Neque tamen, qui ſibi iſta denominatione blandiuntur, reiectos volumus. Scilicet, Niſider, aut, ſi mauis, Neüſiedel, iſtis coniectationibus, Neosudenum, vel Neosedunum, diceretur. Nomen, profecto, his, qui res Hungaricas deſcripſerunt, incognitum: quippe qui, oppidum Niſchider, ſuo, an detorto vocabulo, adpellant. Mihi quidem ita videtur, loci adpellationem, a recentioribus Germanorum

v.) Credo, voce hybrida, Veteriburgum, ſcripſiſſe LAZIUM.
x.) Comment. de Repub. Rom. Lib. XII.

Seſt. III. cap. V. p. 1149.
y.) In Vienna Aſtriæ, Lib. II. Cap. II. p. 42.

norum coloniis fluxisse. Enim vero, vetere Teutonum dialecto, *Siedel* (a.) sedem significat, atque cum eo compositum, *Neüfiedel*, sedem nouam; sicuti notum est apud linguæ Germanicæ gnaros. Illud demum nomen, in lacum quoque *Peisonis* propagatum esse, nemo temere negauerit: vt iam *Neüfiedler See*, dicatur. quem Hungari *FERTÖ*, adpellant, olim forte *Fejér tö*, hoc est, *lacus albus*, ab aquarum colore, vocitatum. Insedit oppidum, in decliui *Peisonis* littore, eo ^{positus:} quidem posito, vt si exundare contingat lacum,

*Aruaque & hortos
Littore deductos, angusto interluat aestu.*

Ipsa moles oppidi, mediocris est, & quam vnicus vicus, insigniter procurrens, absoluit; paucis, hinc atque illinc, ædiculis sepositis. Domus tamen, quas habet, non sunt inelegantes: vt inde colligi ^{adium ratio, & ciuium indoles:} possit, de ciuium ingenio, qui, cum rei familiaris cura exquisitiore, multum coniunxerint humanitatis. Præter frumentarias operas, cultu simul vineatico, ac hortensi; pauciores opificiis, distinentur. Sunt etiam, qui excoquendo nitro, impendant operas. In primis proficiunt foro, quod in singulas hebdomadas, magno accolarum confluxu, agi solet. Merces, quæ videntur, præcipuæ sunt, annona omnis generis, pecudes, & quod præterea, rustici est prouentus. Oppido, non ^{arx modica.} plane inermi, arx adnectitur, modica sane, & in quadrum substructa. Insedere eam præsidarii, quoties res erat dubia: id quod & tunc euenisse meminerunt annales, cum hostis, ad *Viennam* oppugnandam iterato, lentis itineribus, anno MDCLXXXIII. proficisceretur. Ita *WAGNERVS*: (b.) *Dux*, inquit, *Lotharingiæ*, *tota nocte profectus*, *prima aurora*, *Altenburgum*, *dieque eadem*, *ad Laitam amnem*, *peruenit*. *Hic*, *ad Rorauiam vicum*, *elevatione loco*, *unde omnes hostium motus commode prospectaret*, *castra utcumque communit*. *Neostadio*, *Castelliam legionem*; *Heisterum*, *cum equis octingentis*, *Neosidlæ imponit*. Verum, temporariæ hæ stationes fuerunt, toties decedentes, quoties in periculum res videbatur esse procliuius. Incendiis, subinde foedatum laceratumque misere est oppidum; si forte ciuilis, per regnum, seditio, inualuit. Iam, *Óváriensi* ditioni adiectum est, eo quidem successu, vt post acceptam nuper, a *Rakóczianis* cladem, quasi e busto, pulchre nunc reuiuiscat. Fuit olim reginarum dos, quod ad annum MCCCII. *TIMON* adnotauit, cum *AGNETEM*, viduam *ANDREAE III.* isthic aliquandiu coluisse, in litteras retulit.

III. Oppidum NYÚLAS.

TEnue oppidulum est, quod Hungari *NYÚLAS*, Germani, *Iois* ^{*Nyúlas oppidum, quo situ sit, quaque opportunitate.*} adpellant. Fallor? an ab isto loco, planitiem *Comitatus Mosóniensis* omnem, Hungari, *Nyúlas-Mező*, adpellarint, quod ^{cam-}

TOM. V.

R

a.) Vide SPATENS Lexicon, in eadem voce. | b.) Lib. VIII. p. 586.

campum significat, *leporum abundantem*. Ipsum oppidum, decliui, ad lacum, situ, collibus, vite conueltitis, subiacet. Itaque, post agrolationis operas, in primis strenui sunt vinitores incolæ. Vinum, quod isthic gignitur, non plane insuaue est. Colitur a *Germanis*; sed qui *Neosidlensibus*, multo sunt agrestiores. Parent ditioni *Óváriensi*.

IV. Oppidum GALOS.

Gálos, la-
cum oppi-
dam:

agris &
vinetis la-
tatur:

eius cala-
mitates:

incendia
fortuita.

GÁLOS oppidum, situ est mediterraneo, atque inter *Laitam*, & lacum, propemodum medio. Germani, qui id colunt, *Gols* vocant. Est omnino, in iis locis ponendum, quæ tota provincia sunt copiosissima. Agrosui ei cum primis rus contigit, idemque, & sementi idoneum, & armentorum pabulis. Itaque, nihil habitatoribus, rusticatione, seu prius censetur antiquiusque, seu fructuosius. Habet vineta quoque, vberis prouentus; hinc, si annus viti fauerit, nusquam viliori pretio vinum bibitur, quam apud *Gálosienses*. Quod enim, natura, ætatem nequeat tolerare, id dant operam vinitores, ut dolia, quam primum exinanire queant. Alioquin, inerme oppidum est, ideoque, cum a *Turcis*, tum seditiosis, euastatum sæpius. Difficile explicatu est, quibus malis diuexatum sit, posteriore obsidione *Viennensi*. Nam, præterquam, quod direptum exustumque fuit, maxima incolarum pars, vel ferro periit, vel in seruitutem abducta est, ipsa morte deteriore. Relatum accepimus, id, ad sæuiendum hostes in primis concitauisse, quod robustissimi quique, & ab armis instructi, ad templi pomœria, turrimque confugerunt, illinc postea, se suaque, mordicus defensores. Itaque, non discessere ante, bipedum truculentissimi, quam deiectis, ea statione, incolis, oppidoque igni deletis. Vix mitius, ultimo tumultu, *RÁKÓCZIANI*, cum oppidanis egere: immo forte etiam dirius: illa enim *Turcarum* impressio, temporaria fuit; ista quo diuturnior, eo profecto molestior, maiorisque calamitatis. Post has clades, multum oppido nocuere, fortuita incendia, quibus semel iterumque, absumptum fuisse, adhuc meminimus. Est hæredum *Principis Eszterházi*; quin, & eiusdem nominis Comites, *Patres* item *Paulini*, quibus *Nisideræ* sedes est, partem aliquam oppidi capiunt. Olim, in potestate *NICOLAI ISTVÁNFFII*, & *Benedicti* cuiusdam *Rauscheri*, fuisse, eorum nos litteræ, (c.) quibus, anno MDLXXVI. eligendi iudicis facultatem, ciuibus indulserunt, condocuere. Hucusque, per oppida peregrinabamur: nunc vicos adibimus.

SECTIO

a.) Adfirmavit eas litteras, FERDINANDVS III. Germanico diplomate, a. MDCLV. vbi simul DANIELIS ESTERHAZI editæ, in eandem rem, anno MDCLIV. tabulæ, exhibentur. In possessoribus autem

oppidi, præter *Eszterházi*, tres *LIPPAII*, Casparus, Iohannes, & Georgius, item *Ladislaus Orofz* de Cziczér, & *Georgius Bátsmegyeyi*, recensentur.

S E C T I O II.

D E

Vicis Processus Trans-Laitani.

In lustrandis *Processus Trans-Laitani* vicis, ita versabimur, ut *Mosonio*, ad *Iaurien-*
sium collimitium, digressi, regionem reliquam,
 per lacus *Peisonis*, atque *Laita* amnis ripas, cir-
 cumeamus, in *Mosonii* iterum finibus, conquie-
 turi. Hic vero se obiciunt:

- 1.) *Horváth-Kémle*, modico, infra *Mos-*
nium milliari, proxime ad *Danubium* positus.
 Nomen, ab incolis, qui sunt *Croata*, mutuavit, eoque a *Magyar-Kém-*
le, qui aduerso amnis margine, in insula est, & ab *Hungaris* habita-
 tur, se distinguit. Est hæredium, *Iosephi* Comitis *Illésházy*.
- 2.) *Metsér*, Germanis, *Metschern*, a priori, paullo maiori in-
 teruallo, quam ille *Mosonio*, in meridiem seiunctus. Iuris est *Comi-*
tum Zichy, agro non incommodo. Confinis ei adsedit,
- 3.) *Szent-Miklós*, eximia, *Zichyorum Comitum*, hæreditas, cu-
 ius nomen, in titulis *STEPHANI* senioris, supra retulimus. Agro est
 sementi amico, indigo tamen lætaminis. Habet prætorium, ita fa-
 ctum, ut hero non minus, quam hospitibus, si qui adsint, accipien-
 dis, sufficiat; nuper substructionibus nouis, ad seculi elegantiam, a
Carolo Zychio, instauratum.
- 4.) *Lébén*, Germanico *Leiden*, eiusdem, cum vicino illo, di-
 tionis; sed nec opportunitatis deterioris. Aedem sacram, antiqui so-
 lidique operis, cui gemina turris connexa est, cum *Abbatia S. Iacobo*
 dedicata, duo fratres *Palatini*, *Stephanus*, & *Poth*, ineunte seculo XIII.
 fundauere. Eam nunc, Patres Iesuitæ, in potestate habent. De *Pha-*
sianorum viuario, quod isthic instructum est, supra diximus.
- 5.) *Szent-János*, atque Germanice *Sanct Iohannes*, cum limi-
 taneo,
- 6.) *Szent-Péter*, vel dialecto Germanica, *Sanct Peter*, in *Óvá-*
riensi ditione, censentur.
- 7.) *Pusztá-Somorja*, Germanis *Wüst-Somerein*, principi *Esz-*
terházy in primis, quadam autem parte, *Baronibus Mednyánszky*, ad-
 scriptus. Vtroque idiomate, a vastitate sic dictus. Vulgo, *Wiefs-*
Somerein adpellatur, quasi nomen illud a pratis accepisset; sed male:
 tunc enim *Rét-Somorja*, adpellari ab *Hungaris* debuisset. Sedet prope
 ad carecta illa, quæ hinc, usque ad lacum *Peisonem*, pertingunt. Eo-
 dem tractu,
- 8.) *Tártsa* est, agro in campos effuso. Germani, *Antau*,
 quasi, *an der Au*, dicunt, quod vicinis carectis, quæ *Hanság* vocitant,
 adhæserit. Censetur in vicis, *Óvárino* adscriptis.

9.) *Tétény*, Germanice *Tätten*, situ, altius, ad occiduum solem, reducto, qua se palustris illa regio exporrigit. Inde,

10.) *Bállya*, prope ad easdem lacunas, occurrit, Germani *Valtern* dicunt. Præter agros frumentarios, etiam vineta colit, estque, cum priori, præcipue in *Principis Eszterházi* potestate; partem simul, Comitibus eiusdem nominis, capientibus.

11.) *Pamogy*, Germanis *Pambacken*, eximius, ditionis *Eszterházi*, vicus, prope ad lacum *Peisonem*, ea regione collocatus, qua se lacunæ *Hanság*, in reliquam prouinciam, porrigunt: piscium ideo, si lacunæ exundantiores sint, & arundinis, multi vsus, haud inops.

12.) *Szent-András*, campestris positus, & ad agricolandum idonei. Itaque, solertes habet colonos: regiæ, ad *Óvárinum*, ditioni, adtribuitur.

13.) *Bánfalu*, Germanis *Apetlan*, eodem *Peisonis* littore confedit, tenuium, quod sciamus, opportunitatum. Est in vicis *Eszterházi* iuris.

14.) *Ilmitz*, effœto loco, altius in septentrionem *Peisoni* aditus. *Vlmum* veterum *CLVVERIVS* (d.) isthic collocat. Hinc, (de Carnunto dixerat,) *recta via, in meridiem proficiscenti, post XXIV. milia passuum occurrit vicus, Peisoni lacui impositus, vulgari vocabulo, Ilmitz, qui antiquum nomen VLMI seruat. ILM enim Germanis est, quæ Latinis VLMVS.* Nihil contrairemus, si *Vlmo*, *Scarabantiam*, traiectum monstrasset auctor. Nam ita habent tabulæ:

Carnunto,

Vlmo, XIII.

Scarabantia, XXV.

Sabaria, XXXIII.

Atqui, si *Vlmi*, (e.) nostrum sit *Ilmitz*, traiectus, nobis defuerit, per lacustria illa, & suspensa, sublabentibus aquis, loca. Nisi credamus, arctius olim coercita fuisse, vt pontibus insterni potuerint. Hodie, vicus, viæ regiæ ignarus est, paretque, parte potiore, quæ & *inferior* dicitur, principi *Eszterházi*; parte autem *superiore*, Præposito *Ecclesiæ Castriferrei*. Sunt, qui vicum, agro *Semproniensi* admetiuntur. quod iam non disputamus.

15.) *Bóldog Aszszony-Réti*, quod Germani ab æde, *B. M. Virginis sacra*, *Frauen-Kirchen*, siue *Frau-Hád*, Latini *Prata Mariana*, dixerunt. Et est ei omnino augustum templum, a sacris peregrinationibus, percelebre. Posuit hic *Princeps Paullus Eszterházy*, coenobium *Franciscanorum*: quippe, quod locus, ad suam ditionem pertinuerit. Idem princeps, *Icona B. V. MARIAE* quoque, huc intulit, quæ olim, a *Giletis*, arcis *Frakno* principibus, in sacello, eius honori condito,

d.) Vendiliæ & Norici Cap. V. p. 26.

e.) Rectius, *Rustinum*, *Vlmos* veterum dici, in eius urbis historia, §. I. cum

cura, disputauimus. Vide Historiam Comitatus Semproniensis.

dito, religiose adseruabatur. Recedit a lacu, ad ter mille passus, in orientem.

16.) *Fél-Torony*, Germanice *Halb-Thurn*. Vicus est, prorsus mediterraneus, fertili amœnoque situ, ideoque, augustali CAROLI VI. secessu, nostra hac ætate, nobilitatus. Iam & prætorium habet lautum id quidem, & CAESARI, cum huc diuertit, accipiendo, idoneum. id quod, post stabilitam pacem, bis, annua vice; fieri solitum, inter omnes constat; sed tristi admodum, euentu, quippe qui, anno MDCCXL. mense *Octobri*, morbo, intimis visceribus, isthic concepto, *Viennam* delatus, ad XX. Oct. diem, intempestive, & perniciabili Europæ malo, sicuti experimur, obierit. Ceteroquin, præter venatum, & aucupium, augustalia oblectamenta, præcipua agro huiati, ab equorum insigni foetura, laus tribuitur. Aere profecto, salubrius nihil est; sicuti neque pabulis quidpiam lætius; si cælum depluat liberalius: nam rure est omnino, ob eleuationes positus, siticuloso.

17.) *Pátfalva*, Germanis *Padersdorff*, medio, inter *Ilmitz* & *Nisdor*, itinere, lacui adpositus, idemque *Gálosio* vicinus. Gaudet frumenti iuxta & vini prouentu egregio, cætera, *Præsuli de S. Cruce*, prisco iure, adscriptus.

18.) *Weiden*, ultra visitur, *Peisoni* adsidens. Qua se colles, versus lacum, mollius demittunt, vite sunt confiti. Reliquum agri, frumento serendo, destinatum est, & pabulis: quæ vtrique tamen, ob soli sterilitatem, ægre poscunt. Censetur in ditione *Venerabilis Capituli Iauriensis*.

19.) *Winden*, limitaneus agro *Sempronienfi* vicus, lacui & ipse imminens, ob iter, quod *Pisonio*, *Sempronium* deducit, positus. Aedibus habitatur muratis, quod incolarum, qui *Germani* sunt, industriam loquitur. Est possessio *Abbatis S. Crucis Vindobonensis*, haud sane infructuosa.

20.) *Steinbruch*, (f.) intra colles, *Austriæ* finitimos, in occidentem sepositus. Nomen Germanicum *lapicidinam* significat. Nam, cæso potissimum lapide, incolæ proficiunt. Est ditionis *Abbatis S. Crucis*. Stu, in orientem reducto,

21.) *Pahndorff*, siue *Badendorff* sedet, Comitibus *Harrach* obnoxius. Ingenium loci, ex campestri situ existimare possis. Diuersoria taberna, quæ vicum insedit, ad omnem facta est opportunitatem: quippe, augustali *Cæsaris* hospitio, dum hoc itinere, *Fél-tornium*, proficiscebatur, destinata. quod institutum, mors, regis inopina interuertit, atque magnificas ædes illas, viatoribus commodaui. Hinc,

22.) *Gátha*, (g.) Germanis *Gattendorff*, Laitæ amni, ponte coniuncto, adhæsit. Præcipuam vici partem, *Comites Eszterházy* in potestate habent. Reliqua, inter plures dispertiuntur, in quibus, *Babocsai*,

TOM. V.
f.) Habes eius mentionem, Decreto A. MDCXVIII. Artic. XXIII.
g.) Metarum controuersias, cum *Pahndorf*.

S

bocsai,
sensibus, meminit Decret. A. MDLVII. Artic. XLV.

bocsai, *Semsei*, *Schlossberg*, numerantur. Mola, quam isthic *Laitam* versasse, rudera loquuntur, in præcipuis censerî posset, si pro eo, acres poscit, & regionis circumsitæ utilitas, reædificaretur denuo. Sunt, qui vici nomen, a *Gothis* factum putent; quod ego temere haud crediderim. Palam est enim, *Hungaricam* eius adpellationis originem esse. *Gât*, nostra lingua, septum, siue aggerem, coercendo, vel deriuando aliorum flumini, obiectum, significat. quod sane concordat, cum loci natura. Infra hunc,

23.) *Ujfalv*, Germanis *Neüdorff*, (h.) in campellria secedit, paretque genti *Harrachiorum*.

24.) *Zorndorff*, ad meridiem depressus, loco resedit foecundo lætoque. Incolis profecto frequens est, & in iis vicis habendus, qui rusticanis opibus; cum primis pollent. Prope ad *Laitam* reiicitur,

25.) *Barátsalva*, (i.) quasi *Monachi vicum* diceret, quomodo & Germani, *Münchshoff* adpellant. Agro est commodo, & rusticationis patiente.

26.) *Nikelsdorff*, *Laitæ* amni, vicinus, & cum incolarum copia, tum agri fertilitate, insignis, *Hungaris Miklósdy* dictus.

27.) *Hegyes-Halom*, Germanis *Straß-Somarein*. Si LAZIO adfentiaris, veterum colonia municipiumue, *Ad Muros*, quod AMMIANVS, *Murocinctam*, vocauit, isthic stetit. Haud procul, inquit, (k.) ab *Altenburgo*, hoc est inter ruinas *Limusæ*, & *Gerulatæ*, villa adhuc visitur, qua monumenta vetustatis exhibet, nec nomine admodum, tametsi a barbaris corrupto, absimilis: *Sumarein* locum incolæ vocant, qui euntibus e *Bruga Austriæ*, *Altenburgum*, est transeundus. Nolumus iam de situ eius municipii disceptare, de quo viderit LAZIVS. Illud ferendum non est, quod nomen vici, *Sumarein*, barbariei accuset. Atqui, enatum esse, ex vocabulo religioso: *Sancta Maria*, vnde *Sanmarien*, ac denique, vulgari sermone, *Sumarein* factum, certo constat. Proinde, ex vocis similitudine, male collegit LAZIVS, de municipii, *Ad Muros*, situ. Latine, si reddas vici nomen, *Fanum S. Mariæ ob iter*, id enim vult, *Somarein an der Strasse*, merito adpellaueris. Idem certe nomen, in diplomatibus, insulanum oppidum *Sumarein in der Schütt*, a priscis regibus tulisse, ex diplomatibus, compertum habemus. Sed *Hungaricum* loci cognomen, quando *Hegyes-Halom*, hoc est, *cuspidatum collem* dicunt, vnde factum sit, non potui indagare: præterquam quod ita dici potuisse, a *Romanorum* ruderibus, supra suspicati fuerimus. Memorabilem, iam tum anno MXLII. locum hunc, vltima PETRI regis calamitas, effecit. qua de re, supra BONFINIVM (l.) audiuius. Ceteroquin, vicus hodieque insignis est, & cum assiduitate inco-

b.) Confundi haud debet, cum *Neüdorffo*, quod emendum permittunt *Status & Ordines*, ciuibus, *Brüga ad Laitam*, eodem Decreto Artic. XLIV. id enim pradium est, *Brüga* vicinum.

i.) Controuersiam, de *curia*, quam in vico

possedere *Comites Draškovičii*, contra leges motam, vide A. MDCLIX. Art. CXX.

k.) *Comment. de Repub. Rom. Lib. XII. Sect. III. Cap. V. p. 1150.*

l.) *Parte Generali, Membro Politico §. IV.*

incolarum, tum præcipue agri bonitate, commendabilis. Infidet ripam *Laita* meridionalem. *LAZIVS*, (m.) lapidem hic *Romanum*, obseruauit: *In Sumarino, siue Zamuro, ubi vestigia Ad Muros, oppidi, in pariete templi.* L. VOLVSI IE. VE. MI. ET LEG. XV. APO. XXX. SS. cuius monimentum, facile est interpretari; refert enim. *Lucii Volusi, veterani militis, & legionis XV. Apollinaris tricennalis subcenturionis, memoriam.*

28.) *Lévél*, Germanis *Kaltenstein*, priori, a meridie, confinis, egregia, non colonia tantum, sed agro etiam, segetibus amico, præditus. cui respondet agrestium industria.

29.) *Szólnok*, aut, quemadmodum *Germani* pronunciant, *Zánek*, *Óvárino* & *Mosonio*, conterminus. Vicus omnino elegans, & præter agricolationem fructuosam, *Salis Nitri* prouentu memorandus. Est ditioni *Óváriensi* accensus. *Ista, de Vicis Processus Trans-Laitani.*

m.) *Ibidem*, p. 1151. b.

TABVLA ITINERARIA COMITATVS MOSONIENSIS.

I. In Comitatum PISONIENSEM.

- 1.) *Óvárino*, pone *Raykam*, per *Oroszvár*, traiecto prius Danubio, *Pisonium* - - - - - mill. 4.
- 2.) *Rayka*, transmissio, difficili traiectu, Danubio, *Samariam*, in insula *Schütt*. - - - - - mill. 1.

II. In Comitatum IAVRIENSEM.

- Óvárino*, *Mosonium*, *Hochstrafs*, per *Abdam*, vicum *Iauriensium*, ubi *Rábcza* ponte superanda, *Iaurinum*. - - - - - mill. 4.

III. In Comitatum SEMPRONIENSEM.

- 1.) *Óvárino*, *Hegyes-Halom*, *Neüsiedel*, *Iois*, *Winden*, ad oppidum *Sempronienſium*, *Széles-Kút*, seu *Breitenbrunn*. - - - - - mill. 4½.
- 2.) *Ilmitz*, traiecto linitibus lacu *Peisone*, *Rákosum*, *Episcopale*, apud *Sempronienſes*, oppidum. - - - mill. 2½.

IV. In Austriam.

- 1.) *Óvárino*, per *Processum Cis-Laitanum*, *Nemet-Jándorff*, *Páma*, in vicum *Austriæ*, *Brennkirchen*. mill. 4½.
- 2.) *Nisidero*, *Iois*, *Winden*, *Brügam* ad *Laitam*. mill. 2.

FINIS COMITATVS MOSONIENSIS.

